SINTEZE DE LIMBA ROMÂNĂ

RADIOTELEŞCOALĂ

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

Sectorul de radioteleviziune educativă

SINTEZE DE LIMBA ROMÂNĂ

RADIOTELEȘCOALĂ

Coordonatori :
Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA
Conf. univ. dr. GRIGORE BRÂNCUȘ

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI – 1972

SUMAR

INTRODUCERE ÎN VOCABULAR

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

I. NOŢIUNI GENERALE

1. Studiul lexicului este interesant şi important din cel puţin două motive: mai întîi pentru că bogăţia unei limbi constă îndeosebi în bogăţia şi în varietatea vocabularului ei, iar, în al doilea rînd, pentru că schimbările care au loc în societate se reflectă, direct ori indirect, mai ales în vocabular, compartimentul limbii cel mai labil şi mai supus influenţelor din afară.

2. Prin **lexic** sau **vocabular** se înţelege totalitatea cuvintelor existente şi a celor care s-au folosit, cîndva, într-o limbă oarecare. Din această definiţie rezultă că în vocabularul unei limbi trebuie înglobate şi aşa-zisele *arhaisme*, de care ne vom ocupa la momentul potrivit.

3. Unitatea de bază a vocabularului este CUVÎNTUL, care reprezintă asocierea unuia sau mai multor sensuri cu un complex sau înveliş sonor, susceptibil de o întrebuinţare gramaticală în procesul comunicării. Ca unitate lexicală între o formă sonoră, acustică sau materială şi un conţinut semantic, cuvîntul este reprezentat nu numai de aşa-zisa formă tip (pe care o găsim inserată în dicţionare), ci de toate formele lui gramaticale sau flexionare. Recurgînd la un exemplu, vom spune că *fac*, *faci*, *facem*, *făcui*, *făcurăm*, *făcuseră* etc. sînt toate realizări concrete ale aceluiaşi cuvînt abstract, care este verbul *a face*. După cum vedem, şi

din acest punct de vedere cuvîntul reprezintă tot o unitate, însă într-o diversitate de forme sau aspecte gramaticale. Majoritatea cuvintelor exprimă noţiuni, prin *noţiune* înţelegîndu-se oglindirea în mintea noastră a trăsăturilor generale şi esenţiale ale unui grup mai mic sau mai mare de obiecte asemănătoare. Unele cuvinte (şi anume *interjecţiile*) nu exprimă noţiuni, ci stări afectiv-emoţionale. Cît priveşte *conjuncţiile* şi *prepoziţiile*, acestea exprimă relaţii între cuvinte, iar primele şi între propoziţii.

4. În mod obişnuit, un cuvînt are mai multe sensuri, iar, uneori, chiar foarte multe. În această situaţie se află, spre exemplu, substantivele *cap, carte, mînă* etc. sau verbele *a face, a fi, a lua* şi altele. Cînd aceluiaşi înveliş ori complex sonor i se asociază un număr de două sau mai multe sensuri, avem de-a face cu fenomenul cunoscut sub numele de POLISEMIE sau *polisemantism*. Deşi cuvîntul izolat se prezintă, în genere, ca purtător de mai multe sensuri, în context el are un singur înţeles lexical, pus în valoare de relaţiile lui cu celelalte cuvinte. Astfel, în următoarea frază din opera lui Creangă, cuvîntul *carte* înseamnă exclusiv „scrisoare“ sau „epistolă“, nu şi „tom“, „volum“: „Împăratul... căzînd în zăcare, a scris *carte* frăţîne-său, craiului, să-i trimită grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoţi“. Tot aşa, cuvîntul *limbă* e folosit cu sensul arhaic de „neam“, „popor“ în binecunoscutul vers eminescian din *Scrisoarea a III-a*: „Un sultan dintre aceia ce domnesc peste vro *limbă*“.

5. Cînd două sau mai multe cuvinte au formă identică şi sensuri total diferite, ele se numesc OMONIME (exemple: *a semăna* „a arunca seminţe“ şi *a semăna* „a fi asemănător“; *somn* „stare fiziologică de repaus“ şi *somn* „numele unui peşte“; *lin* „domol, liniştit, potolit“; *lin* „peşte de apă dulce stătătoare“ şi *lin* cu sensul de „vas în care se storc strugurii“). Omonimia poate fi totală sau parţială. Astfel, *masă* (mobilă) şi *masă* „mulţime“ sînt identice numai la singular, pe cînd pluralul lor este puţin diferit: *mese*, în primul caz, şi *mase*, în al doilea. Afară de omonimele propriu-zise (al căror număr e foarte mare) mai există şi *omonime lexico-gramaticale*, care nu sînt altceva decît nişte forme identice din paradig-

mele unor părţi de vorbire cu totul diferite. De exemplu: *cer* (substantiv) şi *cer* (pers.I. sing. a indicativului prezent de la verbul *a cere*), apoi *sare* (substantiv) şi *sare* (pers. a III-a sing. de la verbul *a sări*) etc.

6. În orice limbă există cuvinte care sînt foarte asemănătoare ca formă sonoră, deci aproape omonime, însă diferite din punctul de vedere al sensului. Ele se numesc PARONIME şi prezintă o importanţă deosebită prin faptul că se pot confunda în vorbirea oamenilor insuficient instruiţi. Dăm şi aici cîteva exemple, la care s-ar putea adăuga multe altele: *alocaţie* şi *alocuţie* (o variantă a lui *alocuţiune*); *complement* şi *compliment*, *gira* şi *gera*, *investi* şi *învesti*, *original* şi *originar*, *prenume* şi *pronume* etc. După cum se vede chiar din exemplele citate, unele paronime au rădăcini diferite, ca în cazul lui *fracţiune* şi *facţiune* („grupare în special politică"), iar altele au rădăcină comună, însă diferă prin prefixe şi sufixe: **pre***poziţie* — **pro***poziţie*, *tempora***l** — *tempora***r**, *mine***r** (subst.) — *mi***n***ier* (adj.) etc.

7. Cînd două cuvinte sînt mai mult ori mai puţin diferite ca formă şi diametral opuse ca sens ele poartă denumirea de ANTONIME (exemple: *mic-mare*; *tînăr-bătrîn*; *lumină-întuneric*; *înăuntru-afară*; *vinovat-nevinovat*; *poetic-apoetic*; *a îndoi-a dezdoi* şi altele). Ultimele exemple arată că antonimia se poate exprima şi cu ajutorul prefixelor, în special al celor negative (cf. *citeţ*-**ne***citeţ*, *lizibil*-**i***lizibil*, *adaptabil*-**in***adaptabil* etc.). Precizăm că, pentru a putea vorbi de antonime autentice, e necesar ca opoziţia pe care acestea o exprimă să fie absolută şi exclusivă. Unele cuvinte (cum ar fi: *bărbat-femeie*, *băiat-fată*, *cocoş-găină*, *domestic-sălbatic*, *erbivor-carnivor* etc.) nu satisfac această condiţie, întrucît noţiunile pe care le exprimă au şi note comune alături de cele diferenţiatoare.

8. O categorie mai importantă decît cele amintite anterior este constituită de aşa-zisele SINONIME, care sînt cuvinte diferite ca formă şi echivalente sau foarte apropiate ca sens: *a munci-a lucra*; *infinit-nemărginit*; *vreme-timp*; *bază-temelie-fundament*; *ciudat-bizar-extravagant* etc. În general vorbind, nu există sinonime

perfecte sau totale decît în terminologia științifică, unde ne întîmpină, adesea, dublete de felul lui : *natriu-sodiu*, *kaliu-potasiu*, *conjunctiv-subjonctiv* etc. Cel mai bun mijloc pentru a verifica dacă două cuvinte sînt perfect sinonime este încercarea de a înlocui pe unul cu celălalt în orice context și în orice îmbinare cu caracter mai mult ori mai puțin constant. Procedînd în felul acesta, ne convingem, spre exemplu, că nu există o sinonimie totală între *vreme* și *timp*, fiindcă nu putem spune *de timp ce*, paralel cu *de vreme ce*, după cum nu-l putem folosi pe *vreme* în locul lui *timp* în combinațiile *timpi morți* sau *motor în patru timpi*. Între cuvintele sinonime se stabilesc, adeseori, diferențe semantice extrem de fine, ceea ce le permite scriitorilor să varieze expresia artistică, iar vorbitorilor, în general, să-și exprime cele mai fine nuanțe ale gîndirii și sensibilității lor.

9. În scopuri artistice sau estetice mai pot fi folosite și alte categorii de cuvinte cum sînt, de pildă, REGIONALISMELE și ARHAISMELE. Cele dintîi sînt cuvinte specifice vorbirii dintr-o anumită regiune (mai mult sau mai puțin întinsă) și ele pot fi folosite într-o operă literară, pentru localizarea acțiunii, pentru individualizarea personajelor sau pentru realizarea unor efecte comice, așa cum a făcut I. L. Caragiale în unele dintre schițele sale (vezi „Telegrame", „High-life" și ciclul „Un pedagog de școală nouă"). Abundența regionalismelor (în special cînd sînt foarte stridente) poate dăuna valorii artistice a unei opere literare, însă utilizarea lor cu măsură și măiestrie este nu numai admisă, ci (în anumite situații) chiar recomandabilă. Astfel, pentru a fixa în spațiu acțiunea nuvelei „ O făclie de Paște", Caragiale recurge în primul rînd la folosirea unor fonetisme moldovenești, cum sînt *Ieși* (pentru *Iași*) sau *spăriet* (pentru *speriat*), precum și a unor elemente lexicale de felul lui *boloboc*, *crîșmă*, *șip*, *bortă*, *colțuni*, *straie*, *haraba*, *oleacă*, *stupi*, *sudui* și altele, utilizate, prin excelență, în graiurile moldovenești. După parcurgerea întregii nuvele, cititorul nu mai are nici o îndoială cu privire la locul unde s-a petrecut dramatica întîmplare.

10. Prin ARHAISME înţelegem cuvinte şi expresii învechite sau complet ieşite din uz. Învechirea şi dispariţia unor cuvinte constituie un fenomen foarte firesc, care se explică, cel mai adesea, prin dispariţia obiectelor şi noţiunilor denumite de cuvintele respective. În această situaţie se află, de exemplu, *pîrcălab*, *caimacam*, *capuchehaie* şi altele sau numele unor ranguri boiereşti din epoca feudalităţii : *spătar*, *armaş*, *serdar*, *clucer*, *sluger*, *paharnic*, *medelnicer* etc.

În sens foarte larg sînt considerate arhaice nu numai cuvintele, expresiile sau formele gramaticale (de exemplu pluralul *ruinuri* în loc de *ruine*), ci şi unele sensuri care au dispărut definitiv din uz, deşi complexele sonore prin care erau exprimate continuă să existe în limbă şi să fie folosite cu alte înţelesuri. Dintre arhaismele semantice cităm pe: *prost* „simplu", *mîndru* „înţelept", *a certa* „a pedepsi", *a dura* „ a construi", *mişel* „sărman, nenorocit" sau *rost*, care a avut, iniţial, sensul de „gură", cu care apare în următorul vers al poetului Coşbuc:

Ah! Ce frumoase vorbe din **rostul** *lui răsar.*

În literatura beletristică arhaismele sînt adeseori folosite de către poeţi şi scriitori, pentru a evoca oameni, obiceiuri şi evenimente din trecut sau, altfel spus, pentru a reda ceea ce numim „culoarea locală" a unei epoci.

Din motive uşor de înţeles, arhaismele mai pot fi folosite şi în lucrări ştiinţifice cu caracter istoric, arheologic etc., dar acest lucru interesează mai puţin în discuţia de faţă.

II. VOCABULARUL FUNDAMENTAL

1. Este un lucru unanim admis, astăzi, că vocabularul unei limbi nu constituie o masă compactă, omogenă sau nediferenţiată. El este alcătuit dintr-un fel de *nucleu*, în care intră cuvinte puţine, dar foarte importante, şi din *masa* vocabularului, care cuprinde cuvinte mai rar întrebuinţate sau chiar necunoscute de unii vorbitori. Pentru

nucleul vocabularului sau partea lui esențială se folosesc următoarele denumiri: *fond principal de cuvinte, fond principal lexical, vocabular de bază* și, în ultima vreme, *vocabular fundamental*. Subliniem că între fondul principal de cuvinte și masa vocabularului nu se pot stabili granițe precise. Unele cuvinte sînt foarte solid instalate în vocabularul de bază, altele sînt pe punctul de a pătrunde în această parte esențială a lexicului și, în sfîrșit, altele pot ieși cu timpul din fondul principal lexical, pentru că, din diverse motive, și-au pierdut din importanța pe care au avut-o, cîndva, în limbă. În urma acestor precizări este limpede pentru oricine că raporturile dintre cele două părți ale vocabularului se pot schimba, însă foarte încet, deoarece o caracteristică importantă a vocabularului fundamental este relativa lui *stabilitate*.

2. Dintre categoriile de cuvinte care pot intra în vocabularul de bază al unei limbi amintim:

a. *Numele unor obiecte și acțiuni foarte importante: casă, masă, scaun, ceas, cuțit, mașină, a face, a mînca, a bea, a spăla, a merge, a se duce* etc.;

b. *Numele unor băuturi și mai ales alimente de primă necesitate: apă, lapte, pîine, carne, brînză, legume* și altele;

c. *Numele unor părți ale corpului omenesc: mînă, picior, deget, gură, cap, frunte, nas, ureche, piele, sînge, oase, mușchi* etc.;

d. *Numele unor păsări și animale: găină, cocoș, pui, rață, gîscă, porc, oaie, miel, lup, cîine, pisică, vulpe* etc.;

e. *Numele unor arbori și fructe* (în special comestibile): *pom-poamă, măr, nuc-nucă, cireș-cireașă* etc.;

f. *Numele unor culori mai importante: alb, roșu, negru, verde, albastru, galben;*

g. *Numele membrilor de familie și ale unor grade de rudenie: tată, mamă, frate, soră, unchi, văr, nepot;*

h. *Numele zilelor săptămînii* și altele, pe care spațiul nu ne permite să le discutăm mai pe larg.

Dintre părțile de vorbire sînt foarte bine reprezentate în fondul principal lexical *conjuncțiile* și *prepozițiile, pronumele* (de toate

felurile), *numeralele* pînă la 10 și *verbele neregulate* foarte mult întrebuințate (*a fi*, *a avea*, *a lua* etc.).

3. După cum se vede, vocabularul fundamental conține cuvintele cele mai uzuale ale unei limbi. Aceste cuvinte sînt acelea care au și cele mai multe derivate sau compuse și care intră în numeroase locuțiuni și expresii. Astfel, despre cuvîntul *cap* vom afirma cu toată certitudinea că aparține fondului principal lexical, nu numai pentru c denumește o noțiune fundamentală sub raportul importanței sau pentru că are multe sensuri, ci și pentru că e folosit într-un număr impresionant de îmbinări sintactice cu caracter de locuțiuni și expresii. Cităm dintre acestea : *a-și bate capul*, *a-și pierde capul*, *a se da peste cap*, *din cap pînă-n picioare*, *cu noaptea-n cap*, *în ruptul capului*, *a-l duce (sau a-l tăia) capul*, *a avea scaun la cap*, *a cădea pe capul cuiva*, *a i se urca la cap*, *a-și lua lumea în cap* și altele.

4. Fiind cunoscute și folosite de către absolut toți vorbitorii unei limbi, cuvintele din fondul principal lexical cunosc cea mai mare frecvență în procesul comunicării lingvistice. De obicei, ele sînt și foarte vechi **și** trăiesc multă vreme. Caracterizîndu-se prin frecvență mare în vorbire, prin polisemantism, prin stabilitate și prin capacitatea de a da naștere la derivate și compuse sau de a intra în combinații sintactice cu caracter constant, cuvintele din vocabularul de bază prezintă o importanță mult mai mare decît celelalte unități lexicale ale limbii. Din această cauză, în manualele destinate învățării limbilor străine trebuie să intre în primul rînd cuvintele care aparțin fondului principal lexical și numai după aceea un număr mai mic sau mai mare de cuvinte care fac parte din masa vocabularului.

5. Importanța fondului principal de cuvinte și necesitatea cunoașterii lui mai rezultă și din alte fapte care merită să fie cunoscute. Astfel, în urma cercetărilor care s-au făcut (în special de către acad. Al. Graur) s-a ajuns la concluzia că vocabularul fundamental al limbii române actuale conține cel mult 1 500 de cuvinte, față de peste 100 000 cîte are limba noastră în total. Ceea ce este și mai important

pentru discuţia de faţă e faptul că circa 60% dintre cuvintele vocabularului de bază al limbii române sînt de origine latină şi numai 40% de diverse alte origini. Această constatare se adaugă la aceea că structura gramaticală a limbii române este aproape în întregime de origine latină, ceea ce dovedeşte fără umbră de îndoială caracterul romanic al limbii noastre.

6. Înainte de a încheia discuţia privitoare la vocabularul fundamental, subliniem că nu este potrivit să folosim termenul de „rest" al vocabularului pentru cuvintele care nu aparţin fondului principal lexical. După cum s-a putut uşor observa, acest aşa-zis „rest" cuprinde imensa majoritate a cuvintelor româneşti (mai exact spus circa 90% din totalul cuvintelor înregistrate în dicţionarele noastre). Afirmaţia fiind valabilă şi pentru alte limbi, nu încape îndoială că fondului principal lexical i se opune, în realitate, ceea ce ar trebui să numim imensa „masă" a vocabularului. În afară de cuvintele care sînt mai puţin întrebuinţate şi care aparţin celor mai variate domenii de activitate, în masa vocabularului mai intră: *arhaismele*, *regionalismele*, *cuvintele folosite în limbajul popular*, *elementele de jargon* (cum ar fi: *mersi*, *bonjur*, *bonsoir*), *termenii argotici* şi un mare număr de cuvinte utilizate în limbajele tehnico-ştiinţifice şi cunoscute sub denumirea curentă de *termeni tehnici*. Atragem atenţia că în această categorie intră nu numai cuvintele folosite în domeniul *industriei*, ci şi cele întrebuinţate, spre exemplu, în botanică, zoologie, chimie, geografie, istorie, muzică, medicină, filozofie, lingvistică etc. Pe cei mai mulţi dintre vorbitori îi interesează, desigur, în special acele cuvinte tehnico-ştiinţifice care ies din domeniul îngust al terminologiei de strictă specialitate.

III. ÎMBOGĂŢIREA VOCABULARULUI

1. Lexicul oricărei limbi se află într-o continuă prefacere sau evoluţie, iar modificările care au loc în cadrul lui sînt, în general, direct ori indirect legate de progresul societăţii umane, în ansamblu,

şi, în mod special, de transformările care se petrec în viaţa materială şi spirituală a unei anumite colectivităţi lingvistice. Dintre cauzele mai precise şi, totodată, mai importante care explică transformarea vocabularului, în general, şi îmbogăţirea lui, în special, menţionăm: *dezvoltarea neîntreruptă a tehnicii şi a ştiinţei sau* —mai exact spus— *numeroasele descoperiri şi invenţii, crearea (ca o consecinţă firească) a unor noi ştiinţe şi discipline ştiinţifice, avîntul şi diversificarea vieţii culturale, prefacerile de ordin politic, social şi economic, modificarea mentalităţii şi a concepţiei despre viaţă a oamenilor, contactele variate şi din ce în ce mai strînse între popoare şi altele.*

2. Schimbările care au loc în vocabularul unei limbi îmbracă aspecte dintre cele mai variate, începînd cu dispariţia treptată a unor cuvinte sau cu simpla schimbare a unor sensuri şi terminînd cu apariţia de noi unităţi lexicale, menite să denumească obiecte şi acţiuni inexistente sau necunoscute anterior. În cele ce urmează vom urmări unul dintre procedeele principale de îmbogăţire a vocabularului românesc şi anume ÎMPRUMUTURILE din alte limbi.

3. După cum se ştie, îmbogăţirea vocabularului se poate face fie prin mijloace interne (acestea sînt: *derivarea, compunerea* sau *schimbarea valorii gramaticale*), fie prin mijloace externe, constînd în adoptarea unor cuvinte străine. Recurgerea la împrumuturi lexicale din alte limbi este favorizată şi, uneori, determinată de o serie întreagă de factori, cum ar fi: *vecinătatea geografică, amestecul de populaţie* (sau chiar convieţuirea propriu-zisă) şi *relaţiile de ordin politic, economic* şi *cultural*, care se pot stabili între două sau mai multe popoare, aflate, uneori, la distanţe apreciabile. Împrumutul lexical ca mijloc extern de îmbogăţire a vocabularului apare, aşadar, ca o consecinţă de ordin lingvistic a factorilor mai sus amintiţi şi a relaţiilor de diverse naturi la care ne-am referit.

4. În general vorbind, cuvintele noi pot pătrunde dintr-o limbă în alta, fie pe cale *directă*, ceea ce presupune un contact nemijlocit între populaţii cu limbi diferite, fie pe cale *indirectă*

(adică prin intermediul cărţilor şi al scrisului, în general). Pe calea directă, care are de multe ori un caracter popular, au pătruns, în limba română, o serie de cuvinte slave şi maghiare, iar, mai rar, turceşti, greceşti şi de alte origini. Pe calea indirectă, care are un caracter cult sau livresc, au apărut la noi mai întîi o serie de cuvinte slave, cărora, după secolul al XVI-lea, le-au urmat împrumuturi de origine latină şi greacă, în special în scrierile cu caracter istoric. Împrumuturile greceşti (primite însă prin filieră slavonă) nu lipsesc nici din primele tipărituri religioase, care stau la baza limbii române literare şi pe care le datorăm diaconului Coresi. Cîteodată, acelaşi cuvînt a fost împrumutat, o dată pe cale directă sau orală şi altă dată pe cale cultă sau livrescă. Astfel, verbele *sfîrşi* şi *săvîrşi* reprezintă acelaşi cuvînt de provenienţă slavă (*sŭvŭršiti*), primit mai întîi pe cale populară şi apoi pe cale cărturărească, ceea ce se reflectă în cele două aspecte diferite pe care le-a căpătat el în limba română.

5. Tot împrumuturi cu caracter livresc sînt şi majoritatea cuvintelor pe care le-am primit, în secolul al XIX-lea, din limbile romanice sau direct din latină pe cale savantă. Spre această concluzie ne conduce şi faptul că multe neologisme au fost luate din franceză sau din alte limbi apusene sub forma lor scrisă, nu aşa cum se pronunţă ele în limbile respective. Astfel, noi spunem *automobil*, nu *otomobil*, ca în franceză, şi, de asemenea, *convoi*, *certificat*, *mercerie*, *bacalaureat*, *sergent*, *sentiment*, *crescendo* (*nu creşendo* ca în italiană) etc. Uneori, acelaşi neologism a fost împrumutat o dată pe cale directă sau orală şi altă dată pe cale scrisă sau livrescă. Numai în felul acesta se explică existenţa unor dublete de felul lui *santimă* şi *centimă* (ambele din fr. *centime*), *dantist* şi *dentist*, *pansion* şi *pension*, *semplu* şi *simplu* sau *bor* şi *bord*, ultimele două diferenţiate din punct de vedere semantic, în limba română actuală. În franceză le corespunde un singur cuvînt, pronunţat *bor*, dar scris *bord*. În foarte multe cazuri, formele pătrunse pe cale orală au fost eliminate, cu timpul, fiindcă erau simţite ca inculte. Aşa

s-a întîmplat cu *otomobil*, *semplu*, *dantist*, *şpion* şi altele, dispărute, aproape definitiv, chiar din vorbirea populară.

6. Odată cu secolul al XIX-lea, a început şi procesul de modernizare rapidă şi neîntreruptă a lexicului românesc, ca o consecinţă firească a orientării noastre spre Apus. După o statistică aproximativă, numai în veacul trecut româna a împrumutat circa 10 000 de cuvinte din limbile occidentale şi în primul rînd din *franceză*, îmbogăţindu-şi şi modernizîndu-şi vocabularul în absolut toate domeniile vieţii materiale şi spirituale. Tot în secolul trecut s-au purtat şi cele mai aprinse discuţii pe tema utilităţii sau inutilităţii *neologismelor* (sau a cuvintelor noi) ca şi a surselor principale din care limba noastră urma să-şi îmbogăţească vocabularul. Ca o regulă generală se poate spune că neologismele care proveneau din latină sau dintr-o limbă romanică au fost mult mai uşor acceptate, în româneşte, decît împrumuturile de alte origini (cîteodată imposibil de asimilat).

7. În secolul al XX-lea şi mai ales în ultimele decenii, vocabularul limbii române a continuat să se îmbogăţească în mod considerabil, ca o consecinţă a revoluţiei tehnico-ştiinţifice şi a modernizării vieţii materiale şi spirituale a omului contemporan. Neologisme care aparţin celor mai variate domenii de activitate şi care provin din limbile franceză, italiană, germană, rusă şi engleză s-au adăugat celor primite în secolele anterioare, iar unele dintre ele au pătruns chiar în vocabularul fundamental al limbii noastre. Amintim dintre acestea pe următoarele: *capital*, *centru*, *depozit*, *doctor*, *exista*, *familie*, *formă*, *forţă*, *guvern*, *idee*, *instrui*, *maşină*, *militar*, *muzică*, *normă*, *ocupa*, *social*, *special*, *taxă*, *telefon*. Este de remarcat că cele mai multe dintre cuvintele citate şi altele similare sînt de origine latină, deşi, în româneşte, ele au pătruns, în general, prin intermediul limbii franceze. Aşadar, chiar unele împrumuturi neologice din limbile occidentale au contribuit, în ultimă analiză, la consolidarea caracterului latin al limbii române. Afirmaţia este valabilă şi pentru foarte multe dintre împrumuturile mai recente, care sînt un produs al influenţei ruse moderne. E vorba

de neologisme ca: *activist*, *cursant*, *exponat*, *instructaj*, *magistrală*, *procuratură*, *radioficație*, *radiolocație* și altele, care sînt constituite, în general, din rădăcini și elemente formative latinești. Din această cauză ele au și fost atît de ușor asimilate de limba română.

8. Paralel cu cuvinte de uz general sau aproape general (cel puțin în aspectul literar al limbii noastre), am mai primit din limbile amintite și un număr impresionant de *termeni tehnico-științifici*. De multe ori, aceștia au un caracter internațional, adică sînt folosiți de mai toate popoarele civilizate și provin din greacă sau latină ori sînt formați pe baza unor rădăcini de origine grecească și mai rar latinească (ex.: *atom*, *barometru*, *bioxid*, *carbonat*, *densitate*, *detector*, *electricitate*, *cibernetică*, *fotochimie*, *hidroacustică*, *microscop*, *macrostructură*, *radioactivitate*, *semiconductor*, *televiziune* etc.). Pentru a ne face o idee despre mulțimea termenilor tehnico-științifici pe care i-am împrumutat din alte limbi și în primul rînd din franceză, dăm în continuare o singură listă (aproape completă) și anume aceea a compuselor cu **radio-**, pe care le înșirăm în ordine strict alfabetică: *radiocomunicație*, *radioconductor*, *radiodifuza*, *radiodifuziune*, *radioelectricitate*, *radioelement*, *radioemisie*, *radioemițător*, *radiofar*, *radiofrecvență*, *radiojurnal*, *radiolocator*, *radiolocație*, *radionavigație*, *radioreceptor*, *radiorecepție*, *radioreportaj*, *radioreporter*, *radiosondă*, *radiotehnică*, *radiotelefonie*, *radiotelegrafiá*, *radiotelegrafie*, *radiotelegrafist*, *radiotelegramă*, *radioterapie*, *radiotransmisiune* etc.

9. Cele mai multe neologisme, pe care le-am împrumutat în secolul trecut și în ultimele decenii s-au dovedit utile și din această cauză s-au impus în limbă. Altele, în special dintre cele recente sau foarte recente, au o sferă de circulație restrînsă și par lipsite de perspectiva generalizării, tocmai pentru că nu răspund unor necesități sau pentru că există în limba noastră sinonime perfecte care le fac inutile. Pentru astfel de neologisme se întrebuințează termenul nu tocmai potrivit de BARBARISME. În această categorie se încadrează în primul rînd așa-zisele „franțuzisme", dintre care nu vom cita decît cîteva exemple: *ambetat* „plictisit",

sejour „şedere“, *a efasa* „a şterge“, *a eboşa* „a schiţa“, *a sermona* „a dojeni“, *a degringola* „a se prăvăli, a se rostogoli“, *a se vida* „a se goli“ şi multe altele, care se întîlnesc, în special, în stilul publicistic sau gazetăresc.

10. Pentru a avea o imagine cît mai generală asupra împrumuturilor neologice din limba română contemporană, vom adăuga că, în secolul al XX-lea şi îndeosebi în ultimele decenii, vocabularul românesc s-a îmbogăţit cu o serie de cuvinte englezeşti, care aparţin celor mai variate domenii de activitate. Pe cît se pare, *terminologia sportivă* este aceea care cunoaşte cel mai mare număr de cuvinte englezeşti, dintre care unele vor fi pătruns în limba română încă pe la începutul acestui secol, de obicei prin filieră franceză. Iată o listă nu prea bogată în care sînt incluşi exclusiv termeni sportivi de origine englezească: *aut*, *baschet*, *base-ball*, *cnocaut*, *corner*, *dirt-track*, *dribla*, *fotbal*, *gol*, *handicap*, *henţ*, *meci*, *polo*, *ring*, *rugbi*, *sportsman*, *start*, *tenis*, *volei* etc.

Un alt domeniu în care constatăm existenţa multor termeni de origine engleză este cel al tehnicii şi al ştiinţei, în general. Şi în cazul de faţă cuvîntul englezesc ne-a putut veni direct din limba engleză sau prin filieră *franceză*, *rusă* şi, mai rar, *germană*. Fără a intra în detalii, vom nota, totuşi, cîteva exemple şi din *terminologia tehnico-ştiinţifică* în ultimă analiză de provenienţă engleză: *buldozer*, *cocs*, *combină*, *computer*, *conveier*, *dispecer*, *escalator*, *marketing*, *motoplug*, *radar*, *radiolocaţie*, *screper*, *transplant*, *white-spirt* şi altele, care pot fi găsite în dicţionare.

Dintre împrumuturile englezeşti mai recente pot fi menţionate: *chewing-gum* „gumă de mestecat“, *living-room* „cameră de zi“, *fair-play* „joc cinstit, corect“, *show* „spectacol de varietăţi“, *star* „stea“ (= vedetă de cinematograf), *week-end* „sfîrşit de săptămînă“ şi altele. Deşi nu par foarte necesare, multe dintre „anglicismele“ de acest fel se vor impune, totuşi, în limbă şi ele vor trebui înregistrate chiar în dicţionare, cu atît mai mult cu cît sînt (ori tind să devină) ceea ce ne-am obişnuit să numim *cuvinte internaţionale*.

FORMAREA CUVINTELOR

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

I. TIPURI DE DERIVARE

1. În expunerea precedentă am arătat că vocabularul unei limbi se îmbogăţeşte necontenit şi că noile cuvinte apar pe două căi fundamentale: una *externă*, constînd în împrumuturi din alte limbi, şi alta *internă*, constînd în formarea de noi unităţi lexicale prin îmbinarea unor elemente care există de mai înainte într-o limbă oarecare. După ce am examinat, fie şi pe scurt, mai ales împrumuturile cu caracter neologic, pe care le-am primit din limbile apusene sau direct din latină, ne vom ocupa în continuare în special de DERIVARE, considerată (în cazul limbii române) cel mai important procedeu intern de îmbogăţire a vocabularului.

2. Înainte de a descrie mecanismul derivării, în general, şi de a arăta care sînt principalele aspecte ale acestui procedeu de îmbogăţire a vocabularului, e necesar să arătăm ce se înţelege printr-o *familie de cuvinte* şi care sînt elementele din a căror îmbinare rezultă noi cuvinte sau unităţi lexicale. Pentru aceasta vom recurge la un exemplu dintre cele mai cunoscute. E vorba de cuvîntul **tînăr**, în a cărui familie intră: *tînăruţ*, *tinerel*, *tineresc*, *tinereşte*, *tineret*, *tinereţe*, *tinerime*, *întineri*, *întineritor* etc. Din examinarea acestor cuvinte rezultă mai multe lucruri şi anume:

a) Toate sînt înrudite, într-o măsură mai mică sau mai mare, în ceea ce priveşte sensul lor lexical.

b) Deşi intră în aceeaşi familie, cuvintele citate nu aparţin, totuşi, unei singure categorii lexico-gramaticale, întrucît *tineret*, *tinereţe* şi *tinerime* sînt substantive, *întineri* e verb, *întineritor* e adjectiv, iar *tinereşte* este adverb.

c) În sfîrşit, nu e greu de observat că, deşi cele zece cuvinte diferă mai mult ori mai puţin prin partea lor finală sau iniţială, aproape toate au un element comun, care este **tiner-** şi pe care îl numim *r ă d ă c i n ă* sau *radical*. Toate cuvintele cu sens înrudit şi formate de la aceeaşi rădăcină alcătuiesc o *f a m i l i e d e c u v i n t e*. În cursul flexiunii (adică al declinării şi al conjugării), acest element comun pe care îl numim „rădăcină" poate fi uşor modificat, fără să fie însă şi înlocuit. Astfel, alături de **tînăr-** (care e prezent numai în forma de singular a cuvîntului-bază şi în derivatul foarte rar *tînăruţ*) apare mult mai frecvent *tiner-*, pe care, din această cauză, l-am şi considerat variantă fundamentală. Într-o situaţie similară se află radicalul **flor-**, care cunoaşte şi el varianta **floar-** (pe care o întîlnim chiar în *floare*). Tot aşa, într-o altă familie de cuvinte (în care intră *purta*, *purtat*, *nepurtat*, *purtare*, *port* şi *purtător*) rădăcina comună cunoaşte patru variante şi anume: **purt-**, **port-**, **porţ-** (de exemplu în *tu porţi*) şi **poart-** (în *el poartă* sau în forma de conjunctiv *să poarte*)[1].

3. În mod obişnuit, rădăcina nu constituie singură un cuvînt, ci i se adaugă anumite elemente pe care le numim AFIXE. După poziţia pe care o ocupă faţă de rădăcină, elementele adăugate acesteia se împart în două mari categorii, şi anume: unele care sînt plasate înaintea rădăcinii şi se numesc PREFIXE, iar altele care sînt ataşate la sfîrşitul ei şi poartă denumirea de SUFIXE. Referindu-ne la unele dintre cuvintele citate mai înainte, vom spune că grupul de sunete **în-** (din *întineri*) constituie un prefix, iar grupu-

[1] În cazul lui *floare*, aceeaşi rădăcină se mai întîlneşte în *floră*, *floral*, *floretă*, *floricol*, *florifer*, *florilegiu* şi altele, dar acestea nu interesează în discuţia de faţă, întrucît nu sînt formate în limba română, ci sînt împrumutate din alte limbi (în special din franceză).

rile -et (din *tineret*), -ețe (din *tinerețe*) și -ime (din *tinerime*) constituie niște sufixe pe care le numim *l e x i c a l e* sau *d e r i v a t i v e*. Cu ajutorul lor se formează noi cuvinte și, uneori, noi părți de vorbire, în raport cu cele de la care pornește derivarea. Astfel, *florăreasă* aparține aceleiași categorii lexico-gramaticale ca și *florar* de la care provine, în timp ce *înfloritor* este adjectiv în raport cu *înflori* de la care derivă și care e verb.

Cuvîntul care servește ca element de bază pentru formarea altor cuvinte se numește *p r i m i t i v* sau *c u v î n t - b a z ă*. Cel format prin adăugarea unui prefix sau sufix se numește *c u v î n t d e r i v a t*. Astfel, în cazul derivatului *frumusețe* vom spune că primitivul este adjectivul *frumos*, la care s-a atașat sufixul *-ețe*; în cazul lui *cărăușie* vom spune că baza este *cărăuș* (derivat de la verbul *căra*+suf. *-uș*); în cazul verbelor *înfrunzi* și *întrista* primitivele sînt, în mod evident, *frunză* și *trist*, cărora li s-a adăugat prefixul *în-*. Exemplele ar putea fi ușor înmulțite, dar nu e cazul. Ceea ce este mai important e faptul că de multe ori prefixele și sufixele nu se adaugă direct la rădăcină, ci la așa-numita *t e m ă l e x i c a l ă*. Aceasta e comună tuturor formelor flexionare sau gramaticale ale unui cuvînt și e formată, în mod obligatoriu, dintr-o rădăcină și cel puțin un sufix sau prefix. Astfel, *lăptăreasă* este derivat prin adăugarea sufixului *-easă* la tema *lăptar*, iar această temă, la rîndul ei, este ea însăși un derivat de la *lapte*+suf. *-ar*. Prin urmare, în tema *lăptar-* există rădăcina *lăpt-* și un sufix *-ar*, tot așa cum în tema de la care s-a format adjectivul *străbătător* avem rădăcina verbului *a bate* (în cazul de față *-băt-*)+prefixul *stră-*.

4. Ținînd seamă de partea de vorbire care constituie punctul de plecare al derivării, temele lexicale pot fi împărțite în *v e r b a l e* și *n o m i n a l e*, iar ultimele în substantivale și adjectivale. Despre adjectivul *înfloritor* spunem că s-a format de la o temă verbală, care este *înflori*, în timp ce *bucătăreasă*, spre exemplu, provine de la o temă nominală (și anume substantivală) care este *bucătar* (din *bucate*+suf.*-ar*). Menționăm că în cazul lui *bucătar*

ca şi al altor derivate (spre exemplu: *dinţat, cioturos, noduros, picura* etc.) derivarea s-a făcut de la forma de plural a primitivelor, întrucît aceasta este superioară celei de singular sub raportul frecvenţei. La exemplele pe care le-am dat mai înainte vor fi adăugate altele, deocamdată din domeniul DERIVĂRII CU PREFIXE. Fără a intra în amănunte, precizăm că, de foarte multe ori, cuvintele formate cu prefixe aparţin aceleiaşi categorii lexico-gramaticale ca şi baza de la care a pornit derivarea. Astfel, *a desprinde* este format din prefixul *des-+prinde* (care e tot verb), *răzgîndi* este din *răs- +gîndi*, adjectivul *necitet* provine din *ne- +citeţ* (el însuşi un adjectiv derivat), *inadaptabil* este o formaţie românească din *in-*+adj. *adaptabil* (împrumutat) ş. a. m. d. Alteori, cuvintele formate cu ajutorul prefixelor pot aparţine altei clase morfologice decît primitivele, dar în acest caz este nevoie şi de un sufix. De exemplu, verbele *îndulci* şi *înroşi* provin de la adjectivele *dulce* şi *roşu*, tot aşa cum *îndrăgosti* şi *împături* sînt formate cu acelaşi prefix foarte productiv *în-* şi cu sufixul *-i*, adăugate, de data aceasta, la substantivele *dragoste* şi *pătură*.

5. În ceea ce priveşte vechimea şi originea prefixelor din limba română menţionăm că unele sînt foarte vechi, pentru că au fost moştenite din latină (de ex: **în-**, **des-** sau **stră-**, pe care îl întîlnim în *străbun, strămoş, străbate, străluci* etc.). Alte prefixe au fost împrumutate din slavă (spre exemplu **ne-** sau **răs-**), iar cele mai multe provin din limbile apusene şi în special din franceză, care, după cum ştim, ne-a furnizat un mare număr de neologisme. Dintre prefixele neologice amintim pe: **a-** (din *apoetic*), **ante-** (din *antebelic*), **anti-** (din *antiinfecţios*), **con-** (din *consfătui*), apoi **contra-**, **extra-**, **hiper-**, **inter-**, **super-**, **trans-** şi altele, care, la originea lor mai îndepărtată (latină sau greacă), sînt, de fapt, nişte cuvinte propriu-zise.

6. Revenind la DERIVAREA CU SUFIXE, pentru a o discuta mai pe larg, vom spune, din capul locului, că ea este mult mai răspîndită decît cea realizată cu ajutorul prefixelor. După o statistică aproximativă, există în limba română circa 300 de sufixe, dintre

care unele sînt foarte vii sau productive în epoca actuală. Existenţa unui număr atît de mare de sufixe, precum şi productivitatea incontestabilă a unora dintre ele ne îndreptăţesc să afirmăm că limba română este o limbă de tip derivativ, asemenea latinei, care îi stă la bază şi a cărei structură o continuă, în linii mari, şi din acest punct de vedere. De cele mai multe ori sufixele conferă cuvintelor nou create o anumită valoare *semantică* şi *morfologică*, ceea ce ne permite să clasăm derivatele realizate cu ajutorul lor în cîteva categorii mai importante, după cum urmează:

— *Nume de agent* (care denumesc pe autorul unei acţiuni, pe cel care îndeplineşte o funcţie sau exercită o meserie etc.). Exemple de astfel de derivate: *muncitor*, *croitor*, *cizmar*, *lăutar*, *laptagiu*, *reclamagiu*, *complotist*, *fotbalist* şi altele.

— *Nume de instrument: tocător*, *întrerupător*, *ascuţitoare*, *stropitoare*, *secerătoare* (maşina), *mestecău* etc.

— *Derivate cu sens colectiv* (sau substantive colective): *ţărănime*, *muncitorime*, *brădiş*, *tufiş*, *brădet*, *frăsinet*, *cînepişte*, *porumbişte* etc.

— *Derivate abstracte* (prin care sînt denumite însuşiri, caracteristici, acţiuni etc.): *bunătate*, *exactitate*, *omenie*, *vrednicie*, *ciudăţenie*, *muţenie*, *îndrăzneală*, *socoteală*, *învăţătură*, *săritură* şi multe altele.

— *Derivate care indică originea: oltean*, *muntean*, *clujean*, *olandez*, *albanez*, *berlinez*, *românesc*, *franţuzesc*, *englezesc* etc.

— *Derivate augmentative* (prin care sînt denumite obiecte de dimensiuni mai mari decît ale obiectelor desemnate prin cuvintele-bază). Exemple: *buboi* (derivat de la *bulă*), *băieţoi*, *fătoi*, *măturoi*, *puştan*, *ţopan*, *beţivan*, etc., aproape toate cu valoare peiorativă.

— *Derivate diminutivale* (al căror sens diferă de cel al cuvintelor de bază prin faptul că obiectele denumite de ele sînt mai mici decît cele obişnuite). Exemple: *căluţ*, *frăţior*, *scăunel*, *băieţaş*, *gărduleţ*, *linguriţă*, *furculiţă* etc.

7. Pentru fiecare dintre categoriile amintite mai înainte există sufixe corespunzătoare, mai vechi sau mai noi şi mai mult sau mai puţin productive. Astfel, **-ar**, **-tor** şi **-giu** sînt sufixe de nume de agent; **-ime**, **-et**, **-iş** etc. sînt sufixe colective; **-el**, **-aş**, **-uţ** şi altele sînt sufixe diminutivale; **-ătate**, **-ie**, **-enie** şi **-eală** sînt sufixe abstracte ş.a.m.d. Dintre sufixele aparţinînd ultimei categorii este extrem de productiv, în limba română contemporană, **-ism**, care poate fi socotit „internaţional", fiindcă apare în foarte multe alte limbi. La noi se întîlneşte atît în cuvinte împrumutate (ca *realism*, *socialism* etc.), cît şi în unele formaţii specific româneşti, cum ar fi: *junimism*, *poporanism*, *sămănătorism* şi *paşoptism*.

8. O situaţie aparte au sufixele denumite *moţionale*, pentru că se realizează cu ajutorul lor *moţiunea*, prin care înţelegem procedeul de formare a unor cuvinte masculine de la feminine şi invers. Dintre sufixele moţionale menţionăm în primul rînd pe **ă-** (din *prietenă*, format de la *prieten*), apoi pe **că-** (din *româncă*, *italiancă* etc.), **-easă** (din *croitoreasă*, *maioreasă*), **-oaie** (din *leoaie*) şi **-oaică** (din *lupoaică*, *zmeoaică* etc.). Mai rare sînt sufixele moţionale cu ajutorul cărora se formează substantive masculine de la feminine (de exemplu *răţoi*, derivat de la *raţă*+ *-oi*) sau *curcan* (format de la *curcă*+suf. *-an*).

9. După părţile de vorbire cărora le aparţin derivatele cu ajutorul sufixelor, acestea din urmă se pot clasifica în:

a. *Substantivale* (de exemplu: **-tor**, **-an**, **-ime**, **-eală** etc.);

b. *Adjectivale* (de exemplu: **-ic**, **-os**, **-al** sau **-bil** din *citibil*);

c. *Verbale* (de ex.: **-ui**, din *prăfui*, **-iza** din *abstractiza* sau **-ona** din *concluziona*);

d. *Adverbiale* (de ex.: **-eşte** din *hoţeşte*, **-iş** din locuţiunea *pe furiş*, sau **-mente** din *actualmente*, *eminamente* şi altele).

*

Alături de derivarea propriu-zisă sau *progresivă* (care, după cum am văzut, constă în adăugarea de afixe), există şi o DERIVARE REGRESIVĂ sau *inversă*, care constă în suprimarea unor afixe reale sau aparente de la cuvinte existente deja în limbă. Întru-

cît acest aspect al derivării este mai complicat, nu vom insista asupra lui, dar cîteva exemple va trebui, totuşi, să dăm, pentru a înţelege esenţa şi mecanismul procedeului în discuţie.

1. La baza derivării regresive stă întotdeauna un proces de analogie. Astfel, pentru că existau, în limbă, cuvintele *sculptor*, *sculptură* şi *sculpta* (toate trei explicabile prin împrumut), iar alături de acestea se foloseau substantivele *pictor* şi *pictură* (de asemenea împrumutate), a fost posibil să se creeze şi un verb picta, care a apărut în limba română de-abia la sfîrşitul veacului al XIX-lea sau începutul celui de-al XX-lea. Eminescu, Alecsandri, Odobescu şi alţi scriitori din secolul trecut nu foloseau verbul *picta*, ci pe *a zugrăvi*, în schimb cunoşteau şi întrebuinţau substantivele *pictor* şi *pictură*, care apar adesea în limba operei lor. Cum aceste neologisme (împrumutate din latină) aveau aspect clar de derivate, a fost cît se poate de simplu să li se reconstituie, prin analogie, un presupus primitiv *picta*, care a rezultat prin suprimarea sufixelor *-or* şi *-ură* din mai vechile *pictor* şi *pictură*. Subliniem că, spre deosebire de primitivele din care a fost extras, *picta* nu poate fi explicat nici prin latină (unde se folosea *pingo*, *-ere*) şi nici prin franceză, pentru că în această limbă se întrebuinţează verbul *peindre*, care diferă prea mult din punct de vedere formal de corespondentul lui românesc. *Picta* este, fără îndoială, o formaţie internă a limbii române şi prin crearea lui a fost eliminată o iregularitate de detaliu a sistemului lexical, care, mai clar, ar putea fi pusă în evidenţă în felul următor:

sculptor :	*sculptură* :	*sculpta*
pictor :	*pictură* :	—

2. Tot prin derivare regresivă a fost creat şi verbul **catifela** din adjectivul mai vechi şi mult mai întrebuinţat *catifelat*, care a fost simţit ca participiu trecut al unui verb inexistent, iniţial.

3. Alte formaţii regresive evidente se întîlnesc printre denumirile de arbori şi arbuşti fructiferi, în special exotici. Astfel, *banan*, *curmal*, *mandarin*, *portocal* şi altele sînt formate, în româneşte,

de la numele fructelor importate (*banană*, *curmală*, *mandarină*, *portocală* etc.) prin suprimarea lui -*ă* final, care a fost interpretat ca un afix cu valoare lexicală sau derivativă. Modelul după care s-au format astfel de cuvinte îl constituie mai vechile *păr* — *pară*, *prun* — *prună* şi altele, în care ambele elemente ale perechii erau moştenite din latină.

4. Cele mai numeroase derivate regresive sînt aşa-zisele substantive POSTVERBALE de felul lui *cuget* (din *cuget-a*), *blestem* (din *blestem-a*), *învăţ* (din *învăţ-a*) etc. Asemenea substantive (de obicei abstracte) s-au format prin analogie cu perechile *gust* — *gusta*, *joc* — *juca* şi altele de acest fel, moştenite tot din latină (*gustus* : *gustare*, *jocus* : *jocare* etc.).

5. Dintre toate stilurile limbii literare (înţelese ca varietăţi funcţionale ale acesteia), stilul *artistic* sau *beletristic* este, indiscutabil, cel mai bogat în derivate de acest fel. Mai mult decît oriunde, derivatele postverbale sînt folosite în aşa-numitul „stil poetic", care nu este altceva decît una din cele două variante fundamentale prin care se realizează stilul literaturii artistice sau beletristice, în general. În poezie, postverbalele sînt frecvent întîlnite, pentru că au un corp fonetic redus, ceea ce le face mai expresive decît sinonimele lor de origine infinitivală sau decît cele provenite din supinul verbelor respective. Să se compare, spre exemplu, *alint* (extras din verbul *alinta*) cu *alintare* şi *alintat*. Despre cel dintîi se ştie că este o creaţie a poetului Coşbuc, care l-a folosit pentru prima dată în „Nunta Zamfirei" :

> *Şi alţii, Doamne! Drag* **alint**
> *De trupuri prinse-n mărgărint.*

Judecînd după atestările de care dispunem şi după informaţiile pe care ni le furnizează unele dicţionare, se pare că şi *cutreier* (ca substantiv abstract) este tot o creaţie poetică datorită, de data aceasta, lui Eminescu :

> *Papura se mişcă-n freamăt de al undelor* **cutrier**
> *Iar în iarba înflorită somnoros suspin-un grier*
> (Scrisoarea a IV-a)

O creație a lui Vasile Alecsandri este, foarte probabil, *scutur* (extras din verbul *scutura*), tot așa cum *descînt* cu sensul de „descîntec", „descîntătură" apare pentru prima oară la Tudor Arghezi: „Fiecare fir de vînt/ Îl adie un *descînt*".

Derivatul *descînt* (ca substantiv sinonim cu *descîntec*) este așa de rar și de recent, încît nici un dicționar românesc nu-l înregistrează.

Alte postverbale folosite prin excelență în creațiile unor poeți moderni sau contemporani sînt: *alin*, *cînt*, *frămînt*, *licur*, *plămăd*, *sfărm*, *clint* (cu sensul de „clintire"), *încord* „încordare", *încaier*, *spumeg*, „spumegare", *respir*, *tremur* și altele. Dintre acestea cele mai răspîndite sînt *cînt* și *alin* (ultimul apare, spre exemplu, la M. Beniuc):

> *Și dacă nici acolo nu-i* **alin**
> *Cu același dor la tine am să vin.*

În legătură cu derivatul *cînt*, trebuie subliniat că acesta cunoaște zeci de atestări în poezia noastră contemporană sau mai veche, iar, uneori, se întîlnește alături de alte postverbale, ca în următoarele versuri de Octavian Goga:

> *A mea e lacrima ce-n* **tremur**
> *Prin sita genelor se frînge,*
> *Al meu e* **cîntul** *ce-n pustie*
> *Neputincioasa jale-și plînge.*
>
> („Plugarii")

S-ar mai putea da, firește, și alte exemple din care să rezulte că poeții noștri recurg adeseori la derivatele postverbale, a căror expresivitate provine nu numai de la corpul fonetic redus, ci și de la *noutatea* și *raritatea* acestor fapte de limbă.

*

Înainte de a încheia discuția privitoare la derivare, subliniem că, indiferent de natura ei, aceasta are întotdeauna caracter *sistematic*, întrucît pe baza cîtorva modele mai uzuale și cu ajutorul unui număr relativ mic de afixe se pot forma sute și chiar

mii de cuvinte, pe care le înţelegem uşor, tocmai fiindcă sînt construite după nişte tipare preexistente şi în conformitate cu anumite reguli, pe care le-am deprins încă din copilărie. Din acest punct de vedere, derivarea seamănă cu *morfologia*, care are, de asemenea, caracter sistematic, reducîndu-se şi ea la un număr foarte mic de reguli în comparaţie cu marele număr de cuvinte care există într-o limbă oarecare.

II. COMPUNEREA

1. Un alt procedeu intern de îmbogăţire a vocabularului este COMPUNEREA, prin care două sau mai multe cuvinte (de obicei în calitate de unităţi lexicale distincte) se unesc şi dau naştere unui cuvînt nou. Acesta denumeşte o altă noţiune decît cele pe care le denumesc elementele lui constituente luate izolat. Ex.: *floarea-soarelui*, *bloc-turn*, *cantină-restaurant*, *economico-social*, *bunăstare*, *binecrescut*, *cumsecade* etc. După cum vedem, mecanismul acestui procedeu de formare a cuvintelor seamănă, întrucîtva, cu modul de formare a unor compuşi chimici, rezultaţi din îmbinarea a două sau mai multe elemente chimice cu proprietăţi diferite. Termenul de „compunere" a şi fost, de altfel, împrumutat din domeniul chimiei, unde este atît de mult folosit.

2. După părţile de vorbire cărora le aparţin elementele alcătuitoare ale unui compus, precum şi după rezultatul îmbinării acestora, cuvintele compuse din limba română se pot clasifica în mai multe tipuri, şi anume:

Substantive rezultate din contopirea a două substantive (*iarba-fiarelor*, *meşter-lăcătuş*, *cîine-lup*);

Substantive rezultate din unirea unui adjectiv cu un substantiv (*burtăverde*, *vorbă-lungă*, *gură-spartă*);

Substantive provenite dintr-un verb+un substantiv (*port-ochelari*, *zgîrie-brînză*, *papă-lapte*, *pierde-vară*);

Adjective rezultate din unirea a două adjective (*marxist-eninist*, *tematico-ideologic*, *economico-organizatoric* etc);

Adjective rezultate din combinarea unui adverb cu un participiu sau un adjectiv *(binecrescut, preacunoscut, răuvoitor)*;

Adverbe provenite dintr-o prepoziţie+un substantiv (*după-amiază, devreme* şi *împrejur*, unde există, de fapt, două prepoziţii). Menţionăm că mai există **numerale compuse** (*douăzeci, treizeci* etc.), **pronume compuse** *(altceva, altcineva)* sau **conjuncţii** şi **prepoziţii compuse** (de care ne vom ocupa cînd vom studia părţile de vorbire neflexibile).

3. Multe compuse care există în limba română au fost împrumutate din alte limbi sau au fost formate în româneşte după modele străine. Astfel *bleumarin, portţigaret, comis-voiajor* şi altele provin din franceză, *capodoperă, calcio-vecchio, bele-arte* etc. sînt din italiană, iar *bormaşină, glasvand, glaspapir* şi altele sînt împrumuturi din limba germană. Următoarele compuse (şi altele pe care nu le mai amintim) au fost formate în limba română, însă prin traducerea sau imitarea structurii interne a unor compuse existente în alte limbi : **binecuvînta** (după vechiul slav *blagosloviti*), **anotimp** (după germ. *Jahreszeit*), **locţiitor** (după fr. *lieutenant*, it. *luogotenente*), **nou-născut** (după fr. *nouveau-né*) etc.

4. Tot ca un rezultat al influenţelor străine (în primul rînd) a luat şi la noi o mare dezvoltare c o m p u n e r e a p r i n a b r e v i e r e . Procedeul este frecvent întîlnit în unele limbi cum ar fi engleza, rusa şi franceza şi el are dezavantajul de a crea cuvinte pe care nu le înţeleg toţi vorbitorii. Dintre formaţiile româneşti mai cunoscute menţionăm: TAROM („Transporturi aeriene române"), ROMARTA şi ARTAROM („Arta românească"), APROZAR („Aprovizionare cu zarzavaturi"), AGERPRES („Agenţia românească de presă"), CENTROFARM („Oficiul central farmaceutic"), PRONOSPORT („Pronostic la sport") şi altele.

Şi mai numeroase sînt compusele formate din simpla alăturare a unor litere iniţiale. Uneori, acestea sînt şi mai greu înţelese decît cele formate din reunirea unor fragmente de cuvînt. Altele sînt familiare imensei majorităţi a vorbitorilor de limbă română, din care cauză le menţionăm numai, fără să le mai explicăm : C.F.R.,

P.T.T, H.C.M., O.N.T. etc. Dacă acestea sînt creații specific românești, altele se explică prin imitarea unor modele străine, ușor de identificat. Astfel, T.F.F. (=*Telegrafie fără fir*) este construit după fr. T. S. F. (=*Télégraphie sans fil*), S.M.T. (=*Stațiune de mașini și tractoare*) este format după rus. M.T.C. (=*Mașinno-traktornaia stanțiia*), iar relativ recentul O.Z.N. (=*Obiecte zburătoare neidentificate*) este o imitație a engl. U.F.O. (=*Unidentified flying objects*).

Caracteristica formațiilor din inițiale este că, asemenea oricărui cuvînt unitar, ele se pot articula (*C.F.R.-ul, O.N.T.-ul*), pot avea plural (*H.C.M.-uri, S.M.T.-uri*) sau pot da naștere la derivate de felul lui: *ceferist, ceferiadă, utecist, petetist* etc.

III. SCHIMBAREA VALORII GRAMATICALE

1. Ultimul procedeu de care ne mai ocupăm este așa-numita SCHIMBARE A VALORII GRAMATICALE sau a *clasei morfologice.* Spre deosebire de compunere sau derivare, noul procedeu de îmbogățire a vocabularului este prin excelență gramatical. În acest caz formarea unui nou cuvînt se face prin simpla trecere de la o parte de vorbire la alta sau, altfel spus, prin schimbarea categoriei lexico-gramaticale. Cel mai adesea un adjectiv devine substantiv prin articulare („*albastrul* cerului", „*frumosul* din artă", „apa de *un verde* deschis" etc.).

2. Prin același procedeu al articulării se mai pot transforma în substantive unele adverbe (ex.: *binele, aproapele*), unele pronume (de ex.: *eul* și *sinea* din expresia *în sinea mea, ta, lui* etc.) sau unele forme verbale nepersonale. Astfel, substantivele abstracte *mîncatul, spălatul, plimbatul, cititul* etc. provin din supinul verbelor respective, tot așa cum *un rănit, un prăpădit, un nenorocit* și altele provin din formele de participiu (întrebuințate și ca adjective) ale verbelor *răni, prăpădi, nenoroci*. În general vorbind, ori de cîte ori o parte de vorbire capătă articol hotărît, nehotărît sau adjec-

tival, ea se substantivează şi acest lucru trebuie avut neapărat în vedere la analiza gramaticală.

3. Deosebit de interesantă este situaţia substantivelor care denumesc anotimpurile anului ca şi a lui *zi, noapte, dimineaţă, seară* etc. Ori de cîte ori sînt întrebuinţate sub forma lor articulată, astfel de substantive au valoare adverbială, cum dovedesc, printre altele, aceste binecunoscute versuri ale poetului V. Alecsandri:

> **Ziua** *ninge*, **noaptea** *ninge*, **dimineaţa** *ninge iarăl*
> *Cu o zale argintie se îmbracă mîndra ţară.*
>
> („Iarna")

4. Fenomenul de care ne ocupăm aici are foarte multe aspecte, dar unele dintre ele nu pot fi nici măcar menţionate. Dintre realizările lui mai frecvente e bine să fie reţinute în special *substantivarea adjectivelor* (prin articulare), *substantivarea infinitivelor lungi* (*mîncare, cîntare, alergare, vedere* etc.) şi *adjectivarea a participiilor trecute* (de exemplu: „uşă *deschisă*", „lampă *aprinsă*", „carte *citită*", „bancă *vopsită*" şi multe altele).

5. Ultimul aspect, pe care îl mai semnalăm, al schimbării valorii gramaticale îl constituie *adjectivarea gerunziului*, care în limba română actuală se întîlneşte destul de rar. Dintre gerunziile adjectivizate care s-au impus în limba scrisă şi apar frecvent chiar în vorbire menţionăm cîteva folosite, de obicei, în îmbinări sintactice de felul lui: „producţie *crescîndă* sau *descrescîndă*", „ritm *crescînd*", „rană *sîngerîndă*", „mînă *tremurîndă*", „persoană *suferindă*" şi altele. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, procedeul acesta se întîlnea mult mai frecvent la unii dintre poeţii şi prozatorii noştri, cum ar fi: Ion Heliade Rădulescu, Dimitrie Bolintineanu, V. Alecsandri, Al. Odobescu şi alţii. Eminescu însuşi scria: „lebădă *murindă*", „sărutare *arzîndă*", „lumină *fumegîndă*" şi chiar „măşti *rîzînde*", „colibe *dorminde*", „*plîngîndele* izvoare" etc. Concurate fiind, din ce în ce mai mult, de adjectivele participiale şi de cele derivate cu sufixul *-tor*, majorita-

tea gerunziilor adjectivizate au dispărut, cu timpul, chiar din stilul artistic (sau beletristic), unde au apărut ele, în secolul trecut, apreciate fiind pentru concizia lor şi pentru că aduceau o notă inedită în tehnica poetică a vremii[1].

---

[1] Pentru alte aspecte ale procedeului pe care l-am discutat aici (şi care a mai fost numit *schimbare a categoriei gramaticale, schimbare a categoriei morfologice* şi, mai recent, *conversiune*), vezi capitolul PĂRŢILE DE VORBIRE NEFLEXIBILE din volumul de faţă.

PROBLEME DE FONETICĂ

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

I. SUNETELE VORBIRII

1. După tratarea vocabularului şi înainte de a începe studiul gramaticii, este necesar să ne oprim, fie şi pe scurt, asupra cîtorva dintre cele mai importante probleme de fonetică. Abordarea lor ne obligă să atingem şi problemele pronunţării corecte, asupra căreia vom reveni, mai pe larg, în capitolul următor, care va fi consacrat *ortografiei* şi raporturilor ei cu *ortoepia*.

2. După cum se ştie, obiectul de studiu al foneticii îl constituie *sunetele vorbirii*, adică ale limbajului articulat ca facultate specific omenească. Sunetele articulate pot fi cercetate din mai multe puncte de vedere, şi anume: cum se produc, cum se clasifică ele, cum se combină şi cum se modifică, din diverse cauze, care nu interesează în discuţia de faţă. Mecanismul de producere a sunetelor fiind, în general, cunoscut, ceea ce ne va interesa, în continuare, va fi, în special, clasificarea acestora în cele două mari categorii care sînt VOCALELE şi CONSOANELE.

3. Ca sunete ale vorbirii atît vocalele, cît şi consoanele constituie cele mai mici unităţi sonore din care sînt alcătuite cuvintele unei limbi. E cazul să reamintim că prin *cuvînt* (ca unitate lexicală între o formă sonoră şi un conţinut semantic) nu înţelegem numai aşa-zisa „formă tip", pe care o înregistrează dicţionarele, ci şi toate formele gramaticale sau flexionare ale cuvîntului.

În urma acestei precizări, vom spune că *sunetele vorbirii sînt cele mai mici unități constituente ale cuvintelor, în general, și ale tuturor formelor gramaticale sub care se poate prezenta, în vorbire, un cuvînt considerat flexibil (adică apt de a fi supus declinării ori conjugării).*

4. **Vocalele** sînt sunete continue, caracterizate prin faptul că se pot rosti fără ajutorul altor sunete. Pentru a pronunța o vocală e necesar ca nici o piedică să nu intervină în scurgerea curentului de aer prin diverse canale ale aparatului vorbirii, numit, încă, și *aparat fonator*. În limba română există 7 vocale și anume: **a, ă, î(â), e, i, o** și **u**. Fără a intra în detalii, precizăm că ele se clasifică după *locul de articulare* și după *gradul de deschidere* al cavității bucale. Ținînd seamă de cele două criterii fundamentale de clasificare, sistemul vocalic al limbii române poate fi închis într-un triunghi cu vîrful în jos:

i **î** **u**

e **ă** **o**

a

Vocala **a** este cea mai *deschisă*, **i, î** și **u** sînt *închise*, iar **e, ă** și **o** sînt *mijlocii*. După locul de articulare a limbii, vocalele se împart în: *anterioare* (**e, i**), *mediale* (**a, ă, î**) și *posterioare* (**o, u**).

5. **Semivocalele.** Unele vocale sînt întotdeauna *întregi* sau *plenisone*, pe cînd altele pot fi și *semivocale*, în anumite condiții fonetice. Vocalele numite „plenisone" se caracterizează prin aceea că pot alcătui singure silabe, în timp ce semivocalele nu au această proprietate. Ele intră în componența diverșilor *diftongi* și *triftongi*, care vor fi examinați după consoane. Dintre cele 7 vocale ale limbii române, 3 (și anume **a, ă, î**) sînt în orice împrejurare plenisone, iar 4 (și anume **e, i, o, u**) pot fi, după împrejurări, vocale întregi sau semivocale. Întrucît situația celor dintîi este cît se poate de clară (vezi cuvinte ca: *a-pă, ța-ră, ro-mân* etc.), vom recurge mai ales la exemple care să pună în lumină dubla calitate a lui *e, i, o* și *u*.

Dintre cuvintele și formele gramaticale în care E are o dată valoare de vocală și altă dată de semivocală reținem : *seră* și *scară*, *bere* și *beat*, *merge* și *să meargă* ; *trece* și *să treacă* etc. În primul exemplu al fiecărei perechi, *e* funcționează ca vocală, iar în al doilea ca semivocală, care intră în componența unui diftong (în continuare se va vedea ce trebuie să înțelegem prin *diftongi* și *triftongi*). Deocamdată e necesar să dăm cîteva exemple și pentru celelalte sunete care pot fi vocale sau semivocale :

I apare ca vocală plenisonă sau silabică în *bine*, *timp*, *codri* etc. și ca semivocală în *iarnă*, *biată*, *cai*, *boi*, *tei* etc. ;

O apare ca vocală plenisonă în *os*, *orb* sau *obosi* și ca semivocală în *roată*, *boală* sau *boabă* ;

U apare ca vocală plenisonă în *bun*, *drum*, *tun* etc. și ca semivocală în *cadou*, *stilou*, *erou* și altele. La exemplele citate s-ar mai putea adăuga altele în care *u* funcționează ca semivocală chiar în poziție inițială. E vorba de cuvinte sau forme gramaticale de felul lui *uaie*, *uaste* sau *uameni*, pe care le scriem cu *o*, prin tradiție și datorită etimologiei, dar, în realitate, le rostim cu *u* semivocalic. Mai pe larg vom discuta această problemă în expunerea consacrată ortografiei, unde se va vedea mai clar că între scrierea și pronunțarea noastră nu este întotdeauna o concordanță perfectă.

6. Consoanele. Spre deosebire de vocale, *consoanele* sînt sunete ale vorbirii formate mai ales din zgomote, care se produc, fie prin închiderea totală și deschiderea bruscă a canalului vorbitor, într-un anumit punct de pe parcursul său, fie prin strîmtarea aceluiași canal vorbitor. Să se compare, spre exemplu, sunetele **p**, **b**, **t**, **d** etc. cu **f**, **v**, **s**, **z**, **ș**, **j** etc. În primul caz, emiterea sunetelor nu se poate face decît prin închiderea canalului fonator cu ajutorul buzelor, al limbii sau al dinților și apoi prin deschiderea lui bruscă, urmată de expulzarea aerului : *p*, *b*, *t*, *d*, *c*, *g* etc. În al doilea caz, avem de-a face cu zgomote produse de îngustarea sau strîmtarea canalului vorbitor, ceea ce face ca aerul să se frece de pereții apropiați ai acestuia : *f*, *v*, *s*, *z* etc. Se mai poate spune că, în timp ce consoanele din prima categorie se caracterizează printr-un zgo-

mot de „explozie“ (*p, b, m, n, t, d*), cele din a doua categorie cunosc un zgomot de „fricţiune“ sau „frecare“ (*f, v, s, j* etc.). Şi într-un caz şi în celălalt avem de-a face cu sunete care nu se pot pronunţa fără ajutorul altor sunete şi aceasta constituie o altă caracteristică a *consoanelor* în raport cu *vocalele.*

7. În limba română (ca şi în alte limbi), majoritatea consoanelor se grupează în perechi care conţin cîte o consoană *s u r d ă* şi una *s o n o r ă*:

p	**t**	**k**	**f**	**s**	**ş**	**č**	**k′**
|	|	|	|	|	|	|	|
b	**d**	**g**	**v**	**z**	**j**	**ğ**	**g′**

Notă. În transcriere fonetică, **k**=*k* (din *kaliu*) şi *c* (din *cal*), **č**=*ce, ci*; **ğ**=*ge, gi*; **k′** =*ch*(*e*), *ch*(*i*), iar **g′** =*gh*(*e*), *gh*(*i*).

Precum se vede, 16 din cele 22 de consoane ale limbii române formează perechi corelative, pe care le numim *o m o r g a n i c e.* Dintre celelalte consoane, **m, n, l** şi **r** nu au corespondente surde, iar **ţ** şi **h** nu au corespondente sonore.

Consoanele surde şi sonore nu diferă între ele decît prin absenţa sau prezenţa a ceea ce numim *s o n o r i t a t e* (caracteristică, de altfel, şi vocalelor). Aşadar, din punctul de vedere al sonorităţii, unele consoane, cum ar fi *b, v, g, d* etc. seamănă cu vocalele, care sînt prin definiţie sonore. În capitolul următor vom vedea, mai pe larg, că această clasificare a consoanelor în **surde** şi **sonore** ca şi împărţirea mai generală a sunetelor în *vocale* şi *consoane* prezintă o deosebită importanţă pentru înţelegerea unor reguli ale ortografiei noastre actuale.

II. DIFTONGI ŞI TRIFTONGI

1. În continuare ne vom ocupa de diftongii şi triftongii limbii române contemporane, oprindu-ne, în special, asupra clasificării acestora. Prin **diftong** înţelegem un grup de două sunete diferite (dintre care unul este vocală, iar altul este semivocală) şi care sînt

pronunţate în aceeaşi silabă. După felul în care sînt dispuse cele două elemente vocalice inegale, există diftongi :

a) *urcători*, *ascendenţi* sau *crescînzi* şi

b) *coborîtori*, *descendenţi* sau *descrescînzi*.

Cei dintîi (adică diftongii *urcători*) sînt compuşi dintr-o semivocală urmată, în aceeaşi silabă, de o vocală (spre exemplu : *i̯a*, *o̯a*, *i̯u*, *i̯e* etc.). Diftongii *coborîtori* au ca prim element constituent o vocală, urmată, în aceeaşi silabă, de o semivocală (de pildă : *au̯*, *ai̯*, *oi̯*, *ei̯*, ş.a.m.d.). În cele ce urmează vom da mai multe exemple de cuvinte sau forme gramaticale care conţin unul sau altul dintre cele două tipuri de diftongi :

pi̯atră, *bi̯ată*, *i̯arnă* (în care întîlnim diftongul *i̯a*) ;
de̯al, *te̯acă*, *me̯argă* (pentru *e̯a*) ;
fi̯erbe, *i̯epure*, *pi̯ere* (pentru *i̯e*) ;
bo̯abă, *mo̯ară*, *ro̯abă* (pentru *o̯a*) ;
i̯unie, *i̯ulie*, *i̯ute* şi altele, în care apare diftongul *i̯u*.

2. În exemplele citate se întîlnesc exclusiv diftongi urcători sau ascendenţi, dar există şi cuvinte sau forme flexionare în care se întîlnesc diftongi descendenţi sau coborîtori. Dintre cuvintele sau formele gramaticale care conţin diftongi al căror prim element este o vocală pot fi citate :

bou̯, *cadou̯*, *lavabou̯* etc. (pentru diftongul descendent *ou̯*) ;
mai̯, *scai̯*, *rai̯* (pentru diftongul *ai̯*) ;
rîu̯, *pîrîu̯*, *grîu̯*, *frîu̯* etc. (pentru diftongul *îu*) ;
tău̯, *său̯*, *ferăstrău̯*, *mestecău̯* (pentru diftongul *ău̯*) ş.a.m.d.

Pe baza exemplelor date (la care s-ar mai putea adăuga multe altele) putem trage concluzia că limba română este o limbă bogată în diftongi, însă nu-i putem examina sau măcar aminti pe toţi în discuţia de faţă.

3. Dacă diftongul e un grup de două sunete (unul vocalic şi altul semivocalic), *triftongul* poate fi definit ca „emisiunea în limitele unei singure silabe a trei sunete diferite, dintre care două semivocale şi o vocală". În mod obişnuit, cele două semivocale sînt repartizate, una la începutul triftongului şi alta la sfîrşitul

lui, ca în următoarele exemple: *iau*, *iai*, *oai*, sau *iii* din *pustiiii*, scris: *pustiii* (persoana I singular a perfectului simplu de la verbul a *pustii*).

Dintre cuvintele și formele flexionare care conțin triftongi amintim pe: *beau*, *vreau*, *iau*, *trăiau*, *trăiai*, *biruiai*, *leoaică*, *lupoaică* și altele. La aceste exemple s-ar mai putea adăuga: *creioane* (pluralul lui *creion*), *aripioară* (un diminutiv de la *aripă*) și *leoarcă* (din expresia „ud leoarcă"). Aceste exemple și altele arată că, în mod excepțional, se pot întîlni și triftongi a căror structură este de tipul semivocală + semivocală + vocală (**S + S + V**). În imensa majoritate a cazurilor, elementul vocalic este, însă, încadrat de cele două semivocale ale triftongului sau, altfel spus, acesta are o structură de tipul **S + V + S.**

III. ALTERNANȚE FONETICE

1. Trecînd la alte probleme de fonetică, pe care le vom examina mai în amănunt, subliniem că există, în limba română, un mare număr de **alternanțe fonetice** (în special consonantice), care constituie una dintre trăsăturile izbitoare ale sistemului fonetic românesc în comparație cu al celorlalte limbi romanice. Prin alternanță fonetică înțelegem schimbarea *regulată* a unui sunet din rădăcina sau tema cuvîntului în alt sunet, mai mult ori mai puțin diferit de cel dintîi. Alternanțele fonetice se produc în cursul *flexiunii* (adică al declinării și al conjugării), precum și în procesul *derivării*. Ele pot fi *vocalice* sau *consonantice* și se întîlnesc, în primul rînd, la substantiv, la adjectiv și la verb.

Dintre alternanțele vocalice amintim:

a — e (*fată-fete*, *pată — pete*, *masă — mese*);

a — ă (*carte — cărți*, *parte — părți*, *ladă — lăzi*);

ă — e (*măr — meri*, *păr — peri*, *văr — veri*);

o — u (*soră — surori*, *noră — nurori*) etc.

O vocală poate alterna, desigur, cu un diftong, ca în cazul lui *pot*—*poate* sau al lui *om* — *oameni* şi nu lipsesc nici situaţiile cînd alternează între ele chiar semivocalele (numite încă şi SEMICONSOANE). Dăm şi din această categorie cîteva exemple: *bou̯* (cu pluralul *boi̯*), *leu̯* (cu pluralul *lei̯*) şi *meu̯* (cu pluralul *mei̯*). Tot aici pot fi trecute o serie de forme verbale cum ar fi *dau̯* — *dai̯* şi altele în care se produce aceeaşi alternanţă a lui *u̯* cu *i̯*.

2. Alternanţele consonantice propriu-zise sînt mult mai numeroase decît cele vocalice, întrucît şi sistemul nostru consonantic este mult mai bogat decît cel vocalic. Citām numai cîteva exemple din mulţimea consoanelor alternante:

d — **z** (*cred-crezi*, *brad-brazi*, *stradă-străzi*) ;
t — **ţ** (*pot-poţi*, *frate-fraţi*, *bărbat-bărbaţi*) ;
d — **j** (*veşted-veşteji*, *breaz-breji*, *oglindă-oglinjoară*) ;
t — **č** (ci) : (*departe-depărcior*, *castravete-castravecior*) ;
s — **ş** (*frumos-frumoşi*, *duios-duioşie*, *las-laşi* etc.).

În mod frecvent, mai alternează **c** cu **č** (ci) : *fac-faci*, *sac-saci* şi **g** cu **ğ** (gi) : *fag-fagi*, *fug-fugi* etc. În astfel de cazuri (ca şi în altele similare), scrierea maschează, de fapt, alternanţele consonantice.

3. Un lucru care este, de asemenea, interesant şi merită să fie reţinut e faptul că şi grupurile de două sau de trei consoane pot alterna între ele, în general după aceleaşi reguli ca şi consoanele simple. Astfel **sc** se transformă cu regularitate în **şt** (*cunosc-cunoşti*, *românesc-româneşti*, *muscă-muşte* etc.). Grupul **st** se modifică şi el în **şt** (*veste-veşti*, *poveste-poveşti*, *prost-proşti* etc.), dar, în cazul de faţă, nu mai alternează întregul grup ca la **sc-şt**, ci numai una din cele două consoane care alcătuiesc grupul amintit şi anume **s**, care devine **ş** (*acest-aceşti*).

Acelaşi lucru se petrece şi cu grupul de trei consoane **str** care se transformă în **ştr**, dar, după cum se vede, şi aici alternează, de fapt, tot o singură consoană a grupului (e vorba de acelaşi *s* care devine *ş*, ca în: *astru-aştri*, *ministru-miniştri*, *nostru-noştri*, *vostru-voştri* ş.a.m.d.).

4. Înainte de a încheia discuţia cu privire la alternanţe, menţionăm că cele vocalice tind să nu se mai producă la neologismele recente (ori relativ recent pătrunse în limba română), pe cînd cele consonantice se menţin, încă, ceea ce dovedeşte, alături de alte fapte, că limba noastră este mai consonantică decît celelalte limbi romanice. În sprijinul afirmaţiei pe care am făcut-o mai înainte poate fi invocat felul în care se conjugă, spre exemplu, verbele neologice *acorda* şi *evoca* la persoanele a doua şi a treia singular. În mod corect, spunem *acord-acorzi* şi *evoc-evoci*, dar la persoana a treia formele corecte sînt *acordă* şi *evocă*. Prin urmare, alternanţele **d-z** şi **c-č** (ci) se produc, în continuare, şi sînt acceptate de limba literară, pe cînd cea vocalică **o-o̯a** tinde să fie suprimată şi în exemplele citate sau în altele ea constituie o greşeală de pronunţare, ori de cîte ori se produce, totuşi. Pronunţări de felul lui *coastă* (pentru *costă*) sau *evoacă*, *pedagoagă*, *filoloagă*, *psiholoagă* şi altele trebuie evitate cu grijă, întrucît nu corespund normelor ortoepice în vigoare ale limbii române.

IV. HIATUL ŞI EVITAREA LUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. După cum se ştie, prin **hiat** se înţelege întîlnirea (în interiorul aceluiaşi cuvînt) a două vocale care fac parte din silabe diferite. De exemplu, adjectivul *real* conţine hiatul *e-a*, în substantivul *coafor* avem hiatul *o-a*, în vechiul verb românesc *lăuda* există hiatul *ă-u* ş.a.m.d. Cînd într-o frază sau propoziţie un cuvînt se termină în vocală, iar cel care îi urmează începe tot cu o vocală, avem de-a face cu un h i a t î n f o n e t i c ă s i n t a c t i c ă (de ex.: *pe aici*, *de atunci*, *a arat* etc.).

2. În legătură cu *hiatul* e necesar să atragem atenţia că, în limba română contemporană, se manifestă o tendinţă puternică de evitare a acestuia, întrucît el implică un oarecare efort în rostire. Deoarece este mai uşor să se pronunţe *alcol* în loc de *alco-ol*, la foarte

mulţi vorbitori se aude prima rostire, care este neliterară, şi nu sînt rare nici cazurile cînd auzim : *zologie* în loc de *zoologie, coperator* şi *coperativă*, în loc de *cooperator* şi *cooperativă*, *ştinţă* sau *ştinţific* în loc de *ştiinţă*, respectiv, *ştiinţific* şi aşa mai departe.

3. Mai complicate sînt lucrurile în cazul unui cuvînt ca *proroc*, pe care foarte mulţi vorbitori îl scriu şi îl rostesc *prooroc*. Dacă *alcol*, *zotehnie* şi *zologie* sînt, într-adevăr, nişte pronunţări incorecte, *proroc* nu stă pe acelaşi plan cu ele şi e bine să se ştie că, în cazul de faţă, este greşită tocmai rostirea cu dublu *o* (adică *prooroc*). Şi aceasta din cauză că forma veche şi originară a acestui cuvînt, de provenienţă slavă, conţine un singur *o* (deci *proroku̯*, nu *prooroku̯*). Spre deosebire de *proroc* care e un cuvînt vechi slav, *alcool*, *cooperativă*, *zoologie* şi *zootehnie* sînt neologisme împrumutate din limba franceză, unde se rostesc cu dublu *o* şi cu hiat.

4. După cum am văzut, una dintre modalităţile de evitare a hiatului este c o n t r a g e r e a sau r e d u c e r e a celor două vocale identice la una singură : *cuvincios* (în loc de *cuviincios*), *înfinţa* şi *desfinţa* (în loc de *înfiinţa* şi *desfiinţa*) etc. În alţi termeni, putem vorbi aici de dispariţia unei vocale, fenomen care se poate petrece şi atunci cînd cele două vocale în hiat nu sînt chiar identice (ex : *aspectos*, *respectos*, *tumultos* şi altele, în loc de formele corecte *aspectu-os*, *respectu-os*, *tumultu-os* etc.).

5. În afară de acest procedeu mai există şi alte modalităţi de evitare a hiatului, care prilejuiesc, de asemenea, un mare număr de pronunţări incorecte sau neliterare. Astfel, cînd cele două vocale care se află în hiat sînt diferite, una dintre ele se transformă, adeseori, în semivocală, creîndu-se, în felul acesta, un *diftong*, ceea ce duce tot la o desfiinţare a hiatului şi deci la o simplificare nerecomandabilă a pronunţării. Dăm cîteva exemple şi din această categorie : *ge-ologie* şi *ge-ografie* devin *ge̯ologie* şi *ge̯ografie*, *ca-is* şi *ca-isă* se rostesc în unele graiuri *cái̯s* şi *cái̯să*, *hi-eroglifă* şi *poli-omi-elită* devin *hi̯eroglifă* şi *pi̯olomi̯elită*, rostiri aproape generale, dar neacceptate de limba literară.

6. Dificultatea de a rosti două vocale în hiat se mai rezolvă și altfel, cum dovedesc numeroase rostiri de felul lui: *aviiație* (în loc de *aviație*), *creia* (în loc de *crea*), *sociial* (în loc de *social*), *ziiar* (pentru *ziar*) ș.m.a.d. De data aceasta, se introduce o semivocală între cele două vocale în hiat, ceea ce are drept consecință tot crearea unui diftong: *a-ier*, în loc de *a-er*. Dacă în *geologie* diftongul este rezultatul transformării în semivocală a primei vocale a hiatului, în cazul de față el rezultă din fuziunea celei de-a doua vocale cu semivocala nou apărută.

V. ACCENTUL

1. Ultima problemă de fonetică asupra căreia ne mai oprim este **accentul**, pe care îl vom examina tot pe scurt, deși e atît de important, încît singur ar putea constitui obiectul unei expuneri. În sens larg, accentul poate fi definit ca *pronunțarea mai intensă sau pe un ton mai înalt, fie a unei silabe dintr-un cuvînt, fie a unui cuvînt dintr-o propoziție sau dintr-o frază*. De exemplu: „Care dintre cai a veni la jăratic... *acela* are să te ducă la împărăție" (CREANGĂ). După cum vedem, există și un accent așa-zis „logic", „sintactic" sau „al frazei", dar în discuția de față ne interesează numai accentul cuvîntului.

2. În limba română, accentul nu are un loc fix, ca în franceză, spre exemplu, unde stă întotdeauna pe ultima silabă, sau ca în maghiară, unde e așezat pe prima silabă a cuvîntului. Despre accentul românesc spunem că este *liber*, în sensul că poate să ocupe locuri diferite și anume:

a. pe ultima silabă a cuvîntului (ca în: *popór*, *măseá* etc.);
b. pe silaba penultimă (ca în: *cásă*, *másă*, *scáun* etc.);
c. pe silaba antepenultimă (ca în: *répede*, *márgine*, *pásăre* etc.);
d. mult mai rar, accentul poate sta chiar pe a patra sau a cincea silabă (de la sfîrșit spre început) ca în: *prépeliță*, *véveriță*, *șáptesprezece* etc.

3. Deşi accentul românesc e *l i b e r* (în sensul arătat mai sus), el este, totuşi, *s t a b i l* în cursul flexiunii nominale şi pronominale, adică al declinării. Altfel spus, dacă ne referim, spre exemplu, la un substantiv, acesta va purta accentul, în cursul flexiunii, exclusiv pe silaba pe care îl are la forma de nominativ acuzativ (singular şi nearticulat): *péşteră-péşteri, péşterile-péşterilor* etc., prin urmare cu accentul pe prima silabă la absolut toate formele gramaticale. Singura excepţie de la această regulă importantă (şi adeseori pierdută din vedere) o constituie un grup restrîns de substantive, toate neologisme, la care accentul se deplasează de pe silaba pe care se află la forma tip a cuvîntului (de exemplu: *zéro-zeróuri, móto-motóuri, rádio-radióuri* ş.a.m.d.)[1].

4. Spre deosebire de flexiunea nominală şi pronominală, în cea *v e r b a l ă* deplasarea accentului este, în general vorbind, un lucru firesc. Astfel, spunem (eu) *port*, dar (noi) *purtắm* sau *purtáserăm*, tot aşa cum zicem: *văd, văzúi, vedeám, văzúserăţi*.

5. Fiind *l i b e r*, iar, uneori, şi *m o b i l* (cum am văzut că se petrec lucrurile în flexiunea verbală), accentul poate avea, în limba română, un rol distinctiv sau diferenţiator. Aceasta înseamnă că, de multe ori, el deosebeşte între ele două cuvinte sau două forme gramaticale ale aceluiaşi cuvînt, care sînt compuse din acelaşi număr de sunete, dispuse în aceeaşi ordine. De pildă: *compánie* (de soldaţi) şi *companíe* cu sensul de „tovărăşie" sau *cíntă* (persoana a III-a singular şi plural, modul indicativ prezent) şi *cîntắ*, care e persoana a III-a singular de la acelaşi verb, folosit însă la perfectul simplu. Dintre celelalte fapte de limbă care aparţin acestei categorii mai pot fi amintite: *comédie* şi *comedíe, véselă* şi *vesélă*, *adúnă* şi *adunắ*, *cópii* (pl. lui *cópie*) şi *copíi* (pl. lui *copíl*), apoi *ácele* şi *acéle* etc. În lingvistică, astfel de cuvinte şi forme gramaticale

---

[1] Tot aici ar mai putea fi amintite şi cele două substantive feminine, care aparţin fondului vechi al limbii (e vorba de *sóră* — *surórí* şi *nóră* — *nurórí*), dar acestea, fiind *n e r e g u l a t e*, au o situaţie, oarecum, specială.

se numesc **omografe**, întrucît se scriu la fel, dar diferă prin accent și, implicit, prin sensul pe care îl au.

6. În legătură cu accentul, ar mai fi de subliniat cel puțin un lucru deosebit de important și anume că foarte multe cuvinte și forme gramaticale cunosc o dublă accentuare, ca în cazul lui: *bólnav-bolnáv* (ultima formă este întotdeauna cea corectă), apoi: *dúșman-dușmán*, *vérigă-verígă*, *dúminică-dumínică*, *síntem* și *sínteți* alături de *sîntém* și *sîntéți* (singurele pronunțări literare) ș.a.m.d.

7. Forme duble de accentuare se întîlnesc în special la *neologisme* și ele se explică, uneori, prin faptul că același cuvînt ne-a putut veni concomitent sau la distanță în timp și în spațiu din două ori mai multe limbi de cultură și civilizație, în care neologismele respective sînt diferit accentuate. Menționăm numai un număr restrîns de împrumuturi neologice care se accentuează în două feluri, precizînd că, și în cazurile care urmează, a doua formă este, deocamdată, singura acceptată de normele ortoepice ale limbii literare actuale: *ántic* și *antíc*; *carácter* și *caractér*; *début* și *debút*; *editor* și *editór*; *mátur* și *matúr*; *precéptor* și *preceptór*; *regízor* și *regizór*; *séver* și *sevér*; *símbol* și *simból*; *vestíbul* și *vestibúl* etc.

În cîteva dintre exemplele citate se tinde spre o specializare semantică a celor două forme diferit accentuate. Astfel, se spune din ce în ce mai des: *carácter regional* (sau *popular*), *acțiuni cu carácter politic* (ori *patriotic*), însă întotdeauna: *om de caractér*, *caracter frumos* (sau *urît*), *dans de caractér*, *comedie de caractér* etc. Tot așa, foarte mulți vorbitori spun exclusiv *tráfic intens* (adică „circulație mare de vehicule"), *tráfic aerian*, *tráfic maritim* etc., dar *trafíc de influență* sau *trafíc de medicamente* (unde sensul cuvîntului este de „comerț ilicit").

8. În încheiere, recomandăm ca, ori de cîte ori există nedumeriri cu privire la accentuarea și, în general, la pronunțarea unor neologisme, să se folosească, fie *Dicționarul limbii române moderne* (apărut în anul 1958), fie *Dicționarul de neologisme* (ai cărui autori

sînt Florin Marcu şi Constant Maneca). Este de la sine înţeles că, atît pentru neologisme, cît şi pentru alte cuvinte sau forme gramaticale, unde se pot face greşeli de scriere ori de pronunţare, este indicat să ne adresăm, în primul rînd, *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (ediţia a III-a apărută în anul 1971). Utilitatea recurgerii la *Îndreptarul* citat se va vedea mai clar în capitolul care urmează şi care este consacrat *ortografiei*, în special în raporturile ei cu *ortoepia* sau pronunţarea corectă.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

I. INTRODUCERE ÎN STUDIUL ORTOGRAFIEI

1. Expunerea de față este consacrată unor probleme de ortografie precum și raporturilor care există între scrierea și pronunțarea literară a limbii române actuale. Am spus „unor probleme" de ortografie și nu ortografiei, în totalitatea ei, pe de o parte, fiindcă nu este posibil să discutăm aici întregul sistem ortografic al limbii române, iar, pe de altă parte, pentru că unele reguli ortografice trebuie discutate paralel cu studiul gramaticii, în general, și al morfologiei, în special.

2. După cum se știe, ORTOGRAFIA este totalitatea regulilor prin care se stabilește scrierea corectă a unei limbi date. Spre deosebire de ortografie, ORTOEPIA însumează ansamblul regulilor sau normelor de pronunțare corectă ori „literară". Între ortografie și ortoepie poate exista o legătură strînsă (ca în cazul limbii române) sau se poate crea, cu timpul, o discordanță atît de mare, încît punerea de acord a scrierii cu pronunțarea devine, practic, o imposibilitate. Aceasta e, spre exemplu, situația limbilor franceză și engleză, în care dezacordul dintre grafie și pronunțare n-ar mai putea fi înlăturat, întrucît există, în aceste limbi, o vastă literatură, imposibil de reeditat într-o nouă ortografie, care n-ar fi prea greu de inventat și de adoptat. Din păcate, adoptarea unui sistem ortografic mai accesibil nu i-ar scuti pe cititorii și vorbito-

rii acestor limbi de cunoaşterea vechii ortografii cu o tradiţie atît de îndelungată.

3. În mod obişnuit, se consideră că există două tipuri fundamentale de ortografie, şi anume: **fonetică** şi **etimologică**. Această clasificare poate fi reţinută, dar numai împreună cu precizarea că, în realitate, nu există nici un sistem ortografic al nici unei limbi care să fie exclusiv fonetic sau pur etimologic. Ceea ce numim, adesea, *ortografie fonetică* redă, în principiu, acea pronunţare reală pe care o considerăm „literară". Spre deosebire de ortografia fonetică, cea *etimologică* reflectă aspectul mai vechi al cuvintelor, reproduce stadii anterioare din pronunţarea unei limbi sau recomandă, pur şi simplu, să scriem cuvintele şi formele gramaticale de aşa natură, încît să li se recunoască *originea* lor (de obicei străină). Astfel, dacă în franceză substantivul *lettre* „literă" şi verbul *mettre* „a pune" etc. se scriu cu dublu *t*, cauza trebuie căutată în faptul că *etimonurile* lor (adică formele din care aceste cuvinte provin) sînt, respectiv, lat. *littera* şi *mittere*, scrise de asemenea cu dublu *t*.

4. Şi în istoria limbii române au existat unele sisteme ortografice etimologice (elaborate de către latiniştii extremişti) care preconizau, spre exemplu, să scriem: *liepure* (în loc de *iepure*), *terra* (în loc de *ţară*), *formosus* (în loc de *frumos*) ş.a.m.d., pentru a fi evident că aceste cuvinte provin din etimonurile latineşti: *lepus-oris*, *terra*, *formosus* etc. Pînă la 1860 (cînd a fost introdusă, la noi, în mod oficial, scrierea cu litere latineşti) nu s-a pus problema adoptării unei ortografii fonetice sau etimologice, întrucît alfabetul care se folosea era cel chirilic. Iniţial, acesta număra 43 de semne ortografice cu ajutorul cărora pronunţarea era redată destul de fidel. Trecîndu-se la scrierea cu alfabet latin, a fost, oarecum, firesc ca, la început, ortografia noastră să aibă un caracter mai mult ori mai puţin etimologic, după cum autorul ori autorii unui sistem ortografic erau latinişti extremişti sau moderaţi.

Intre 1860 (data adoptării oficiale a alfabetului latin mai întîi în Muntenia)[1] și sept. 1953 (data aprobării ortografiei în vigoare), au avut loc mai multe reforme ortografice, fiecare dintre ele însemnînd un succes împotriva etimologismului inițial și un nou pas pe calea introducerii, în limba română, a unei ortografii *fonetice.*

5. Fără a-i contesta ortografiei etimologice orice avantaj, vom spune, totuși, că marea superioritate a celei fonetice rezidă, înainte de orice, în simplitatea și accesibilitatea ei. Este de la sine înțeles că, într-o limbă, în care normele de scriere se stabilesc ținîndu-se seamă de pronunțarea reală a celor mai mulți vorbitori, majoritatea problemelor de ortografie sînt, în același timp, probleme de ortoepie și viceversa. Este tocmai cazul limbii române, despre a cărei ortografie se poate spune că este, în linii mari, *fonetică*, ceea ce înseamnă că noi scriem, în general, așa cum pronunțăm sau vorbim.

6. O precizare care se impune din capul locului (fără a intra totuși, în detalii) este că nici un sistem ortografic nu este și nu trebuie să fie cu adevărat „fonetic", întrucît menirea scrisului nu este aceea de a reda cu maximum de fidelitate marele număr de sunete și de varietăți de sunete care se pot întîlni într-o limbă oarecare. Pentru aceasta ar fi nevoie de un alfabet extrem de complicat, asemănător cu cel folosit de către foneticieni și de alți lingviști, care utilizează un număr apreciabil de semne speciale, cu ajutorul cărora pot fi notate, uneori, chiar nuanțe foarte fine ale limbajului articulat. Întrebuințat pe scară largă, un astfel de alfabet (care cunoaște, spre exemplu, semne pentru sunete scurte, lungi, închise, deschise etc.) ar complica, în mod inutil, scrierea, făcînd-o greu accesibilă chiar pentru oamenii foarte instruiți. Trebuie reținut că, în scrisul obișnuit, noi nu notăm, de fapt, variantele extrem de numeroase ale sunetelor, ci unele „tipuri sonore" medii, care închid în ele caracteristicile comune și esențiale ale tuturor felurilor de *a*, *ă*, *e*, *p*, *b*, *m*, *n* etc.[2] Pentru a simplifica lucrurile,

---

[1] Pentru Moldova este valabilă o altă dată, și anume 1862.
[2] În lingvistică, aceste „tipuri sonore" abstracte poartă numele de *foneme.*

numim aceste „tipuri sonore“ *s u n e t e* şi spunem că ele sînt redate în scris prin *l i t e r e*. De obicei, unui „tip sonor“ (pe care îl vom numi de acum înainte *sunet*) îi corespunde o literă, dar sînt şi cazuri cînd aceeaşi literă simbolizează două sau chiar trei sunete diferite, dacă i se adaugă nişte semne speciale, ca la ţ, ş sau ă şi (î) â. Pe de altă parte, o singură literă redă un grup de sunete, cum se întîmplă cu **x**, prin care notăm grupurile consonantice *cs* şi *gz* din cuvinte ca: *excursie*, *expediţie*, *exemplu*, *examen* şi altele. În sfîrşit, nu lipsesc nici cazurile cînd un sunet este redat printr-un grup de litere, ceea ce face, de asemenea, ca numărul şi frecvenţa literelor să nu coincidă cu numărul şi frecvenţa sunetelor nici chiar în cazul limbilor cu ortografie fonetică. Ultima dintre situaţiile citate poate fi ilustrată prin litera **h**, care, în limba română, este mult mai frecventă decît sunetul respectiv, deoarece ea apare extrem de des în combinaţiile grafice *che*, *chi* şi *ghe*, *ghi*, unde nu se citeşte, tocmai pentru că nu notează sunetul care îi corespunde.

II. PRINCIPIUL FONETIC ÎN ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE

1. După aceste consideraţii preliminare (absolut necesare pentru înţelegerea problemelor de ortografie), trecem la examinarea celui mai important dintre principiile care stau la baza scrierii noastre actuale şi anume principiul FONETIC. Prin aplicarea lui în mod relativ consecvent a fost apropiată scrierea de pronunţare şi au fost eliminate multe dintre inconsecvenţele ce caracterizau vechea ortografie a limbii române. Astfel, în virtutea acestui principiu a fost suprimat *u* final dintr-o serie de cuvinte şi forme gramaticale, cum ar fi: *cui*, *mai*, *unchi*, *unghi* sau *tai*, *voi*, *făcui* etc. Toate acestea se scriau, în trecut, cu un *u* la sfîrşit, deşi el dispăruse de mult timp din pronunţare. În ortografia actuală, *u* final se păstrează numai acolo unde el redă o realitate fonetică şi unde trebuie neapărat pronunţat. Într-o serie de neologisme, *u* final

(care alcătuieşte cu semivocala *i* un diftong) tinde să fie suprimat în vorbirea şi scrierea neîngrijite. Pronunţări şi grafii de felul lui: *salar*, *onorar*, *teritor*, *provizor*, *servici*, *benefici* etc. trebuie evitate, întrucît sînt neliterare. Formele corecte ale acestor neologisme sînt: *salariu*, *onorariu*, *teritoriu*, *provizoriu*, *serviciu* etc.

2. Tot în virtutea principiului fonetic a fost suprimată una dintre consoanele duble, acolo unde pronunţarea a dictat acest lucru. Astfel, după noua ortografie, se scriu cu un singur *s* o serie de neologisme cum ar fi: *casă* (de bani), *masă* „mulţime", *rasă* (de oameni sau de animale), *glosă*, *pasă* (folosit în special cu sensul pe care îl are în sport), apoi *rarisim*, *generalisim* şi altele. În limbile din care provin, aceste cuvinte sînt ortografiate cu dublu s: it. *cassa*, fr. *masse*, germ. *Rasse* (dar şi fr. *race*, scris cu *c*) etc. Grafia cu consoane duble se păstrează numai acolo unde ea corespunde unei realităţi fonetice generale. În această situaţie sînt cuvintele formate cu unele prefixe care se termină în aceeaşi consoană cu care începe rădăcina. De pildă: *interregn*, *interregiónal*, *transsiberian*, *transsaharian*, *transsudaţie* etc. Tot cu consoană dublă trebuie scrise şi *înnoda*, *înnoura*, *înnegura*, *înnebuni* şi altele în care consoana finală a prefixului *în-* se întîlneşte cu *n* iniţial al rădăcinii: *în+noapte=înnopta*, *în+negru=înnnegri* etc. Regula enunţată nu este valabilă şi pentru verbele *îneca* şi *înota*, care trebuie scrise cu un singur *n*. În aceste cazuri, scrierea cu un singur *n* este justificată de faptul că nu se mai simte cuvîntul primitiv (începător cu această consoană) la care s-a adăugat prefixul *în-*. Vechile verbe *nota* şi *neca* (pe care le-am moştenit din latină) au dispărut din limbă, sub această formă, aşa încît derivatele *înota* şi *îneca* nu mai sînt analizabile, astăzi, în prefixul *în-* +un cuvînt existent în limba noastră şi începător cu consoana finală a prefixului amintit.

3. O altă regulă ortografică actuală, izvorîtă tot din aplicarea principiului fonetic recomandă ca prefixele **des-** şi **răs-** să se scrie **dez-** şi, respectiv, **răz-** înainte de vocale şi de consoanele sonore, care sînt: **b, d, g, v, z, j, m, n, l, r, ğ̌** şi **ğ**. Am precizat că ultimele

două sînt notate, în scris, prin *ge-gi* și *ghe-ghi*. Prin urmare, pronunțînd în mod normal *dezarma*, *dezechilibru*, *dezgust*, *dezgheț*, *dezlipi*, *dezmoșteni* etc., vom și scrie cu *z*, păstrînd pe *s* numai acolo unde el se menține și în rostire, adică înaintea consoanelor surde: *descătușa*, *desfășura*, *desperechea* etc. Dăm și cîteva exemple similare prin care ilustrăm dubla scriere a prefixului *răs-* : *răsfrîng*, *răsplăti*, *răscroi*, *răspoimîine* etc., față de : *răzbate*, *răzgîndi*, *răzbunic* și altele.

4. Mergînd mai departe cu discutarea principiului fonetic, menționăm o nouă regulă și anume cea privitoare la scrierea lui **ie** la început de cuvînt și la începutul unei silabe care urmează după o vocală. Cu cîteva excepții (care vor fi arătate mai departe), trebuie să scriem diftongul *ie* pe care îl și pronunțăm, de fapt, în cuvinte sau forme gramaticale de felul lui : *baie*, *femeie*, *statuie*, *voie*, *constituie*, *trebuie* etc. În conformitate cu rostirea reală, același *ie* trebuie să apară și la început de cuvînt. De exemplu : *ied*, *iepure*, *iederă*, *ieftin*, *ierna*, *ieri* și, bineînțeles, *ieși* sau *ieșire* (nu *eșire*, cum se mai întîlnește, încă, pe la unele cinematografe). Aici e cazul să subliniem că în *n e o l o g i s m e* trebuie evitată atît rostirea, cît și scrierea cu diftongul *ie* în situațiile arătate. Prin urmare, vom pronunța și vom scrie : *erou* (nu *ierou*), *idee* și *epopee* (cu dublu *e* la sfîrșit) , *ecou*, *efemer*, *epic*, *epocă*, *elan*, *efect*, *educație*, *electricitate*, *elegie*, *elocvență*, *eter* și multe altele, pentru care, în caz de nedumerire, se impune consultarea *Dicționarului de neologisme* sau a *Îndreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație* (ultima ediție).

5. Scrierea a mai fost pusă de acord cu pronunțarea și în alte cazuri, dar nu le putem examina aici chiar pe toate. Menționăm numai, în treacăt, că nu se scrie niciodată **n**, dacă urmează după el consoanele **p** și **b**, întrucît acestea îl „asimilează" pe *n*, transformîndu-l în *m*. În fața lui *p* sau *b*, *m* este mai ușor de pronunțat, deoarece (spre deosebire de *n*) el se articulează ca și consoanele amintite cu ajutorul ambelor buze : *p*, *b*, *m*. Este aici un fenomen de *acomodare* (care se petrece și în pronunțarea altor limbi) și care are consecințe

în planul grafiei. Astfel, deşi verbul *împături* este format în mod evident cu prefixul *în-+pătură*, el va fi scris cu *îm-*, fiindcă rostirea general românească este *împături*, nu *înpături*. Tot aşa trebuie să scriem şi să pronunţăm *bomboane*, nu *bonboane* şi *bonbonerie*, chiar dacă în franceză (de unde ne-au venit aceste cuvinte) ele se scriu cu *n*. Acomodarea despre care vorbeam este, desigur, şi cauza pentru care scriem *deîmpărţit* (cu *m* şi într-un cuvînt), paralel cu *deînmulţit* (deci cu *n*), fiindcă aşa se rosteşte în mod corect. Prin urmare, cel puţin în cazul de faţă, nu poate fi vorba de o inconsecvenţă a ortografiei noastre, ci, mai degrabă, de o aplicare consecventă a principiului de care ne ocupăm.

6. Ultima regulă pe care o mai discutăm şi care e legată tot de aplicarea *principiului fonetic* se referă la scrierea *neologismelor* mai mult ori mai puţin recente din limba noastră. În general vorbind, dacă un cuvînt străin a pătruns mai demult în româneşte sau se bucură de o circulaţie mai largă, atunci el este „reprodus fonetic" sau, altfel spus, se scrie aşa cum se pronunţă la noi. De exemplu : **angro** şi **angrosist** (derivat, în limba română, de la cel dintîi), **aisberg, lider, miting, spicher, séif, şezlong, vizavi** etc. În această situaţie se află şi foarte multe cuvinte din terminologia sportului, cum ar fi : **meci, fotbal, gol, golaveraj, ofsaid** etc.

În cazul neologismelor foarte recente sau al celor care, indiferent de vechimea lor, cunosc, totuşi, o circulaţie limitată, scrierea diferă de pronunţare, tocmai pentru că acestea sînt simţite ca nişte elemente străine în limba noastră. Din această categorie fac parte **lied** (pron. *lid*) şi **loess** „rocă sedimentară" (pron. *lös*), ambele de origine germană, apoi foarte multe cuvinte de provenienţă engleză, care, deocamdată, nu circulă decît în anumite medii. E vorba de : **cow-boy** „păzitor de vite în S.U.A.", **jeep** (pron. *gip*) „numele unei maşini americane", **rummy** (pron. *römi*), **whisky, waterpolo** „polo de apă", **outsider** (întrebuinţat mai ales în terminologia sportivă) şi altele pe care le găsim inserate în *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* sau în dicţionare.

III. PRINCIPIUL TRADIȚIONAL-ISTORIC

1. Exceptînd ultimele cazuri, în toate cele pe care le-am discutat pînă acum scrierea este conformă cu pronunțarea sau, în alți termeni, *normele ortografice și cele ortoepice coincid*. În multe alte cazuri, norma ortografică nu mai corespunde celei ortoepice sau chiar o contrazice pe aceasta din urmă, de unde se vede că ortografia noastră nu are un caracter integral fonetic și nici nu e chiar atît de simplă pe cît poate părea la prima impresie. O serie de factori, printre care *tradiția* sau obișnuința de a scrie într-un anumit fel, *originea* și, în general, *istoria cuvintelor* ne împiedică să scriem, în toate cazurile, așa cum pronunțăm. Astfel, multe cuvinte și forme gramaticale cum ar fi: *oaie*, *oaste*, *oală*, *oare*, *oase*, *oameni* și altele sînt scrise cu *o* numai în virtutea tradiției și datorită originii lor latine, însă ele sînt pronunțate, în realitate, cu un *u* semivocalic, care împreună cu vocala următoare formează un diftong ascendent sau urcător. În formele latinești care stau la baza cuvintelor citate există un *o* care s-a transformat în diftongul *ua*, nu *oa* (cu *o*). Astfel, *hora* a devenit *uară*, *hostis* a devenit *uaste*, *homines* (pluralul lui *homo*) s-a transformat în *uameni* și așa mai departe. Diftongul *oa* nu se poate pronunța, în limba română, decît atunci cînd este precedat de o consoană (ca în *boabă*, *roată* etc.), nu și în poziție inițială. Prin urmare, scrierea cu *o* în loc de *u*, a fost menită, încă de la introducerea alfabetului latin, să-l reproducă pe *o* din etimonurile sau formele latinești care stau la baza acestor cuvinte. Nefiind vorba de redarea unei pronunțări românești autentice, sîntem pe deplin îndreptățiți ca, în astfel de cazuri și în altele similare, să vorbim despre niște „rămășițe etimologice“ în ortografia noastră, care nu vor fi, probabil, niciodată, înlăturate.

2. Afirmația că între scrierea și pronunțarea limbii române nu este, în toate cazurile, o concordanță perfectă mai poate fi ilustrată și prin alte exemple. Astfel, scriem *eu* sau *el* și rostim, în realitate, *ieu* și *iel* (cu un i semivocalic la inițială). Pluralele *ei*

şi *ele* se supun, fireşte, aceleiaşi norme de pronunţare ca şi unele forme gramaticale ale verbului *a fi* : *ieşti*, *ieste*, *ie*, *ieram*, *ierai*, *iera*, şi *ierau* (deci în toate cazurile cu diftongul *ie*). Rostirile *eu*, *el*, *este*, *eram* (cu *e*) etc., care se aud, uneori, chiar pe scena teatrelor, sînt cu totul nefireşti pentru un vorbitor de limbă română şi normele ortoepice în vigoare le resping pe bună dreptate. De cele mai multe ori, astfel de rostiri, care pot părea pretenţioase, se datoresc influenţei pe care grafia o exercită asupra pronunţării.

3. Cît priveşte pronumele de genul feminin *ea*, acesta se scrie întotdeauna cu *e* (ca şi *el*), dar se rosteşte la nominativ şi acuzativ singular *ia* (deci cu *i*, urmat de *a*). Ca şi diftongul *oa*, nici *ea* nu poate apărea, în limba română, la început de cuvînt şi neprecedat de o consoană. Prin urmare noi pronunţăm *beată*, dar *ia* sau *iarnă*, *iată* etc. La genitiv şi dativ, ceea ce se scrie *ei* se pronunţă, desigur, *iei* (care formează un triftong cu structură de tipul S+V+S).

4. Despre o influenţă a grafiei asupra pronunţării se mai poate vorbi şi în acele cazuri în care articolul hotărît sau definit -l se rosteşte fără a fi şi necesar în vorbirea curentă. Acest articol a dispărut de mult din pronunţarea obişnuită sau naturală, aşa că putem să rostim în mod normal : *omu*, *copilu*, *elevu*, *studentu* etc., nu *omul*, *copilul*, *profesorul* ş.a.m.d., care constituie pronunţări artificiale şi, uneori, chiar pedante. Subliniem că normele gramaticale şi ortoepice în vigoare ne recomandă pronunţarea lui l (articol masculin) numai în exprimarea *solemnă*, adică într-o conferinţă publică, într-un curs universitar etc., nu şi în vorbirea obişnuită. Indiferent dacă este pronunţat sau nu, articolul în discuţie este obligatoriu în scris (*omul*, *lupul* etc.). Faptul că -l apare în scris în absolut toate situaţiile se datoreşte tot tradiţiei şi etimologiei, dar acest lucru e mai greu de explicat. În orice caz, avem aici o nouă dovadă că norma ortografică nu este dictată în toate cazurile de cea ortoepică.

5. Din discuţia de pînă aici a rezultat limpede că normele actualei noastre ortografii nu se întemeiază exclusiv pe *principiul*

fonetic (care este, neîndoielnic, cel mai important), ci și pe alte principii, dintre care cel TRADIȚIONAL-ISTORIC (numit, cîteodată, și ETIMOLOGIC) ar mai putea fi, desigur, discutat și îndeosebi ilustrat prin exemple și reguli ortografice. Astfel, deși rostim cu toții *supțire*, scriem, totuși *subțire*, pentru că acest adjectiv provine din lat. *subtilis*. Fără a intra în amănunte, precizăm că și scrierea cu **î** a unor forme flexionare ale verbului *a fi* (e vorba de: *sînt*, *sîntem*, *sînteți*) a fost acceptată, fiindcă se justifică din punct de vedere istoric și continuă o tradiție grafică mai veche. Pe deasupra, în cazul de față, scrierea cu *î* (în loc de *u*: *sunt*, *suntem*, *sunteți*) oglindește și pronunțarea cea mai răspîndită atît în trecut, cît și în zilele noastre.

6. În ultimă analiză, se poate afirma că și scrierea cu **x** a unui număr apreciabil de neologisme se leagă de aplicarea acestui important principiu, care ne recomandă, printre altele, să scriem, în același fel, două grupuri consonantice cum sînt **cs** și **gz** (prin urmare: *excepție*, *expediție* etc., paralel cu *exact*, *examina* și altele). De data aceasta, ortografia noastră urmărește să păstreze imaginea grafică pe care aceste neologisme o au și în alte limbi (de exemplu în franceză, germană, engleză și, în primul rînd, în latină, de unde ele provin aproape fără excepție)

O precizare care se impune în legătură cu scrierea lui **x** este că această literă nu redă decît grupurile consonantice amintite, adică pe **cs** și **gz**, dar nu și pe **cș**. Prin urmare, pluralul unor substantive și adjective masculine care se termină în *cs* (*fix*, *complex*, *ortodox* etc.) trebuie scris și pronunțat cu **cș** (deci *ficși*, *complecși*, *ortodocși*), nu cu *x*, cum se întîlnește, uneori. Pe de altă parte, nu trebuie pierdut din vedere că există unele cuvinte în care grupul consonantic *cs* nu poate fi redat prin *x*, întrucît acestea aparțin fondului vechi al limbii (e vorba de **micsandră, ticsi, îmbîcsi, catadicsi** etc.). Altele, deși sînt neologisme, nu se scriu în limbile din care provin cu *x* și atunci e normal ca nici noi să nu le scriem în felul acesta, ci cu grupul de litere *cs*. În această situație sînt **vacs** (< germ. *Wachs*),

de la care s-a format, în românește, verbul **a văcsui**, apoi **rúcsac** (<germ. *Rucksack*), **cocs** (cu derivatele *cocserie, cocsifica*), **fucsină** (numele unei materii colorante) <fr. *fuchsine* și altele.

IV. PRINCIPIUL MORFOLOGIC

1. Un alt principiu important pe care se bazează, adeseori, ortografia noastră actuală este cel M O R F O L O G I C. Din discuția care urmează, se va vedea că noile norme ortografice acordă o mare atenție *g r a m a t i c i i*, în general, în rezolvarea unor probleme de scriere. În felul acesta se înlătură o serie de inconsecvențe ce caracterizau sistemele ortografice anterioare, se realizează o simetrie sau regularitate formală în cursul flexiunii și al derivării, se creează într-o mai mare măsură posibilitatea recunoașterii unor unități morfologice (ca: *rădăcină, sufixe, desinențe* etc.), iar ortografia, în ansamblul ei, capătă un caracter mult mai științific. Deși, în unele cazuri, scrierea se îndepărtează și pe această cale de la pronunțarea reală, se poate spune că principiul *fonetic* este în mod fericit completat cu cel *morfologic*, tocmai pentru că aplicarea consecventă a celui din urmă le dă posibilitatea vorbitorilor să-și însușească regulile ortografice în mod sistematic și rațional. Cîteva exemple vor fi de natură să confirme cele spuse mai sus.

2. Una dintre cele mai importante reguli ale ortografiei noastre actuale recomandă să se scrie **ea**, nu **ia** (dupa **ch, gh**), atunci cînd există forme alternante cu **e**: *cheamă — chem, încheagă — închegi, gheată — ghete, gheață — ghețuri* etc. Recurgerea la principiul fonetic ar fi fost în astfel de cazuri inoperantă, din cauză că cei doi diftongi sînt foarte asemănători, iar, de multe ori, ceea ce scriem *ea* pronunțăm, în realitate, *ia.* Aceasta este, spre exemplu, situația în cazul pronumelor și adjectivelor demonstrative **aceeași** (fem. sing.) și **aceiași** (masc. plural), pe care cei mai mulți vorbitori le pronunță în mod identic (mai exact spus: *a-ce-iași*), în ciuda recomandării pe care ne-o face *Îndreptarul ortografic, orto-*

epic și de punctuație (p. 86). Dacă în pronunțare este, practic, extrem de greu să facem o deosebire între cele două forme pronominale amintite, în scris este ușor și obligatoriu să le deosebim, scriind, de exemplu: „Casa de altădată a rămas *aceeași*, dar oamenii care trăiesc în ea nu mai sînt *aceiași*". În mod consecvent trebuie să scriem, de asemenea, „cartea *aceea*" (fem. sing.), dar „oamenii *aceia*" (pluralul masculin al lui *acela*).

Aplicînd regula enunțată mai sus vom scrie și *dugheană* (nu *dughiană*), pentru că pluralul acestui substantiv este *dugheni* și desigur, *gheară*, fiindcă diftongul *ea* alternează cu *e* din diminutivul *gheruță*. Cînd ceea ce pronunțăm *ia* alternează cu *i*(*e*) sau cînd nu există forme alternante, scriem, cu regularitate, diftongul *ia*, ca în următoarele cazuri: *biată* (femininul lui *biet*), *fiară* (cu pluralul *fiare*), *piatră* (cu pluralul *pietre*), apoi *chiar*, *chiabur*, *ghiaur* etc. În schimb, în toate cuvintele formate cu sufixele *-eală* și *-ean* vom scrie și vom pronunța *ea*, dacă aceste sufixe sînt precedate de **ș**, **j** (de exemplu: *greșeală*, *oblojeală*, *clujean*, *orășean*, *mureșean*, *maramureșean* etc). În mod inconsecvent, vechea ortografie recomanda să scriem *greșeală* (cu *a*), dar *oblojeală* (cu *ea*), deși sub raportul structurii morfologice cele două cuvinte nu diferă prin nimic, fiind și unul și celălalt derivate cu același sufix (*-eală*).

3. Recurgîndu-se la principiul morfologic, a fost rezolvată și scrierea unor cuvinte sau forme gramaticale de felul lui: *birjă*, *grijă*, *ușă*, *mătușă*, *îngroașă*, *îngrașă* etc. După cum se știe, în special în graiul muntenesc astfel de cuvinte și forme flexionare sînt rostite cu *e* final (adică *birje*, *îngroașe* etc.), ceea ce ar trebui să atragă după sine niște grafii corespunzătoare pronunțării muntenești, pe care limba literară o urmează, în cele mai multe cazuri. De data aceasta ni se recomandă, totuși, să scriem *birjă*, *mătușă* etc., din următoarele considerente de ordin morfologic: **a)** Cele mai multe substantive feminine se termină, la nominativ singular nearticulat, în *-ă*, nu în *-e*; **b)** Vocala *ă* reprezintă nu numai semnul distinctiv al celor mai multe feminine românești, ci și principalul sufix moțional al limbii române. Cu ajutorul lui se derivă numeroase

substantive feminine de la masculinele corespunzătoare (de exemplu: *prietenă* de la *prieten*, *tovarășă* de la *tovarăș* etc.); c) în sfîrșit, dacă s-ar fi acceptat formele muntenești cu *-e* final, atunci singularul s-ar fi confundat, în unele cazuri, cu pluralul (ex.: *birje*, *cocoașe*, *avalanșe*, *tovarășe* etc.), deci s-ar fi realizat și în limba literară un tip de omonimie morfologică puțin obișnuită în românește.

4. Pentru a deosebi persoana a III-a singular și plural a indicativului de aceeași persoană a conjunctivului prezent, atît în scrierea, cît și în pronunțarea celor mai multe verbe, desinența va fi, în primul caz, -ă și în al doilea caz -e. Prin urmare, trebuie scris și pronunțat *îngroașă*, *se îngrașă* etc., dar *să îngroașe*, *să se îngrașe* etc. Procedîndu-se în felul acesta, se respectă modelul mai general *el cîntă*, *el să cînte*, care trebuie urmat și în cazul unor verbe de conjugarea a IV-a, cum ar fi *a suferi*, greșit scris, uneori, *el sufere*, *ei sufăr* etc. Formele corecte sînt: *eu sufăr* (ca și *eu acopăr*, *cobor* etc.), *el* și *ei suferă* precum și *el* sau *ei să sufere* (după *el*, *ei să acopere*, *coboare* etc.).

5. O altă regulă ortografică stabilește că în scrierea verbelor **crea** și **agrea** trebuie să se țină seamă de faptul că ele se conjugă după modelul unor verbe de aceeași conjugare (spre exemplu *lucra*) și că rădăcinile lor sînt *cre-* și, respectiv, *agre-*. La aceste rădăcini se adaugă o serie de elemente flexionare, dintre care unele încep chiar cu *e*, ceea ce (la anumite moduri, timpuri și persoane) explică grafia cu dublu *e*, iar la altele cu un singur *e*, fără ca în felul acesta să se poată vorbi de o inconsecvență a ortografiei noastre în vigoare. Iată cîteva forme ceva mai complicate ale verbelor amintite, puse alături de formele corespunzătoare ale verbului *lucra* (cu rădăcina *lucr-*), după care trebuie să ne orientăm în scrierea celor dintîi:

lucr-ez	*lucr-ează*	*lucr-ăm*	*lucr-at*	*lucr-înd*
cre-ez	*cre-ează*	*cre-ăm*	*cre-at*	*cre-înd*
agre-ez	*agre-ează*	*agre-ăm*	*agre-at*	*agre-înd*

6. Unii întîmpină dificultăți și la scrierea pluralului unor infinitive lungi de felul lui *îmbrățișare*, *înfățișare* sau *încrucișare*, care

apar, cîteodată, scrise: *îmbrățișeri, înfățișeri* etc. În astfel de cazuri, ne vom orienta după *cîntare, alergare* și altele, pe care toată lumea le scrie *cîntări, alergări* etc.

7. O distincție clară trebuie făcută, de asemenea, între sufixele **ărie** și **-erie** care se confundă, cîteodată, atît în scris, cît și în pronunțare, deși cel dintîi se leagă, în mod evident, de **-ar**, iar al doilea de **-er**. Prin urmare, vom scrie *berărie, mănușărie, chițibușărie* etc. (pentru că acestor substantive le corespund numele de agent *berar, mănușar, chițibușar* etc.), dar vom scrie *frizerie* și *tapițerie* paralel cu *frizer, tapițer*), nu *frizărie* și *tapițărie*, cum se aude, adesea, în vorbirea populară. Pe *papetărie* îl vom ortografia, totuși, cu *-ă*, deși la început el s-a scris *papeterie*, conform cu etimonul care îi stă la bază și care este fr. *papeterie*. Prin analogie cu derivatele în *-ărie* s-a generalizat forma *papetărie*, singura acceptată, astăzi, de normele ortografice.

8. Principiul morfologic își mai găsește o largă aplicare în scrierea *cuvintelor compuse* (pentru care vezi ÎNDREPTARUL, p. 23-25). Ca o regulă generală, se poate spune că, ori de cîte ori elementele alcătuitoare ale unui cuvînt compus își păstrează, încă, individualitatea lor morfologică și semantică, acesta se scrie cu cratimă („liniuță de unire") între părțile lui componente (ex.: *floarea-soarelui, drum-de-fier, bună-credință, bună-cuviință* etc). Spre deosebire de acestea, compusele care formează unități morfologice și semantice trebuie scrise împreună, ca în următoarele exemple: *bunăstare, bunăvoință, fărădelege, miazănoapte, untdelemn* și altele. De păstrarea sau pierderea individualității morfologice a elementelor care intră în alcătuirea unui cuvînt compus ne dăm ușor seama cu ajutorul flexiunii. Astfel, genitivul lui *drum-de-fier* este (*al*) *drumului-de-fier* (cu declinarea primului element), pe cînd al lui *untdelemn* este *untdelemnului*. Tot așa, spunem, în mod corect, *bunăstării* (materiale), dar *bunei-credințe* sau *bunei-cuviințe*, pentru că în ultimele cazuri și în altele similare cele două elemente ale compusului nu sînt suficient de sudate, pentru a le putea scrie împreună.

V. PRINCIPIUL SINTACTIC

De sensul şi valoarea gramaticală a unor cuvinte este legat aşa-numitul principiu SINTACTIC, care ne recomandă să scriem în două feluri ceea ce în simpla pronunţare este, adeseori, imposibil de deosebit. E vorba de acele compuse ale căror elemente alcătuitoare se întîlnesc şi sub forma unor *îmbinări libere de cuvinte.* Astfel, conform principiului sintactic trebuie să facem o diferenţă între adverbul de timp **odată** „cîndva" şi numeralul adverbial **o dată**, care se opune lui *de două ori.* De asemenea, trebuie să-l deosebim, în scris, pe **altădată** cu sensul de „odinioară" de **áltă dátă**, adică „în altă împrejurare", sau să distingem între **demúlt** (care răspunde la întrebarea: *cînd?*) şi **de mult** (care răspunde la întrebarea: *de cînd* ?). În continuare dăm o listă aproape completă a exemplelor care ilustrează aplicarea principiului sintactic în ortografia noastră actuală:

{**áltfel** (adverb) cu sensul de „altminteri"; „în alt chip" şi
{**ált fel** (ca în exemplul: „Vreau *alt fel* de reviste");

{**deáltfel** (adverb) cu sensul „dealtminteri" şi
{**de ált fel** (cu sensul de „în alt chip");

{**binecunoscut** (adj. compus, ca în ex.: „*binecunoscutul* său roman") şi
{**bine cunoscut** (ca în exemplul: „Autorul e *bine cunoscut* în România);

{**bineînţeles** (adverb compus) cu sensul de „fireşte"; „desigur" şi
{**bine înţeles** (ca în ex.: „Vorbitorul n-a fost *bine înţeles*");

{**decît** (adverb de comparaţie): „El este mai înalt *decît* mine" şi
{**de cît** (prepoz. *de*+*cît*): „De cît timp aştepţi aici ?";

{**decurînd** (care răspunde la întrebarea: *cînd* ?) şi
{**de curînd** (care răspunde la întrebarea: *de cînd* ?);

{**deloc** (adverb de mod) cu sensul de „nicidecum" şi
{**de loc** (locuţ. adjectivală) cu sensul de „originar";

deoparte (adv. de loc) cu sensul de „izolat"; „la o oarecare distanță" și
de o parte (în opoziție cu „de altă parte");

dinafară (ca în exemplul: „Învață *pe dinafară*") și
din afară (cu sensul „din exterior");

încît (conj. consecutivă: „atît de mult că"; „în așa măsură că") și
în cît (prepoz. *în+cît*): „*În cît* timp ai ajuns acolo?";

încontinuu (adverb) cu sensul de „tot timpul" și
în continuu (ca în exemplul: „Industria e *în continuu* progres");

întrucît (conjuncție cauzală) cu sensul de „fiindcă, deoarece" și
întru cît (locuț. conjunc. de mod) cu sensul de „în măsura în care";

întruna (adverb) cu sensul de „mereu": „Vorbește *întruna*" și
într-una (ca în exemplul: „*într-una* dintre reviste");

numai (adverb compus restrictiv): „Am văzut *numai* un film" și
nu mai (adv. *nu*+adv. *mai*): „*Nu mai* veni, fiindcă plec";

totuna (adv.) în expresia *a-i fi cuiva totuna* (adică „indiferent") și
tot una (ca în exemplul: „*Tot una* am văzut și eu").

ÎNDREPTARUL mai distinge între **de fel** și **defel** (cu sensul „deloc"), între **nici cît** și **nicicît** (sinonim al lui „nicidecum"), între **nici cînd** și **nicicînd** (cu sensul „niciodată") sau între **tot odată** și **totodată** (atunci cînd acesta este adverb).

VI. PRINCIPIUL SIMBOLIC

1. Discuția cu privire la ortografia noastră în vigoare trebuie completată și încheiată cu principiul SIMBOLIC, care ne recomandă să scriem același cuvînt (sub raport sonor), fie cu literă mică, fie cu majusculă (după împrejurări). Astfel, cuvîntul *facultate* se scrie cu inițială mică ori de cîte ori are sensul binecunoscut de „aptitudine" și cu majusculă cînd apare într-o sintagmă care denumește

o instituţie, cum ar fi, spre exemplu, *Facultatea de filologie* sau altele. Regula este că, atunci cînd cuvîntul se întrebuinţează în accepţia lui obişnuită, el se scrie cu iniţială mică, iar cînd are un sens cu totul special sau, altfel spus, cînd „simbolizează" ceva se scrie cu majusculă. În această situaţie sînt, de pildă, *numele punctelor cardinale*, pe care trebuie să le scriem cu literă mică: *est*, *vest*, *sud*, *nord* sau *răsărit*, *apus*, *miazăzi* şi *miazănoapte*. Cînd exprimă noţiunea de „ţinut", deci cînd au sensul de „toponimice", ele trebuie scrise cu majusculă, ca în acest exemplu, adeseori citat:

Tu te lauzi că **Apusul** *înainte ţi s-a pus?*
Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel **Apus?**

(EMINESCU)

2. Tot cu literă mică se scriu şi numele zilelor şi ale lunilor anului, însă cînd e vorba de sărbători naţionale sau internaţionale se foloseşte întotdeauna iniţială majusculă (de exemplu: **1 Mai**, **24 Ianuarie, 23 August, 7 Noiembrie** etc.).

3. Principiul simbolic se aplică şi în scrierea denumirilor unor mari evenimente şi epoci istorice a căror semnificaţie este foarte bine cunoscută. E vorba de: *Comuna (din Paris)*, *Unirea (Principatelor)*, *Reforma*, *Renaşterea*, *Revoluţia din 1917* etc. Denumirile epocilor istorice şi geologice se scriu, însă, cu iniţială mică, deoarece nu au semnificaţia unor „evenimente": *antichitate*, *capitalism*, *evul mediu*, *feudalism*, *mezozoic*, *paleozoic*, *paleolitic* etc.

4. Dacă e cît se poate de normal să scriem *pămînt*, *soare* şi *lună*, la fel de firesc este ca aceleaşi cuvinte să fie scrise cu iniţială majusculă atunci cînd sînt întrebuinţate ca denumiri de *aştri* (în special în operele ştiinţifice) şi cînd se comportă ca nişte nume proprii: **Pămîntul** (sinonim cu *Terra*), **Soarele** şi **Luna**.

5. Deşi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* nu ne dă nici un fel de indicaţii în acest sens, este în afară de orice discuţie că o dublă grafie trebuie să mai folosim şi în cazuri ca: **semilună**, faţă de **Semiluna** („Imperiul otoman", „turcii", „mahomedanismul"), **poartă**, faţă de **Poarta** (otomană) şi **catedră** (mobilă), faţă de **Ca-**

tedră cu sensul de „unitate într-o instituție de învățămînt superior" (de exemplu : *Catedra de istorie a limbii române*, *Catedra de literatură română modernă* ş.a.m.d.).

O diferență trebuie să mai facem, neîndoielnic, între **capitală** (din îmbinările sintactice *pedeapsă*, *greşeală* sau *reparație capitală*) şi **Capitală** cu sensul pe care îl are într-un context ca : „Delegația guvernamentală s-a înapoiat în *Capitală*" (adică în Bucureşti).

Pentru alte fapte şi situații concrete, care pot prilejui greutăți în scriere sau în pronunțare, se impune consultarea *indexului de cuvinte* din ÎNDREPTARUL citat, a cărui ultimă ediție a apărut în anul 1971.

PĂRŢILE DE VORBIRE FLEXIBILE

Conf. dr. GR. BRÂNCUŞ

Ne vom ocupa de cîteva dintre aspectele mai importante ale flexiunii părţilor de vorbire, precizînd totodată unele valori şi funcţii sintactice ale acestora. Evident, toate chestiunile discutate vor avea în vedere dificultăţile pe care elevii le întîmpină în mod obişnuit în analiza gramaticală.

Substantivul. Alături de cele trei genuri, masculin, feminin şi neutru, se vorbeşte şi de un *gen personal*, constituit în interiorul masculinului şi femininului din substantive proprii şi comune care denumesc persoane sau animale şi plante personificate. Trăsăturile mai importante prin care se distinge acest gen sînt următoarele:

1. Acuzativul cu rol de complement direct se construieşte cu prepoziţia *pe*: *Îl văd* **pe Ion**; *Vulpea l-a păcălit* **pe urs.**

2. Genitivul şi dativul numelor de persoane masculine primesc articolul proclitic: *cartea* **lui Ion**; *dau* **lui Ion** (să se compare cu genitiv-dativul numelor comune: *pielea* **lupului**; *dau* **vecinului**, la care articolul hotărît *lui* este enclitic).

3. La numele de persoană care exprimă rudenia, adjectivul posesiv se poate adăuga fără ca aceste nume să fie articulate: *frate-meu, vară-mea, bunică-sa*, fapt pe care nu-l îngăduie celelalte nume comune (de exemplu: *casa mea, oraşul nostru*).

În privinţa cazurilor, atragem atenţia asupra confuziei frecvente care se face în analiză între *genitiv* şi *dativ*. Deşi sînt omo-

nime, adică au aceeaşi formă, cele două cazuri se pot totuşi distinge uşor după funcţiile sintactice şi după cuvintele cu care se grupează. Astfel, genitivul apare în context cu un substantiv articulat, faţă de care joacă rol de atribut: *casa vecinului* (cuvîntul determinat *casa* este substantiv articulat).

O situaţie particulară prezintă genitivul în construcţie cu o prepoziţie sau o locuţiune prepoziţională de felul acestora: *asupra, contra, împotriva, înaintea, înapoia, îndărătul, în dreptul, în faţa, în mijlocul* etc. De data aceasta, genitivul are mai ales rol de complement faţă de verb: *zboară deasupra oraşului*; *cîntă înaintea publicului*; *aşteaptă îndărătul uşii.*

Se observă că locuţiunile prepoziţionale sînt articulate şi introduc substantive sau substitute ale acestora. Cînd sînt nearticulate, ele devin locuţiuni adverbiale. E bine de reţinut că la analiza sintactică prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale trebuie luate împreună cu substantivele pe care le însoţesc.

Locuţiunile prepoziţionale introduc însă şi genitivul cu funcţie de atribut, în cazul că raportul de determinare priveşte un substantiv articulat, ca în exemplul: *casa* **din faţa şcolii**, unde *din faţa şcolii* este atribut al substantivului *casa*, exprimat printr-un substantiv în genitiv cu locuţiunea prepoziţională *din faţa.*

Dacă genitivul e cerut de un substantiv articulat, dativul, dimpotrivă, depinde, de regulă, de un verb şi, mai rar, de un adjectiv, adverb sau de un substantiv. Funcţia sintactică cea mai frecventă a dativului este de complement indirect. Iată exemple: *dau* **elevului**; *credincios* **patriei**; *conform* **legii**. În ultimele două exemple, dativul determină adjectivul *credincios* şi adverbul *conform.*

Cînd determină un substantiv, acesta este întotdeauna nearticulat.

În construcţia: **soră** *mamei mele*, dativul *mamei* se referă la substantivul fără articol *soră*, faţă de care este atribut. (Să se compare cu construcţia genitivală: *sora mamei.*)

Mai trebuie arătat, în sfîrşit, că cuvintele *datorită, graţie, mulţumită*, care se construiesc cu dativul, trebuie interpretate ca avînd

valoare de propoziţii. Prin urmare, într-o propoziţie ca: *datorită ţie am reuşit*, grupul *datorită ţie* reprezintă o singură parte de propoziţie.

Uneori, dativul are rol de complement circumstanţial de loc, ca în exemplele: *stai* **locului** *aşterne-te* **drumului**, *ca şi iarba* **cîmpului**, *iar noi* **locului** *ne ţinem*, *lipit (legat)* **pămîntului.**

În ce priveşte *vocativul*, ştim că, deşi face parte din propoziţie, el nu îndeplineşte o funcţie sintactică propriu-zisă. Rolul său este, de obicei, de a atrage atenţia asupra unei părţi de propoziţie sau asupra unui enunţ întreg. Cînd zicem: *Copii, veniţi la masă!* vocativul *copii* se referă la subiect (inclus în forma verbală). Sau: *Te-am văzut pe stradă, Ioane*, vocativul vizează complementul direct exprimat aici prin pronumele *te*.

Să nu uităm că vocativul, fiind izolat în propoziţie, ceea ce se exprimă şi printr-o intonaţie particulară, trebuie plasat întotdeauna între virgule, indiferent de topică.

Articolul. Ne oprim în mod special la articularea numelor proprii (de persoană sau topice). Cele de persoană feminine sînt de regulă articulate: *Maria, Ioana, Olga*, cele masculine sînt unele articulate, altele nearticulate: *Ionescu, Popescu* (toate în *-escu, -eanu*) au articol, dar *Ion, Gheorghe, Stelian* sînt fără articol.

Numele topice feminine se folosesc, de obicei, articulate; *Timişoara, Oraviţa, Orşova* (cele nearticulate sînt mai rare: *Orăştie, Grădişte*). Cele masculine apar, dimpotrivă, mai des nearticulate: *Bucureşti, Cluj, Iaşi, Focşani*. (Se spune însă şi: *Bucureştii, Bucureştiul, Iaşii, Iaşul*, cu articol). La fel stau lucrurile şi cu numele de ţări: femininele sînt mai des articulate *(România, Anglia, Franţa)*, iar masculinele mai des nearticulate (*Luxemburg, Mozambic, Madagascar*).

Prin urmare, în operaţia de degajare a articolului la numele proprii, urmăm modelul numelor comune.

În limba vorbită articolul *-l* a dispărut: *Am văzut* **lupu; Bucureştiu** *este capitala ţării*. În această situaţie, funcţia de articol a fost preluată de vocala *u* precedentă.

Articolul adjectival se poate confunda uneori cu pronumele sau adjectivul demonstrativ. Cînd însoțește substantive, *cel, cea* e adjectiv, nu articol, ca în exemplele: *Pe* **cel** munte *nu urcase nimeni*; *Se deschidea* **cea** *luncă*. Dacă alternează cu substantive pe care le substituie, *cel* trebuie interpretat ca pronume demonstrativ: **Servieta** *veche* și **cea** *nouă* (*cea* alternează cu *servieta*, pe care îl și substituie). Sau: *Oamenii de la munte se întîlniră cu* **cei** *de la vale* (**cei**=*oamenii*, deci este pronume).

Formele de *articol nehotărît un, o* pot apărea și cu valoare de numeral și de adjectiv pronominal nehotărît. Deosebirea dintre aceste valori se poate face în cadrul unor contexte largi. În fraza: *Eu am băut o oală de vin, iar vecinul două, o* este numeral pentru că se opune lui *două* (alt numeral).

Un, o sînt articole dacă la plural le corespunde *niște*, și adjective nehotărîte dacă la plural le corespund *unii, unele*.

Adjectivul se caracterizează prin gradele de comparație: *pozitiv, comparativ, superlativ*, care se exprimă în mod analitic, cu ajutorul adverbelor. Astfel, la comparativul de superioritate: **mai** *bun*, la cel de inferioritate: **mai puțin** *bun*, la cel de egalitate: **la fel de (tot așa de)** *bun*, remarcăm adverbele *mai, puțin* și locuțiunile adverbiale *la fel de, tot așa de, tot atît de*. Prin locuțiuni adverbiale se exprină comparația de egalitate și în construcții ca acestea: *bun* **așa ca** *tine, sîrguincios* **întocmai ca** *tine, tineri* **tot așa de** *harnici*. Adverbe modale comparative sînt și *foarte, prea, tare, mult*, care se adaugă la forma de pozitiv a adjectivului pentru a constitui superlativul absolut: **foarte** *bun*. La superlativul relativ distingem articolul adjectival *cel* atașat la forma de comparativ: **cel** *mai bun*.

Comparația are, de obicei, doi termeni. Al doilea termen al comparației se leagă de primul prin prepozițiile *decît, ca, de, dintre, din* sau prin locuțiuni prepoziționale: *față de, în comparație cu, în raport cu*: *Este mai harnic* **în comparație cu** *mine*.

Pentru redarea superlativului absolut, apelăm deseori la numeroase și variate mijloace expresive. Dintre acestea, cel mai

frecvent este procedeul construirii superlativului cu adverbe care prin conținutul lor semantic exprimă ideea de superlativ, ca de exemplu: *extraordinar*, *nemaipomenit*, *grozav*, *nespus*, *nesfîrșit*, *neînchipuit*, *minunat*, *teribil*. Sau cu locuțiuni adverbiale: ***din cale-afară***, *cu totul și cu totul*, *de tot*. Cînd întîlnim, deci, construcții ca acestea: *frumos din cale-afară*, *sărac de tot*, *îngrozitor de rău*, zicem că adjectivele respective sînt în gradul superlativ absolut exprimat cu ajutorul adverbelor sau locuțiunilor adverbiale expresive adăugate la forma de pozitiv a adjectivelor.

În sfîrșit, tot în legătură cu gradele de comparație, e potrivit să arătăm aici că există și adjective care nu se compară. Acesta este cazul adjectivelor neologice care în limba latină sînt comparative sau superlative: *inferior*, *superior*, *exterior*, *anterior*, *ulterior*, *posterior*, *suprem*, *ultim*, *optim*.

A zice *mai superior*, *mai inferior*, *cel mai optim* sau *foarte optim* constituie un pleonasm, deci o greșeală de limbă.

De asemenea, nu pot avea grade de comparație adjectivele care exprimă însușiri cu un caracter absolut, adică însușiri care prin natura lor nu suportă comparație. Așa sînt adjectivele: *viu*, *mort*, *veșnic*, *general*, *perfect*, *principal*, *desăvîrșit*, *complet*, *întreg* și multe altele.

O chestiune interesantă pe care o pune adjectivul este în legătură cu posibilitatea lui de a se adverbializa. Astfel, dacă în construcția *creion* **frumos** avem de-a face cu un adjectiv pe lîngă substantivul *creion*, în *scriu* **frumos**, adjectivul a devenit adverb, pentru că determină un verb.

Dar așezarea lîngă verb nu este un criteriu de relevare a valorii adverbiale. Cînd spunem: *fata vine* **voioasă**, *voioasă* este adjectiv, pentru că se referă la substantivul *fata*, cu care se acordă în gen, număr și caz.

Cum adverbul provenit din adjectiv are, de regulă, forma de masculin singular a acestuia, recurgem, ca să interpretăm corect, la opoziția cu femininul sau cu pluralul. În cazul în care acordul

cu substantivul nu se realizează, avem de-a face cu un adverb, iar dacă acordul se îndeplineşte, avem de-a face cu un adjectiv. Astfel, în exemplul: *calul suflă* **greu**, *greu* este adverb, pentru că rămîne neschimbat, dacă s-ar modifica genul ori numărul substantivului la care s-ar raporta ca adjectiv: *vaca suflă* **greu**, *caii suflă* **greu**, *vacile suflă* **greu**.

Iată alt exemplu: *Elevul lucrează* **conştiincios**; *Eleva lucrează* **conştiincios**; *Elevii (elevele) lucrează* **conştiincios.** Cuvîntul subliniat este adverb, căci rămîne invariabil la schimbarea de gen şi număr a substantivului. Dar în *Elevul lucrează* **conştiincios**; *Eleva lucrează* **conştiincioasă**, avem de-a face cu un adjectiv, care îşi schimbă genul şi numărul în funcţie de substantivul pe care îl determină.

P r o n u m e l e. Formele neaccentuate de pronume personal apar numai la cazurile dativ şi acuzativ. Deci nu trebuie să spunem că formele de nominativ *eu*, *tu*, *el*, *noi*, *voi* sînt forme accentuate, pentru că acestea nu implică şi existenţa unor forme neaccentuate. În schimb, *mie*, *ţie* (pe) *mine*, (pe) *tine*, *nouă*, *vouă*, forme de dativ şi de acuzativ, sînt accentuate, în opoziţie cu *îmi*, *mi*, *îţi*, *ţi*, *mă*, *te*, *ne*, *vă*, forme neaccentuate ale aceloraşi cazuri.

O problemă aparte pune interpretarea sintactică a formelor neaccentuate de dativ. Acestea pot avea funcţie de atribut sau de complement indirect, dar distincţia nu este întotdeauna uşor de făcut. De regulă, sînt complemente indirecte cînd apar sau pot apărea în propoziţie alături de un substantiv sau de forma accentuată a pronumelui cu valoare de complement indirect. În exemplul: *Mi-a cumpărat cărţi*, *mi* este complement indirect, pentru că poate apărea împreună cu forma accentuată a pronumelui care are valoare certă de complement indirect: **Mie mi-***a cumpărat cărţi*.

Dacă, dimpotrivă, posibilitatea de a apărea împreună cu substantivul sau cu pronumele accentuat (ambele avînd rol de complement indirect) este exclusă, pronumele neaccentuate sînt atribute: *inima-***i** *de aur*, *din liră-***mi** *am să cînt* (*i*, *mi* sînt atribute

căci nu reiau un substantiv sau un pronume neaccentuat cu valoare de complement indirect).

Ca atribut, pronumele neaccentuat în dativ stă de cele mai multe ori pe lîngă un substantiv, iar ca obiect indirect stă pe lîngă un verb.

Şi articularea substantivului joacă un rol distinctiv: cînd substantivul este articulat, pronumele în dativ este, cel mai adesea, atribut: *Mi-a adus stiloul* (=*stiloul meu*); cînd substantivul este nearticulat, pronumele este, de obicei, complement indirect: *Mi-a adus stilou* (=*mie mi-a adus*).

Pronumele de întărire este alcătuit din vechiul pronume personal *însu, însă* la care s-au adăugat formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personale sau reflexive: *însumi, însămi, însuţi, însăţi, însuşi, însăşi* etc. De observat că în limba actuală pronumele de întărire e folosit numai ca adjectiv pronominal, adică apare împreună cu un pronume personal (*eu însumi, el însuşi*) sau cu un substantiv (*Smărăndiţa însăşi*).

Pronumele posesiv devine adjectiv pronominal cînd determină substantivul care denumeşte obiectul posedat.

În construcţia: *casa* mea, *mea* este pronume din punctul de vedere al posesorului, dar adjectiv din cel al obiectului posedat. Considerat ca adjectiv, posesivul se acordă în gen, număr şi caz cu numele obiectului posedat. Cînd zicem, de exemplu, *casa* mea *e frumoasă*, *mea* trebuie interpretat ca nominativ singular feminin, ca şi substantivul *casa* pe care îl determină. La fel în: *E bine în casa* noastră, spunem că adjectivul stă în cazul acuzativ, ca şi *casa*, nu în genitiv, cum analizează, greşit, unii elevi.

La persoana a III-a, posesivul se foloseşte paralel cu pronumele personal în genitiv, adică în cazul care exprimă de obicei ideea de posesie: *lui, ei*. La plural, *său* a fost înlocuit cu totul prin pronumele personal *lor*. Prin urmare, în construcţia de tipul *cartea lui* sau *cartea* ei, avem de-a face cu pronumele personale *lui, ei*, de genuri diferite (raportate la posesor) şi în cazul genitiv, pe cînd în construcţia paralelă: *cartea sa*, avem un adjectiv posesiv acordat

în gen, număr şi caz cu substantivul *cartea*. Că *lui, ei, lor* sînt pronume personale, nu adjective, o dovedeşte faptul că nu se acordă în gen, număr şi caz cu numele cu care se grupează (de exemplu: *cărţile* **lui**, unde *cărţile* este feminin plural, iar *lui* este masculin singular).

Trebuie făcută deosebirea între *pronumele interogative* şi cele *relative*, deşi formele lor sînt identice. Pronumele interogativ apare numai în propoziţii interogative, ţinînd locul cuvintelor aşteptate ca răspuns la întrebare: **Cine**-*i acolo?* (propoziţie interogativă directă); *Nu ştiu* **ce** *face* (propoziţie interogativă indirectă: *ce face*). *Cine* se referă la fiinţe, *ce* la lucruri, *care* atît la fiinţe cît şi la lucruri, iar *cît* la o cantitate.

În ce priveşte flexiunea lor, remarcăm că *cine* şi *ce* nu disting singularul de plural şi nici genurile; *ce* nu se întrebuinţează decît la nominativ şi acuzativ, iar *cine* are pentru genitiv-dativ forma *cui*. *Care* prezintă forme distincte de număr şi gen numai la genitiv-dativ: *căruia — căreia — cărora*. Pronumele *cît* nu are genitiv-dativ singular. *Care, ce* şi *cît* se întrebuinţează şi ca adjective interogative: **Care** *elev a plecat?* **Ce** *carte ai cumpărat?* **Cîţi** *oameni au venit?*

Cine nu se foloseşte niciodată ca adjectiv.

Pronumele relative se definesc sintactic. Ele au rol de conjuncţie, exprimînd raportul de subordonare al unor propoziţii faţă de cuvintele determinate din regentă. În acelaşi timp însă, ele au şi funcţii sintactice propriu-zise.

De exemplu: *Băiatul* **care** vine *e colegul meu*. Pronumele *care* îndeplineşte aici rol de conjuncţie, introducînd atributiva, dar şi de subiect în propoziţia din care face parte.

În: *Casa* **pe care** *o vezi e a mea*, *pe care* are rol de complement direct.

Pronumele relative se deosebesc deci de conjuncţiile propriu-zise prin aceea că au şi funcţii sintactice, iar de pronumele interogative prin faptul că introduc propoziţii subordonate (cele interogative apar numai în principale, cu excepţia, bineînţeles, a vor-

birii indirecte, în cadrul căreia introduc subordonate). Totodată, pronumele relativ poate depinde uneori și de propoziția regentă. În exemplul: *Să oferim ajutorul nostru* **cui** *are nevoie*, pronumele *cui* este subiect în subordonată, dar forma de dativ nu se poate explica decît raportată la verbul din regentă, față de care este complement indirect, după cum completivă indirectă este și propoziția pe care *cui* o introduce. Deci, e vorba de o dublă dependență sintactică a relativului.

În limba populară, se folosește cu valoare de pronume relativ și invariabilul *de*, pe care îl deosebim ușor de prepoziția *de* și de conjuncția *de* prin aceea că introduce propoziții atributive: *Casa* **de** *se vede e a noastră*. În această frază, *de* poate fi înlocuit prin *care* sau *ce*, deci este pronume relativ. Se vorbește și de un pronume relativ compus *cel ce*, alcătuit din demonstrativul *cel* și relativul *ce*. Cu excepția femininului *ceea ce* utilizat cu sens neutru (de exemplu: *Am aflat la timp,* **ceea ce** *înseamnă că trebuie să ne pregătim*), celelalte forme ale relativului *cel ce* nu par suficient de sudate. Deci, în analiză putem separa elementele componente sau le putem considera ca formînd o singură unitate. De exemplu fraza: *Nu-l cunosc* **pe cel ce** *a intrat* poate fi interpretată în două feluri: 1. *Nu-l cunosc pe cel* (propoziție principală) și *ce a intrat* (propoziție atributivă față de demonstrativul *cel* din regentă); 2. *Nu-l cunosc* (propoziție principală) și *pe cel ce a intrat* (propoziție completivă directă). Este de preferat însă ca în analiză separația pronumelui relativ compus (în *cel* (*cea*) și *ce*) să nu se facă. (Vezi discuția detaliată la lecția despre propoziția atributivă.)

Numeralul cardinal, considerat din punct de vedere gramatical, poate apărea ca *adjectiv* cînd însoțește un substantiv (*trei* copaci) sau ca *substantiv* dacă nu însoțește alt substantiv (*Din clasa noastră,* **douăzeci** au *reușit la examen)*.

Numeralul *unul, una* intră în componența locuțiunilor adverbiale *de unul singur, pînă la unul, întruna* sau adjectivale: *tot unul și unul, tot una și una* (de mîndre).

Verbul. Există o categorie de verbe care exprimă modalitatea şi aspectul altor verbe cu care se construiesc. Au rol modal verbe ca *a putea, a trebui, a avea, a fi, a părea, a(-i) veni* şi de aspect verbe ca: *a începe, a prinde, a da, a sta, a se lua, a apuca* etc. Verbele cu care se construiesc acestea sînt la conjunctiv, la infinitiv sau la participiu. Din punct de vedere gramatical, existenţa unui predicat verbal compus nu se poate dovedi prin criterii riguroase. De aceea, e de preferat ca în analiză să relevăm funcţia sintactică a fiecăruia din elementele componente. Astfel, cele mai multe dintre aceste verbe cer complemente directe (respectiv completive directe), altele, mai puţine, cer subiecte (respectiv subiective). De exemplu în: Poate *să cerceteze*, zicem că avem o propoziţie principală (*poate*) şi o completivă directă (*să cerceteze*). În: *Trebuie să vină*, pe lîngă principala regentă, redată printr-un verb impersonal, *trebuie*, apare o subiectivă (*să vină*). În: *Eu* era *să cad* ne întîmpină aceeaşi situaţie.

Diateza pasivă pune o problemă interesantă în legătură cu subiectul logic şi subiectul gramatical, care, de astă dată, nu coincid ca în cazul diatezei active.

O propoziţie de felul acesteia: *Elevul este chemat de un coleg* trebuie analizată din două puncte de vedere: gramatical şi logic. Din punct de vedere gramatical, *elevul* este subiect, pentru că răspunde la toate cerinţele gramaticale ale acestuia (stă în nominativ, se acordă cu predicatul, răspunde la întrebarea *cine?*); *de un coleg* este complement de agent.

Din punct de vedere logic, *elevul* este complement direct, iar *un coleg* este subiect. Că este aşa, o dovedeşte transformarea construcţiei pasive în construcţie activă: *Un coleg îi cheamă pe elev.*

Altă problemă în legătură cu construcţia pasivă o constituie dificultatea pe care o întîmpinăm uneori de a distinge predicatul verbal redat prin pasiv de predicatul nominal. În: *Cartea este citită*, e greu de spus dacă predicatul este verbal sau nominal. Numai contextul ne poate ajuta să facem distincţia corect Dacă însuşirea se referă la subiect, avem de-a face cu un predicat nominal. În gene-

ral, se poate apela la criteriul posibilității de apariție după participiu a unui complement de agent cu valoare de subiect logic: *Cartea este citită de elev*. În acest caz, predicatul este verbal, redat prin construcție pasivă. Dacă posibilitatea apariției acestui complement este exclusă, predicatul este nominal, participiul respectiv fiind folosit adjectival.

La *diateza reflexivă* intră numai verbele însoțite de pronume reflexive care nu pot fi înlocuite cu pronume personale sau cu substantive în același caz. De exemplu în: *mă spăl*, pronumele reflexiv *mă* poate fi înlocuit cu pronumele personal *te* (forma verbului rămînînd neschimbată): *te spăl*, ceea ce înseamnă că *a se spăla* nu este verb reflexiv. În schimb în: *mă gîndesc*, o asemenea substituire de pronume nu este posibilă, de unde observația că verbul respectiv este reflexiv.

Reflexivul este de două feluri: 1. *Dinamic*, care exprimă acțiunea făcută cu participarea intensă a subiectului sau cu un interes special (*a se gîndi, a-și bate joc, a-și uita, a se apuca, a-și închipui*); 2. *Impersonal*, cu subiectul neexprimat, pentru că important este că acțiunea are loc, neinteresînd cine o face (*aici se citește bine, se pare, se spune* etc.).

Celelalte categorii de verbe construite cu pronume reflexiv (susceptibil de a fi înlocuit prin pronume personal) constituie categoria verbelor *pronominale*, în cadrul căreia distingem grupele: 1. *Verbe pronominale obiective* (subiectul face acțiunea și tot el o suferă): *a se spăla, a se îmbrăca*. 2. *Verbe pronominale reciproce* (acțiunea e săvîrșită de două sau mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind acțiunea celuilalt): *a se iubi, a se bate, a se certa*. 3. *Verbe pronominale posesive*, care se construiesc numai cu pronumele reflexiv în dativ (subiectul este posesor al obiectului verbului): *a-și scoate* (căciula), *a-și tăia* (haina).

Spunem, deci, că verbele pronominale sînt, de fapt, verbe active construite cu complemente exprimate prin pronume reflexive.

În privința *conjugărilor*, atragem atenția că verbe ca *a îngenunchea, a veghea, a urechea*, sau *a tăia, a încheia, a trunchia* nu se gru-

pează la conjugarea a II-a, cum s-ar părea după felul cum sînt scrise, ci la conjugarea I, pentru că *e* şi *i* fac parte din radical, sufixul de infinitiv fiind *a*, care apare şi în alte forme flexionare ale verbelor respective. Zicem *îngenuncheat*, *tăiat*, *îngenuncheai*, *tăiai*, *noi îngenuncheam*, *noi tăiam* (forme identice ca structură morfologică cu: *lucrat*, *lucrai*, *lucram* etc.).

PĂRŢILE DE VORBIRE NEFLEXIBILE

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

După cum se ştie, pe baza unor caracteristici de ordin *semantic*, *morfologic* şi *sintactic*, cuvintele unei limbi se grupează în *clase lexicale* şi *gramaticale* pe care le numim PĂRŢI DE VORBIRE. La rîndul lor, acestea se împart în două mari grupe (**flexibile** şi **neflexibile**), după cum suferă sau nu schimbări de formă, pentru a exprima diverse raporturi sau nuanţe gramaticale. Dintre cele zece părţi de vorbire care există în limba română, în întregime *neflexibile* sînt numai *prepoziţia*, *conjuncţia* şi *interjecţia*. *Adverbul*, pe care îl vom prezenta mai întîi, are o situaţie cu totul specială, întrucît cunoaşte categoria gramaticală a *comparaţiei*, prin care se apropie de părţile de vorbire cu adevărat flexibile.

I. ADVERBUL

1. În mod obişnuit, **adverbul** este definit ca *partea de vorbire neflexibilă care arată o caracteristică a unei acţiuni, a unei stări sau a unei însuşiri* (exemple vor fi date mai departe). Ceea ce trebuie precizat de la început e că adverbul mai poate exprima şi circumstanţa sau împrejurarea în care se petrece o acţiune, ca în situaţii de felul lui : „*Ieri* m-am plimbat *acolo*" sau „*Mîine* va sosi *aici*". În cazurile citate, *ieri* şi *mîine* arată timpul, iar *acolo* şi *aici* indică locul unde se petrece acţiunea exprimată de verb.

Afirmînd despre adverb că este neflexibil, avem în vedere faptul că el nu se conjugă şi nici nu se declină, însă, după cum am spus, cunoaşte *grade de comparaţie*, ceea ce îl leagă de părţile de vorbire flexibile şi în primul rînd de *adjectiv*.

2. De cele mai multe ori, adverbul însoţeşte un verb, de unde şi numele de origine latină al acestei părţi de vorbire, anume *adverbium*, care înseamnă „pe lîngă verb" ori "care este adăugat verbului". Este necesar să subliniem că, în afară de verb („fuge *iute*", „mănîncă *bine*" etc.), adverbul mai determină şi alte părţi de vorbire, după cum urmează:

a) *Un adjectiv: Este* **atît** *de mic, încît abia se vede;*

b) *Un pronume: Acela* **de acolo** *îmi este cunoscut;*

c) *Un substantiv: Zgomotul* **de afară** *mă deranjează* etc.

Printre substantivele determinate de adverbe, un loc aparte ocupă cele care denumesc acţiuni şi care, din această cauză, conţin în ele o idee verbală (de exemplu: „plecarea *acasă*",, muncitul *împreună*", „urcatul *pe jos*", „mersul *înainte* al societăţii" ş.a.m.d.). Din punct de vedere sintactic, *acasă, împreună, pe jos* şi *înainte* sînt atribute adverbiale.

d) La exemplele date e necesar să adăugăm altele din care să rezulte că adverbul mai poate determina şi un alt adverb sau o locuţiune adverbială. De pildă: *Surîde* **puţin** *răutăcios; Vorbeşte* **destul** *de bine* sau *Merge* **cam** *repede*. În primul exemplu (*Surîde puţin răutăcios*) adverbul determinat sau lămurit este *răutăcios*, iar *puţin* determină sau precizează sensul celui dintîi, prin urmare este un element determinant. În *Vorbeşte destul de bine* şi *Merge cam repede*, adverbele *bine* şi *repede* sînt determinate, primul de *destul*, iar al doilea de *cam*. Iată şi exemple de adverbe care determină o locuţiune adverbială: *L-a băut* **aproape** *pe nerăsuflate*; *Învaţă* **exclusiv** *pe de rost* şi altele. Adverbele care ne interesează sînt *aproape* şi *exclusiv*, iar locuţiunile adverbiale determinate sînt, respectiv, *pe nerăsuflate* şi *pe de rost*.

3. Cu ultimele exemple am făcut trecerea spre categoria acelor adverbe (destul de numeroase), care pot însoţi orice parte de vorbire cu funcţiune sintactică, fără ca ele însele să poată îndeplini funcţiunea unei părţi de propoziţie. În această situaţie sînt adverbe de felul lui; *chiar*, *tocmai*, *şi*, *nici*, *numai*, *doar*, *măcar* etc. Prin urmare, în exemple ca **Numai** *eu rămas acelaşi/Bat mereu acelaşi drum* sau **Doar** *ceasornicul urmează lung-a timpului cărare* (EMINESCU), vom considera că adverbele de restricţie *numai* şi *doar* intră în componenţa părţilor de propoziţie pe care le însoţesc ori, altfel spus, că formează un singur grup sintactic împreună cu determinatele lor (care sînt *eu* şi, respectiv, *ceasornicul*).

Tot neanalizabil ca parte separată de propoziţie este şi adverbul de negaţie **nu**, indiferent dacă neagă predicatul (cum se întîmplă în mod obişnuit) sau altă parte de propoziţie, de exemplu un complement circumstanţial de cauză: **Nu de moarte** *mă cutremur, ci* **de** *veşnicia ei* (VLAHUŢĂ)[1].

4. Paralel cu adverbul, trebuie discutate LOCUŢIUNILE ADVERBIALE, prin care înţelegem *grupuri de două sau mai multe cuvinte care au un înţeles unitar şi care îndeplinesc funcţiunea de adverb*. De exemplu: *peste tot* (echivalent cu „pretutindeni"), *din nou* (cu sensul de „iarăşi"), *cu de-a sila* (adică „forţat") sau *în veci* (care are sensul de „pururea, întotdeauna, mereu", iar în construcţii negative înseamnă „niciodată", „nicicînd"). După cum se va vedea, în special din exemplele care urmează, în structura locuţiunilor adverbiale intră una sau două prepoziţii şi diverse alte părţi de vorbire, cum ar fi: *substantivul* (*în faţă, în spate*), *adjectivul* şi *participiul* (*din nou, pe tăcute*), numeralul (de exemplu: *cu una cu două*) şi adverbul, care intră în componenţa locuţiunilor adverbiale numai atunci cînd se repetă, uneori, împreună cu prepoziţia care îl precedă (ex. *din cînd în cînd*). Mai numeroase sînt locuţiunile de felul lui *cînd şi cînd*, *aşa şi aşa*,

[1] O altă interpretare, de asemenea posibilă, este aceea conform cărei. *nu de moarte* este un complement indirect cu nuanţă circumstanţială cauzalăa

unde și unde (cu cei doi termeni ai locuțiunii legați prin conjuncția *și*). Tot prin repetarea (de data aceasta a unui substantiv sau, mult mai rar, a unui pronume) au luat naștere și locuțiunile: *zi de zi*, *clipă de clipă*, *nas în nas*, *din loc în loc*, *din timp în timp*, *din ce în ce* ș.a.m.d.

Un tip cu totul special de locuțiuni îl formează cele alcătuite din cuvinte rimate: *calea-valea*, *ceac-pac*, *harcea-parcea*, *tîrîș-grăpiș*, *talmeș-balmeș* și altele.

MODALITĂȚI DE CLASIFICARE A ADVERBELOR

A. O primă clasificare a adverbelor românești este în *simple* și *compuse*, așadar o clasificare după **formă**. Adverbe simple sînt: *acum*, *aici*, *atunci*, *bine*, *destul*, *azi*, *mîine*, *ieri*, *lesne*, *ușor* și altele.

Dintre adverbele compuse amintim pe: *azi-noapte*, *mîine-seară*, *ieri-dimineață* sau *dis-de-dimineață*, *după-amiază* etc.

În multe cazuri, elementele constituente ale adverbelor compuse s-au sudat atît de bine, încît acestea sînt simțite ca un singur cuvînt. Din această cauză, ele pot fi interpretate *morfologic* ca niște adverbe simple. Astfel de adverbe sînt: *numai*, *oarecum*, *astfel*, *totodată*, *cîndva*, *numaidecît* și altele.

B. După **înțelesul** sau **conținutul** lor adverbele și locuțiunile adverbiale se împart în trei categorii fundamentale:

a) *Adverbe și locuțiuni adverbiale de loc*: *aici*, *acolo*, *afară*, *acasă*, *împrejur*, *pretutindeni*, *peste tot* etc.

b) *Adverbe și locuțiuni adverbiale de timp*: *acum*, *atunci*, *astăzi*, *mîine*, *aseară*, *curînd*, *devreme*, *în veci*, *din cînd în cînd* etc.

c) *Adverbe și locuțiuni adverbiale de mod*: *bine*, *rău*, *anevoie*, *alene*, *degeaba*, *degrabă*, *de-a valma*, *pe rupte* și altele.

Dintre cele trei categorii fundamentale amintite, mai numeroase sînt adverbele și locuțiunile adverbiale de mod, pe care *Gramatica Academiei* le clasează în mai multe grupe, după cum acestea exprimă *modul propriu-zis* sau *cantitatea* (*mult*, *puțin*, *destul*), *comparația* (*ca*, *decît*, *asemenea*), *durata* sau con-

t i n u i t a t e a (*mereu, necontenit, încă*), *a f i r m a ţ i a* (*da, desigur, fireşte, cu siguranţă*), *n e g a ţ i a* (*nu, nicidecum, deloc*, şi *defel*), *î n d o i a l a* sau *p r o b a b i l i t a t e a* (*parcă, poate, pesemne*), *r e s t r i c ţ i a* şi *e x c l u s i v i t a t e a* (*doar, numai, măcar, cel puţin* etc.).

Alte adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod arată *p r o x i m i t a t e a* (de exemplu: *aproape, cît pe ce, gata-gata*), unele conţin o *e x p l i c a ţ i e* (*adică, anume, bunăoară*), altele au un înţeles *c o n c l u s i v* (*deci, aşadar, prin urmare*) şi, în sfîrşit, două dintre ele apar întrebuinţate cu un înţeles *c o n c e s i v* (e vorba de adverbul *totuşi* şi de locuţiunea adverbială *cu toate acestea*).

C. Înainte de a încheia discuţia privitoare la clasificarea adverbelor menţionăm că, din punctul de vedere al **originii**, o parte dintre ele sînt moştenite din latină sau împrumutate din alte limbi (de ex.: *abia, bine, chiar, mereu, tocmai, razna*), iar o altă parte (mult mai însemnată) este constituită din adverbele care provin din alte părţi de vorbire sau care sînt formate tot în interiorul limbii române prin derivare cu sufixe: *făţ*iş, *cruc*iş, *morţ*iş, *pit*iş, *tîr*îş ori: *omen*eşte, *frăţ*eşte, *prieten*eşte etc.

ADVERBE PROVENITE DIN ALTE PĂRŢI DE VORBIRE

1. Foarte multe adverbe sînt, la originea lor, alte părţi de vorbire şi în primul rînd *adjective*, care, în condiţii speciale, capătă valoare adverbială (de exemplu: *vorbeşte* **frumos**, se *exprimă* **corect**, *cîntă* **prost**, *calculează* **perfect** etc.). Dacă acelaşi cuvînt aparţine la două clase lexico-gramaticale, la analiză trebuie stabilit cu precizie cînd acesta este adjectiv şi cînd funcţionează ca adverb. Pentru a ne da seama cu care dintre cele două valori morfologice apare un cuvînt într-un context oarecare, este absolut necesar să vedem dacă el determină un verb (ca în cazurile citate mai înainte) sau se referă la un substantiv ori la un substitut al acestuia. Astfel,

dacă *frumos*, spre exemplu, lămurește un substantiv, el este în mod clar adjectiv, însă cînd determină un verb sau o locuțiune verbală se transformă automat în adverb (*om* frumos, față de *cîntă* frumos). Cînd, la analiza gramaticală, se pierde din vedere acest lucru, greșelile sînt inevitabile.

Împreună cu adjectivele trebuie discutate *participiile trecute*, care, avînd aptitudinea de a se întrebuința cu valoare adjectivală capătă, prin însuși acest fapt, calitatea necesară pentru a deveni adverbe. Este tocmai situația participiilor *deschis*, *deslușit*, *strîns* și *răspicat* din următoarele exemple la care s-ar mai putea adăuga și altele: „mărturisește *deschis*", „răspunde *deslușit*", „îl leagă *strîns*", „vorbește *răspicat*" etc.

2. Și unele substantive sînt folosite ca adverbe, în special cele care denumesc *anotimpurile*, *zilele* și *unele părți ale zilei*. De exemplu: „*Vara* mergem la mare sau la munte", „*Duminica* ne odihnim", „*Seara* ne plimbăm", „*Noaptea* dormim" ș.a.m.d. Este de remarcat că, în această situație, substantivele respective se folosesc la forma lor articulată, cu excepția numelor de zile și a substantivului *dimineață*, care pot apărea și nearticulate: „*Duminică* se înapoiază în țară", „*Luni* își reia activitatea", „*Dimineață* (mîine) merge la serviciu".

Cît privește forma articulată a substantivelor folosite ca adverbe, aceasta poate fi de singular sau de plural. Să se compare, de pildă, *noaptea*, *dimineața* și *seara* cu *nopțile*, („Nu doarme *nopțile*"), *diminețile* sau *serile*, forme care se aud, adesea, în limba populară și în cea familiară. De aici au pătruns în literatură și trebuie să spunem că ele nu lipsesc nici în varianta poetică a stilului artistic sau beletristic. Astfel, ultima dintre formele citate (și anume serile) se întîlnește, spre exemplu, la poeta Magda Isanos, care o folosește în rimă cu *zările*:

Dacă suferi, să mă chemi serile
Și-am să vin lîngă inima ta,

De-ar trebui să străbat **zările**
Şi marea cu aripa mea.
(„Copilul meu, să nu mă cauţi").

3. Cu valoare de adverb se mai poate întrebuinţa şi pronumele *ce*, dar numai cu condiţia ca el să determine un *verb*, un *adjectiv* sau un alt *adverb*. Iată exemple pentru cele trei situaţii diferite: a) „Plînge *ce* **plînge** şi apoi se linişteşte"; b) „*Ce* **tînăr** este şi parcă e lipsit de flacăra vieţii"; c) „*Ce* **frumos** curge Dunărea aproape de vărsarea ei în mare!" În toate aceste construcţii, *ce* apare cu sensul lui *cît* sau *cît de* şi el exprimă ideea de cantitate sau de intensitate, cum rezultă şi dintr-un exemplu ca: **Ce** *mult doream să mă întorc acasă!*

*

Aşa cum unele părţi de vorbire pot fi întrebuinţate cu valoare de adverb, la fel şi unele *adverbe* îşi pot pierde, în anumite împrejurări, această calitate sau, altfel spus, îşi pot schimba categoria lexico-gramaticală, transformîndu-se în adjective şi, mai frecvent, în substantive. De exemplu: *Îi vreau* **binele**, *I s-a urît cu* **binele** sau *acţiuni închinate* **binelui** *obştesc*. În acelaşi fel, **aproape** (adverb de loc), devine prin articulare **aproapele** cu sensul de „semen" („*aproapele* meu sau al nostru").

Unele adverbe se mai pot substantiva şi prin articularea lor proclitică, deci cu ajutorul articolului nehotărît (*Mi-a făcut* **un bine**, *de n-am să-l uit toată viaţa*); apoi prin folosirea unui determinant adjectival, ca în exemplul: *Pentru* **acest** *bine (sau pentru* **marele** *bine) pe care mi l-a făcut, îi sînt recunoscător.*

O imagine completă despre schimbarea valorii morfologice sau gramaticale a adverbului nu putem avea decît adăugînd că multe adverbe şi locuţiuni adverbiale (de obicei cu sens local) se transformă în prepoziţii şi, respectiv, *locuţiuni prepoziţionale* prin simplă articulare. Iată o listă destul de bogată de cuvinte şi grupuri de cuvinte care au, fie valoare adverbială, fie prepoziţională, în funcţie de absenţa sau prezenţa articolului enclitic **-a** sau

-l: **împotrivă** (adverb)—**împotriva** (prepoziție care se construiește cu cazul genitiv), **înainte** (adverb de loc) —**înaintea** (prepoziție care cere tot cazul genitiv); **înapoi** — **înapoia**, **în față** (locuțiune adverbială) și **în față** (locuțiune prepozițională); apoi: **în urmă** — **în urma**, **înăuntru** — **înăuntrul** (de data aceasta cu articolul -l), **îndărăt**—**îndărătul**, **în jur** — **în jurul**, **împrejur**—**împrejurul**, **în jos**, — **în josul**, **în dos** — **în dosul** și altele.

O atenție deosebită trebuie acordată și *legăturii dintre adverbe și conjuncții*, întrucît cele două părți de vorbire amintite nu sînt, întotdeauna, ușor de deosebit la analiza gramaticală. Unele adverbe, cum sînt cele relative (**unde**, **cînd**, **cum** și chiar **încotro**) au valoare de conjuncții, întrucît leagă și ele propoziții subordonate de regentele lor. Spre deosebire de conjuncțiile propriu-zise, adverbele citate își păstrează, în general, funcția lor sintactică de complemente circumstanțiale, aparținînd propozițiilor subordonate pe care le introduc.

O distincție clară trebuie să facem și între cele două valori pe care le pot avea **și**, **nici** sau **iar**. După împrejurări, acestea sînt, fie conjuncții, cînd leagă două părți de propoziție sau două propoziții, fie adverbe, cînd nu funcționează ca elemente de relație și pe deasupra au un sens oarecare, în raport cu conjuncțiile corespunzătoare, care sînt lipsite de conținut lexical. Ca adverbe, **și**, **nici**, **iar** pot determina diverse părți de vorbire, cum sînt: *verbul*, *adverbul*, *adjectivul*, *substantivul* și *pronumele*. De exemplu: *Cum am venit eu, a* **și** *plecat el*; *Pe aici e* **și** *mai ușor de trecut*; *Este* **și** *frumos pe deasupra*; *Nu citește* **nici** *ziarul*; *De două zile*, **iar** *merge la serviciu* ș.a.m.d. Categoria lexico-gramaticală a cuvintelor în discuție se mai poate recunoaște și după faptul că, atunci cînd funcționează ca adverbe, ele sînt în mod obligatoriu accentuate în frază: *O, tu* **nici** *visezi, bătrîne, cîți în cale mi s-au pus* (EMINESCU); *Vie valuri mari de foc*/**Nici** *că m-or clinti din loc* (ALECSANDRI, P. II, 13); *Iată-n zori c-au* **și** *plecat*/*Pe-un cal alb ne-ncălecat* (V. ALECSANDRI, P. I. 28).

GRADELE DE COMPARAȚIE

Fără a intra în amănunte, precizăm că, la adverb, gradele de comparaţie sînt aceleaşi ca la adjectiv şi anume:

— **pozitiv**: *bine*, *rău*, *aproape*, *tîrziu* etc.

— **comparativ**
- d e s u p e r i o r i t a t e: *mai bine* (*aproape* etc.);
- d e i n f e r i o r i t a t e: *mai puţin bine* (*aproape* etc.);
- d e e g a l i t a t e: *tot așa de bine* (*rău*, *puţin* etc.);

— **superlativ**
- r e l a t i v: *cel mai bine* (*aproape*, *frumos* etc.);
- a b s o l u t: *foarte bine* (*aproape*, *tîrziu* etc.).

După cum se vede, dintre adverbe în special cele de *mod* propriu-zise precum şi unele de *loc* cunosc grade de comparaţie exprimate în acelaşi fel ca şi gradele de comparaţie ale adjectivului.

În legătură cu superlativul absolut al adverbelor trebuie adăugat că, asemenea celui adjectival, nici acesta nu se formează exclusiv cu *foarte*, ci şi cu alte adverbe care sînt cunoscute şi care au întotdeauna o valoare expresivă. E vorba de: *grozav*, *teribil*, *colosal*, *formidabil*, *extraordinar* etc.

*

O altă problemă de care ne mai ocupăm se referă la unele **întrebuinţări greşite** ale adverbului în limba română contemporană. Cea mai frecventă greşeală constă în considerarea adverbului drept adjectiv şi, în consecinţă, acordarea lui în gen şi în număr cu substantivul care îl precedă într-o anumită combinaţie sintactică. Astfel, se aude şi, uneori, chiar se şi scrie: *cărţi* **noi** *apărute* (în loc de „cărţi *nou* apărute", adică „de curînd apărute"); *salon de* **noi**-*născuţi* (în loc de *nou-născuţi*); *ferestre* **largi** *deschise* (în loc de *larg* deschise); *sarcini* **grele** *de realizat* (în loc de „sarcini *greu* de realizat"); *munţi* **grei** *de urcat* (în loc de „munţi *greu* de urcat"); *copii* **proşti** *crescuţi* (în loc de „copii *prost* crescuţi"); *Au venit* **destui** *de puţini*

(în loc de „Au venit *destul* de puţini") şi altele. Frecvente sînt şi cazurile cînd adverbul este interpretat ca adjectiv în unele cuvinte compuse cum ar fi : **răifăcători** (în loc de *răufăcători*), **răivoitori** (în loc de *răuvoitori*, **libericugetători** (în loc de de *libercugetători*) etc.

Flexionarea adverbului după număr şi, eventual, după gen se datoreşte existenţei unor adjective cu valoare adverbială sau identităţii formale, adică pur exterioare, dintre numeroasele adverbe de mod şi adjectivele corespunzătoare. O altă cauză este atracţia pe care o exercită asupra adverbului cuvîntul flexibil învecinat şi, foarte probabil, chiar teama unor vorbitori de a nu lăsa, cumva, neacordat cu substantivul precedent sau următor un cuvînt cu aparenţă adjectivală. Indiferent de cauzele lui, fenomenul în discuţie trebuie evitat cu multă grijă, întrucît el este respins (şi pe bună dreptate) de normele în vigoare ale limbii literare.

ADVERBE ŞI LOCUŢIUNI ADVERBIALE PREDICATIVE

Imaginea generală pe care trebuie s-o avem despre adverb trebuie întregită cu unele detalii privitoare la aşa-zisele *adverbe şi locuţiuni adverbiale cu funcţie predicativă.*

1. Cele mai multe lucrări de specialitate, în frunte cu *Gramatica Academiei* (vol. I, p.318—319 şi vol. II, p.97 ; 269) admit existenţa unor adverbe şi locuţiuni adverbiale pe care le numesc *p r e d i c a t i v e.* Astfel de adverbe şi locuţiuni adverbiale exprimă aproape întotdeauna *n e c e s i t a t e a, s i g u r a n ţ a* şi *p r o b a b i l i t a t e a*. Ele sînt : *adevărat, bineînţeles, sigur, desigur, negreşit, fireşte, poate, pesemne, probabil, de prisos, cu siguranţă, fără îndoială, de bună seamă, fără doar şi poate* etc. Împărtăşind părerea celor mai mulţi cercetători, vom admite că adverbele şi locuţiunile adverbiale citate constituie singure predicatul unei regente care are drept subordonată o propoziţie subiectivă, introdusă, în mod obişnuit, prin conjuncţia că şi, mai rar, prin să : **Adevărat** *că i-am*

mărturisit; **Sigur** *că ne va evita*; **Fireşte** *că mă voi conforma*; **Cu siguranţă** *că nu vor veni*; **De prisos** *să-i mai aşteptăm* ş.a.m.d. Din exemple de acest fel rezultă că adverbele şi locuţiunile adverbiale de care ne ocupăm nu sînt predicative prin natura lor, ci numai în anumite contexte bine determinate. Cînd spunem, de pildă, *Nu ştim* **sigur** *dacă vom pleca*, adverbul subliniat este, în mod evident, un complement circumstanţial de mod.

2. Ori de cîte ori predicatul este exprimat prin adverbe şi locuţiuni adverbiale predicative, el poate fi, după împrejurări, nominal sau verbal. În general vorbind, se consideră că, dacă un adverb predicativ admite pe lîngă el verbul copulativ *a fi*, atunci formează un predicat nominal. Să se compare construcţiile paralele; **Sigur** *că va veni* şi **E sigur** *că va veni*; **Posibil** *să vină* şi **E posibil** *să vină*; **Probabil** *că a venit* şi **E probabil** *că a venit* etc. Cînd adverbul predicativ nu poate primi înainte sau după el verbul copulativ *a fi*, atunci el se comportă ca un predicat verbal. În această situaţie se află, spre exemplu, *fireşte*, *desigur*, *pesemne* şi *poate* (care este el însuşi forma de persoana a III-a singular a verbului *a putea*, întrebuinţată impersonal şi transformată astfel în adverb cu sensul de „probabil, e posibil"). Recurgînd şi de data aceasta la construcţii paralele, vom observa că nu e posibil să spunem decît **fireşte** *că vine*, dar nu şi **e fireşte** *că vine* sau **fireşte e** *că vine*. Posibilitatea folosirii unor construcţii paralele de felul celor amintite mai sus (cu acelaşi sens şi la fel de corecte) reprezintă un mijloc de a determina caracterul nominal sau verbal al acestor predicate cu totul speciale, exprimate prin adverbe şi locuţiuni adverbiale.

II. PREPOZIŢIA

1. O altă parte de vorbire neflexibilă şi mult deosebită de adverb este PREPOZIŢIA, care se apropie, în unele privinţe, de *conjuncţie*. Ca şi aceasta din urmă, prepoziţia este un „instrument

gramatical" sau un „cuvînt ajutător", întrucît e lipsită de sens lexical de-sine-stătător și exprimă anumite raporturi, care vor fi examinate în continuare.

2. O caracteristică importantă a prepoziției, prin care ea se deosebește atît de părțile de vorbire flexibile (în afară de *articol*), cît și de *adverb*, este că aceasta nu are rol sintactic independent. Din acest punct de vedere prepoziția seamănă cu *articolul*, care nu are nici el sens lexical și care este, de asemenea, considerat un instrument gramatical. Neavînd sens lexical, este de la sine înțeles că atît articolul (indiferent de natura lui), cît și prepoziția nu pot forma singure părți de propoziție, ceea ce trebuie avut în vedere la analiza gramaticală.

3. Ca *instrument* sau *unealtă gramaticală* prepoziția are rolul de a exprima raporturi sintactice de dependență între două părți de propoziție sau, mai precis, de a face legătura între un atribut sau un complement și partea de vorbire determinată de atributul sau complementul respectiv. Din exemplele care urmează va rezulta mai clar că prepoziția exprimă raporturi sintactice de dependență, pe de o parte între *substantiv*, *pronume* sau *numeral* și *atributele* lor iar, pe de altă parte, între *verb*, *adverb*, *adjectiv* sau *interjecție* și *complementele* acestora. Dintre numeroasele situații în care prepoziția exprimă un raport sintactic de dependență între un *substantiv* și *atributul* acestuia (exprimat și el tot printr-un substantiv) cităm : „haine *de* stofă", „dor *de* ducă", „dulap *în* perete", „sac *fără* fund", „butoi *cu* vin", „realizări *peste* plan", „cititul *printre* rînduri" și altele.

Într-un exemplu ca : „*Aceia* de acolo sînt prietenii mei" prepoziția *de* introduce un atribut al pronumelui *aceia*, după cum în „*Cei douăzeci* de naufragiați au fost salvați" avem de-a face cu un atribut, tot substantival, care determină un numeral cu valoare de substantiv.

4. Fără a intra prea mult în chestiuni de sintaxă propriu-zisă, e necesar să atragem atenția asupra unui lucru deosebit de important și anume că, deși prepoziția nu poate avea singură funcțiunea unei

părţi de propoziţie, ea intră, totuşi, în componenţa diverselor părţi de propoziţie ca element introductiv al acestora. Precizarea făcută este cu atît mai necesară, cu cît ea nu e valabilă și pentru conjuncţie, al cărei rol, în frază şi în propoziţie, va fi arătat la momentul potrivit. Prin urmare, într-un exemplu ca *dor de ducă*, atributul substantival este *de ducă*, după cum în *aceia de acolo*, atributul adverbial al pronumelui demonstrativ *aceia* este *de acolo*. Iată acum şi cîteva exemple de prepoziţii care leagă un complement de termenul pe care acesta îl determină şi despre care am spus că poate fi un *verb*, un *adjectiv*, un *adverb* sau o *interjecţie*: „L-am văzut *pe* Ion", „Mă pregătesc *de* plecare", „Am terminat *de* citit", „Bate *la* uşă", „Intră *pe* poartă", „Aleargă *prin* pădure", „Merge *contra* vîntului" ş.a.m.d. Cînd determină un adjectiv, complementul poate fi, de asemenea, legat de acesta printr-o prepoziţie. De exemplu: „E apt *pentru* serviciu"; „E sigur *de* reuşită" şi altele.

Cazurile în care complementul (avînd ca element introductiv o prepoziţie), determină un adverb sînt foarte rare şi de multe ori discutabile, ca în exemplele: „Vorbeşte *prost* peste măsură" şi „Locuieşte aproape *de mine*". În primul caz s-ar părea că *peste* introduce un complement circumstanţial de mod („Vorbeşte prost *peste măsură*"), dar mai e posibilă şi o altă soluţie sintactică mult mai plauzibilă şi anume interpretarea lui *peste măsură* ca o locuţiune adverbială, în care prepoziţia *peste* intră ca element constituent.

Dacă schimbăm topica şi spunem: „Vorbeşte *peste măsură* de prost", atunci devine şi mai clară valoarea de locuţiune adverbială a lui *peste măsură*, care echivalează aici cu „foarte" sau „din cale afară (de)" şi care serveşte la formarea superlativului absolut. Şi celălalt exemplu („Locuieşte *aproape de mine*") este ceva mai complicat decît pare la prima vedere. O analiză gramaticală corectă ne obligă să considerăm mai întîi că întregul grup *aproape de mine* este un complement circumstanţial de loc, introdus prin locuţiunea prepoziţională *aproape de*. În interiorul acestui complement, se poate distinge (cum precizează, pentru alte cazuri, chiar *Gramatica Academiei*) un complement indirect *de mine* al adverbului *aproape*.

Asupra situaţiilor de acest fel nu ne putem opri mai pe larg, înainte de a fi discutate unele probleme de sintaxă a propoziţiei.

În cîteva cazuri, prepoziţia face legătura între un complement şi între interjecţia pe care acesta o determină. De exemplu: „Hai *la* cinema!" sau „Este vai *de el*", în care *de el* este complementul indirect al lui *vai* (din punct de vedere sintactic, acesta este un nume predicativ).

5. Cu privire la rolul pe care îl îndeplineşte prepoziţia e bine să se mai ştie că ea poate lega şi numele predicativ în acuzativ sau în genitiv de verbul copulativ împreună cu care cel dintîi alcătuieşte un *predicat nominal*. De exemplu: „El nu e *ca* tine"; „Casa este *din* lemn"; „Lemnul este *de* brad"; „Cerul este *de* un albastru închis" sau (cu numele predicativ în genitiv): „Bălcescu era *împotriva* asupririi sociale şi naţionale".

6. În continuare trecem la **clasificarea prepoziţiilor,** mai întîi din punct de vedere formal. Conform acestei clasificări prepoziţiile se împart în *simple* şi *compuse*.

a. Cele simple constau dintr-un singur element şi sînt foarte numeroase. De exemplu *a* (care precedă infinitivul scurt ca formă-tip a unui verb), apoi: *de, din, către, contra, cu, în, fără, întru, la, lîngă, pe, pînă, pentru, spre, sub* şi altele.

b. Prepoziţii compuse sînt cele formate, de obicei, din două prepoziţii simple, care nu s-au sudat atît de mult, încît să facă impresia unui singur cuvînt (ca în cazul lui *din*, spre exemplu). Pe aceasta am trecut-o printre prepoziţiile simple, fiindcă aşa este ea simţită astăzi, însă, la origine, reprezintă un cuvînt compus, rezultat din fuziunea lui *de* + *în*. În limba actuală, sînt simţite ca prepoziţii compuse *de la, pe la, de pe, de către, fără de, înspre, dinspre* şi altele. În funcţie de gradul de fuziune a elementelor care le alcătuiesc, prepoziţiile compuse se scriu separat (ca în cazul lui *de la, pe la, fără de, pe lîngă*) sau împreună (de exemplu: *înspre, dinspre* sau *dintre*, care provine din *de* + *între*). Înainte de a încheia discuţia privitoare la prepoziţiile compuse, vom mai adăuga că unele dintre ele

pot fi formate din cîte trei prepoziţii simple (de exemplu: *de pe la*, *de pe lîngă* sau *pînă pe la*).

*

7. Alături de prepoziţiile simple şi compuse există, în limba română, un mare număr de *locuţiuni prepoziţionale*, pe care nu putem să le identificăm, întotdeauna, cu foarte multă uşurinţă. Ele sînt grupuri de două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens şi îndeplinesc acelaşi rol ca şi prepoziţiile propriu-zise. De obicei, locuţiunile prepoziţionale sînt alcătuite din substantive sau adverbe, urmate ori, cel mai adesea, precedate de prepoziţii. Iată exemple pentru fiecare dintre situaţiile amintite:

a. *în faţa*, *în urma*, *din pricina*, *cu excepţia*, *în privinţa* sau *faţă de* (cu prepoziţia după substantiv);

b. *împreună cu*, *în afară de*, *alături de*, *în sus de*, *în jos de*, ori (cu adverbul articulat): *în afara*, *pe dinafara*, *pe dinaintea* etc.

La cele spuse ar mai fi de adăugat un lucru asupra căruia am insistat suficient în prima parte a expunerii de faţă şi anume că unele adverbe şi locuţiuni adverbiale devin, prin articulare, prepoziţii şi respectiv, locuţiuni prepoziţionale. De exemplu: *împotrivă* (adverb), faţă de *împotriva* (prepoziţie), *în urmă* (locuţiune adverbială) faţă de *în urma* (locuţiune prepoziţională) etc.

8. Spre deosebire de prepoziţiile propriu-zise (care nu au sens lexical de-sine-stătător ori au unul foarte şters), locuţiunile prepoziţionale au un conţinut lexical mai mult ori mai puţin evident şi aceasta din cauză că elementele lor componente, adică substantivele şi adverbele, îşi menţin, în parte, sensul pe care îl au ca unităţi sau cuvinte independente. Să se compare, spre exemplu, prepoziţiile *din*, *la*, *pe*, cu locuţiunile prepoziţionale *împreună cu*, *alături de*, *în jurul*, *în josul* ş.a.m.d.

9. Cu privire la **cazul** substantivului sau al substitutelor lui, precedate de prepoziţie, trebuie reţinut că cele mai multe prepoziţii simple şi compuse se construiesc în limba română cu *acuza-*

t i v u l. În acelaşi fel se mai construiesc şi locuţiunile prepoziţionale al căror ultim element este o prepoziţie: *afară de*, *alături de*, *împreună cu* etc. Cu ***g e n i t i v u l*** se construiesc: prepoziţia *contra* (care e un neologism), *asupra* („victoria binelui *asupra* răului"), apoi prepoziţiile provenite din adverbe cu formă articulată („*înaintea* casei", „*înapoia* garajului", „*împotriva* ploii") şi, în sfîrşit, toate locuţiunile prepoziţionale al căror ultim element component este articulat: „*în privinţa* plecării" „*în faţa* statuiei", „*în jurul* stadionului", „*în dreptul* Universităţii", „*de-a lungul* (sau *de-a latul*) străzii" etc.

Prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale care cer în mod obişnuit genitivul se pot construi şi cu un adjectiv posesiv în acuzativ (de exemplu: „El e *contra ta*"; „A pus stăpînire *asupra mea*"; „A trecut pe *dinaintea noastră*"; „A sosit *înaintea voastră*"; „A întîrziat *din pricina mea*" ş.a.m.d.).

Cîteva dintre prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale amintite se mai pot construi şi cu un pronume personal în cazul dativ, la forma neaccentuată şi cu valoare posesivă. Din această categorie pot fi reţinute exemple cum ar fi: „Şi-a aruncat privirile *asupră-mi*"; „S-au învîrtit *în juru-mi*"; „*În faţa-i* stătea o doamnă" ş.a.m.d.

Cu ***d a t i v u l*** se construiesc exclusiv prepoziţiile formate (sau mai bine zis provenite) prin schimbarea valorii ori categoriei lexico-gramaticale. E vorba de: *graţie*, *mulţumită*, *datorită*, *potrivit*, *conform* şi *contrar*: „*Graţie* vouă s-a afirmat"; „*Datorită* neglijenţei a suferit un accident"; „*Potrivit* înţelegerii va trebui să vină"; „*Contrar* aşteptărilor a murit" etc.

III. CONJUNCŢIA

1. Deşi sîntem departe de a fi epuizat tot ce se poate spune despre prepoziţie, trecem la examinarea celuilalt instrument gramatical (sau cuvînt ajutător) care este CONJUNCŢIA. Spre deosebire de prepoziţie, care exprimă numai raporturi sintactice de

dependență și exclusiv la nivelul propoziției, conjuncția exprimă atît raporturi de coordonare, cît și de subordonare. Raporturile de subordonare pe care le exprimă conjuncția nu pot fi decît între două propoziții, așadar la nivelul frazei. De exemplu: *Am auzit* că *va pleca mîine* sau *E supărat,* **deși** *nu i s-a întîmplat nimic.* În frazele citate rolul conjuncției este de a lega o propoziție subordonată de regenta ei, care, în cazurile de față, este, în același timp, și propoziție principală (*am auzit* și *e supărat*). Tot la nivelul frazei, conjuncția mai poate face legătura între două propoziții de același fel (principale sau secundare): *Se plimbă* **și** *fredonează o melodie*; *A învățat să înoate* **și** *să patineze* etc. În ultima frază conjuncția *și* leagă două completive directe, deci două subordonate de același fel, care depind de aceeași regentă (*a învățat*). În fraza *Lucrează ce poate* **și** *cînd poate* conjuncția *și* leagă o completivă directă și o temporală, așadar două subordonate de natură diferită.

2. Tot la nivelul frazei există și situații cînd conjuncția exprimă raporturi de coordonare între o parte de propoziție și o propoziție subordonată. De exemplu: *A cumpărat cărți* **și** *ce a mai găsit,* unde *cărți* este complementul sau obiectul direct al verbului din regentă, iar *ce a mai găsit* este o completivă directă legată de *cărți* prin conjuncția coordonatoare *și.*

3. În interiorul sau la nivelul aceleiași propoziții, conjuncția leagă părți de propoziție care stau pe același plan și care pot fi de același fel (de pildă: două complemente directe sau circumstanțiale, apoi elementele alcătuitoare ale unui subiect multiplu ori ale unui nume predicativ multiplu). Exemplele sînt ușor de găsit: *Iubește muzica* **și** *literatura*; *Merge la teatru sîmbăta* **sau** *duminica*; *Eminescu* **și** *Creangă au fost buni prieteni*; *Este înalt* **și** *subțire*; *Nu știu dacă e bun* **sau** *rău* ș.a.m.d.

La cele spuse vom mai adăuga că cele două părți de propoziție pe care le leagă conjuncția și care stau pe același plan pot să difere sau, altfel spus, să aibă funcțiuni diferite, ca în exemplul foarte simplu *Cere-mi orice* **și** *oricînd,* în care conjuncția *și* unește un complement direct și un complement circumstanțial de timp.

4. Cunoscînd foarte bine rolul pe care îl au *conjuncțiile, prepozițiile* și celelalte *elemente de relație*, este relativ ușor să facem distincția necesară între cele două sau chiar trei valori total diferite pe care le poate avea, după împrejurări, unul și același instrument gramatical sub raport formal. Astfel, de este, după cum am văzut, *prepoziție*, dar în graiurile regionale are și valoarea unui *pronume relativ invariabil*, ca în exemple de felul lui: „a *de* s-a plîns că e nedreptățită"; „casele alea *de* ți le-am arătat" etc. În mod frecvent, *de* mai are și valoare de conjuncție care introduce diverse tipuri de subordonate, cum ar fi: *o condițională* („*De* mergi tu, eu n-am ce căuta"), *o atributivă* („Are obiceiul *de* întîrzie"), *o completivă directă* („Mă întreabă *de* știu ceva despre tine"), *o completivă indirectă*: „Ne pune dracu *de* urnim o stîncă din locul ei..." (CREANGĂ), *o consecutivă* („Plînge *de*-ți face milă"), apoi *o concesivă*, *o finală*, *o predicativă* și chiar *o subiectivă*, ca în următoarele versuri ale unui poet contemporan:

> **De** *stăm vecini*
> *Și* **de** *putem cuprinde depărtarea*
> *E fiindcă au trăsnit la rădăcini*
> *Străvechile păduri de mărăcini*... (DAN DEȘLIU)

Este de remarcat că, în cazul de față, verbul *a fi* are valoare predicativă, nu copulativă, deci el formează singur predicatul propoziției principale: *Faptul că stăm vecini și că putem cuprinde depărtarea* **e** (adică se întîmplă, se petrece ori este posibil) *fiindcă am trăsnit la rădăcini străvechile păduri de mărăcini*. Ultima propoziție este cauzală, iar primele două sînt subiectul lui e, adică al propoziției regente și, totodată, principale.

5. Cu funcție de conjuncție se mai întrebuințează în frază pronumele relative-interogative (**care cine ce**) precum și unele adverbe de loc, de timp și de mod (**unde, încotro, cînd, cum** și **precum**) nu-

mite, din această cauză, şi *adverbe relative*. Spre deosebire de conjuncţiile propriu-zise, pronumele relative (întotdeauna) şi adverbele relative, în imensa majoritate a cazurilor, au şi o funcţiune sintactică (cel mai adesea bine definită în frază), ceea ce le deosebeşte radical de elementele relaţionale pe care le numim *conjuncţii*.

*

6. În cele ce urmează, ne vom opri foarte pe scurt asupra criteriilor de clasificare a conjuncţiilor. Ca şi prepoziţiile, acestea pot fi clasificate, mai întîi, după formă şi există din acest punct de vedere *conjuncţii simple*, *conjuncţii compuse* şi *locuţiuni conjuncţionale*.

a. Dintre conjuncţiile simple sau neanalizabile cel mai des întîlnite sînt : *şi*, *ori*, *sau*, *iar*, *însă*, *dar*, *de* şi altele.

b. Conjuncţiile compuse sînt puţine în limba română. Ele pot fi alcătuite, fie din două conjuncţii simple (de exemplu : *ca să*, *ci şi*), fie dintr-un adverb relativ şi o conjuncţie simplă, de pildă *cum că*, pe care o folosea Eminescu : *Se pare* cum că *alte valuri/Cobor mereu pe-acelaşi vad* (în poezia „Cu mîne zilele-ţi adaugi") sau : *Iar din inima lui simte un copac* cum că *răsare* (în „Scrisoarea a III-a").

c. Dacă numărul conjuncţiilor compuse e foarte mic, al locuţiunilor conjuncţionale e foarte mare. De exemplu : *măcar de*, *chiar dacă*, *cu toate că*, *din cauză că*, *pentru că*, *de vreme ce*, *în timp ce*, *ca şi cînd*, *ca şi cum* etc.

7. Din punctul de vedere al funcţiunii lor conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale se clasifică în **coordonatoare** şi **subordonatoare**. Cele dintîi pot fi :

— *copulative* (*şi*, *nici*, *iar*, *şi cu*, *precum şi*);
— *disjunctive* (cele mai importante sînt *ori* şi *sau*);
— *adversative* (*ci*, *dar*, *iar* şi *însă*) ;
— *conclusive* (*aşadar*, *deci*, *prin urmare* etc.).

Conjuncţiile subordonatoare pot introduce propoziţii *subiective*, *predicative*, *completive directe* ori *indirecte* precum şi diverse tipuri de *circumstanţiale*. Fiind extrem de numeroase şi avînd de cele mai

multe ori valori multiple, conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale subordonatoare trebuie studiate la sintaxa frazei, paralel cu propoziţiile pe care le introduc.

IV. INTERJECŢIA

1. Ultima parte de vorbire neflexibilă este INTERJECŢIA, care are o situaţie specială în raport cu toate celelalte părţi de vorbire. Din punctul de vedere al sensului, interjecţiile nu exprimă nici noţiuni (în felul cuvintelor flexibile) şi nici raporturi gramaticale (asemenea conjuncţiilor şi prepoziţiilor). Majoritatea interjecţiilor au valoare exclamativă şi exprimă *stări afectiv-emoţionale* (cum ar fi: *durerea, suferinţa, bucuria, admiraţia, entuziasmul* etc.) sau *manifestări de voinţă* ale vorbitorilor (cf. **vai!**, **ah!**, **oh!**, **aoleu!** etc., faţă de **haide!**, **ho!**, **stop!** şi altele).

2. În afară de aceste interjecţii, mai există încă o categorie foarte bine reprezentată în care sînt înglobate aşa-zisele **onomatopee** sau **cuvinte imitative** (de exemplu: *cioc!*, *poc!*, *fîş!*, *scîrţ!*, *trosc!*, *pleosc!*, *bang!*, *buf!*, *zbrr!*, *tic-tac!* etc.). Cu ajutorul acestora sînt redate, uneori destul de aproximativ, diverse sunete şi zgomote din natură, începînd cu cele provocate de deplasarea corpurilor în spaţiu sau de ciocnirea diverselor obiecte şi terminînd cu sunetele şi zgomotele emise de păsări şi de animale (cf.: *cucu!*, *cucurigu!*, *cotcodac!*, *clonc!* etc. sau: *groh!*, *ham!*, *miau!*, *mor!* şi altele). Pentru îmbogăţirea vocabularului, *interjecţiile de origine onomatopeică* prezintă o importanţă mai mare decît celelalte, întrucît servesc, mai mult decît acestea, ca bază de derivare pentru formarea a numeroase verbe de felul lui: *ciocni*, *pocni*, *ţăcăni*, *zdrăngăni* etc., ; apoi: *lipăi*, *mormăi*, *ple(o)scăi*, *behăi*, *zbîrnîi*, *mieuna*, *ciripi*, *cotcodăci* şi altele.

3. De interjecţiile propriu-zise (în care includem şi onomatopeele), trebuie deosebite cu grijă acele cuvinte care aparţin altor părţi de vorbire şi care, în anumite situaţii sintactice, pot apărea izolate şi

avînd valoare de adresare sau exclamativă. E vorba de adverbe ca : *înainte !*, *înapoi !*, *jos !*, *sus !* etc. sau de substantive cum ar fi: *linişte !*, *tăcere !*, *ajutor !* şi altele, care se întrebuinţează, uneori, cu valoare de interjecţie, fără a fi prin natura lor nişte interjecţii autentice. Spre deosebire de acestea, *poftim* (care nu este altceva decît pers. I pl. a indicativului prezent de la verbul *pofti*) poate fi inclus în categoria interjecţiilor, deoarece s-a generalizat sub această formă (neanalizabilă astăzi) şi mult întrebuinţată pentru orice persoană gramaticală. O interjecţie autentică este, astăzi, şi cuvîntul *halal* (de origine turcească), întrebuinţat în expresii ca „halal să-ţi fie", „halal de tine" etc. În limba veche, *halal* se folosea ca substantiv cu sensul de „binecuvîntare", „fericire" etc.

4. În ceea ce priveşte *o r i g i n e a* interjecţiilor mai menţionăm (fără a intra în amănunte) că cele mai multe sînt creaţii interne ale limbii române. Cîteva dintre ele sînt împrumutate din alte limbi (de exemplu *bre !* şi *haide !* provin din turcă; *na !* este de origine slavă; *pif !* şi *paf !* sînt de provenienţă franceză, iar *alo !*, *bravo !*, *ura!*, *stop !* şi *tic-tac !* sînt neologisme internaţionale).

5. Cu privire la *f u n c ţ i u n e a s i n t a c t i c ă a i n t e r j e c ţ i e i* există două situaţii fundamentale şi anume : a) cînd interjecţia nu se încadrează în structura sintactică a unei propoziţii sau fraze, comportîndu-se asemenea unui vocativ şi b) cînd interjecţia îndeplineşte funcţiunea unei părţi principale sau secundare de propoziţie. Prima situaţie se întîlneşte mult mai frecvent şi ea ar putea fi ilustrată prin nenumărate exemple. Nelegată sintactic de vreo parte a propoziţiei şi, deci fără funcţiune sintactică, interjecţia apare, de obicei, la începutul propoziţiei sau intercalată în aceasta : **O**, *rămîi, rămîi la mine !* (EMINESCU) ; **Ia !** *s-aude pupăza !* (SADOVEANU) ; *Taci,* **bre,** *nu te teme !* (REBREANU) ; *Scoală,* **mă !** *aici ai adormit, pricopsitule ?* (CARAGIALE) ş.a.m.d.

Mult mai interesante sînt situaţiile în care interjecţia îndeplineşte funcţiunea unei părţi de propoziţie (şi anume de *p r e d i c a t*), ca în exemplele următoare : **Hai** *acasă !*, **Na**-*ţi-le pe toate !* sau *Pupăza* **zbrr !** *pe-o dugheană !* (CREANGĂ). Cînd e folosită cu funcţiune de

predicat, interjecția poate primi complinirile verbului, cum rezultă chiar din exemplele citate, unde *acasă* și *pe-o dugheană* sînt complemente circumstanțiale de loc, *ți* este complement indirect, iar *le* și *pe toate* sînt complemente directe.

Interjecția mai poate îndeplini funcțiunea de nume predicativ (*E* **vai** *de tine*!), de subiect, cînd predicatul este exprimat prin verbul reflexiv impersonal *a se auzi* (*La ușă se aude* **cioc! cioc!**) și de *complement circumstanțial de mod*, ca în exemplul : *Treaba merge* **ceac-pac!** (adică „nici prea bine, nici prea rău"). Dacă la cele spuse mai adăugăm că interjecția poate avea chiar valoarea unei întregi propoziții (*Bravo!*, *Ura!*, *Sst!* etc.), ne completăm imaginea generală pe care trebuie s-o avem despre această ultimă parte de vorbire, frecventă, mai ales, în aspectul oral și familiar al limbajului.

INTRODUCERE ÎN STUDIUL SINTAXEI. PROPOZIȚIA ȘI FELURILE EI. LEGĂTURA DINTRE SINTAXĂ ȘI MORFOLOGIE

Dr. MIOARA AVRAM

După încheierea studiului *morfologiei*, urmează să trecem la cealaltă mare diviziune a gramaticii — *sintaxa*.

SINTAXA este *partea gramaticii care cuprinde regulile privitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în fraze.* Din această definiție, general cunoscută, rezultă patru lucruri și anume:

1. caracteristica sintaxei o constituie faptul că ea se ocupă de îmbinarea cuvintelor, de împletirea lor în comunicarea dintre oameni, deci de punerea în funcțiune a cuvintelor pe care i le oferă vocabularul și de ale căror forme și modificări formale se ocupă morfologia; studiul sintaxei oglindește mecanismul viu de funcționare a limbii;

2. definiția de mai sus se folosește de referirea la două unități fundamentale ale sintaxei: **PROPOZIȚIA** și **FRAZA**;

3. propoziția este o unitate mai mică decît fraza, întrucît fraza ia naștere dintr-o îmbinare de două sau mai multe propoziții;

4. în sfîrșit, din definiția dată rezultă că cele două diviziuni sau părți ale sintaxei sînt: **sintaxa propoziției,** care se ocupă de îmbinarea cuvintelor în propoziții, deci de studiul propoziției în sine, luată în considerație în mod izolat, indiferent de legătura cu alte propoziții, și **sintaxa frazei,** care se ocupă de îmbinarea propozițiilor în fraze.

Indirect, din definiţia generală a sintaxei rezultă şi faptul că unitatea ei de bază este PROPOZIŢIA, cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare sau, altfel spus, care poate constitui singură o comunicare (spre deosebire de frază — care este, după cum am mai subliniat, o unitate sintactică mai mare decît propoziţia şi care apare numai de sine stătătoare — şi spre deosebire de unităţile sintactice mai mici, cum este partea de propoziţie, care nu poate fi de sine stătătoare). E nevoie de atenţie la formularea folosită: am spus că propoziţia „poate apărea" (şi nu „apare" sau „este") de sine stătătoare, „poate constitui" singură o comunicare (şi nu: „constituie"), pentru că de cele mai multe ori ea se găseşte într-o anumită relaţie cu alte propoziţii, după cum o să vedem la sintaxa frazei, dar esenţial este că ea poate să apară de sine stătătoare, spre deosebire de unitatea sintactică inferioară, partea de propoziţie, care — cum arată şi numele — nu poate avea această independenţă.

Propoziţia se defineşte în mod obişnuit drept o comunicare în care există un singur predicat. Şi această definiţie are nevoie de unele precizări: de obicei propoziţia este identificată după prezenţa unui verb la un mod personal, dar mai corect este să vorbim nu de verb, ci de predicat, dat fiind că există propoziţii în care predicatul (nominal) este exprimat numai prin numele predicativ, fără nici un verb: de exemplu, zicala *Vorba lungă, sărăcia omului*. De aceea, pentru împărţirea unui text, a unei fraze, în propoziţii (la analiza sintactică) e corect să numărăm nu verbele — la moduri personale —, ci predicatele.

Variatele feluri de propoziţii existente în limbă pot fi clasificate din diverse puncte de vedere. Privind propoziţia independent de legătura cu alte propoziţii, aşa cum am spus că se face în general în partea de sintaxă consacrată sintaxei propoziţiei, vom deosebi deocamdată propoziţiile după trei criterii: după scopul comunicării, după forma pozitivă sau negativă şi după alcătuire sau structură. În toate aceste clasificări nu interesează rolul propoziţiei în frază,

mai exact ele se aplică oricărei propoziţii indiferent dacă e principală sau secundară.

Clasificarea după SCOPUL COMUNICĂRII este cea mai complexă, în sensul că prezintă împărţiri şi subîmpărţiri, criteriul principal — scopul comunicării — îmbinîndu-se cu alte criterii, cum sînt conţinutul exprimat sau felul cum consideră vorbitorul acţiunea şi atitudinea vorbitorului faţá de ceea ce exprimă, atitudine exteriorizată prin intonaţie. După scopul comunicării propoziţiile se împart în două grupe mari: **enunţiative** şi **interogative**. Propoziţiile enunţiative informează, transmit o informaţie, în timp ce propoziţiile interogative cer o informaţie. Altfel spus, propoziţiile enunţiative comunică ceva (o constatare, o observaţie, o dorinţă, o poruncă) în legătură cu un obiect sau un fenomen, pe cînd cele interogative formulează o întrebare. Fiecare dintre cele două grupări mari de propoziţii are două feluri de subîmpărţiri.

Pe de o parte, atît propoziţiile enunţiative, cît şi cele interogative pot fi *exclamative* sau *neexclamative* după cum la ceea ce exprimă ele se adaugă sau nu starea de spirit a vorbitorului, atitudinea lui de admiraţie, plăcere, surprindere, indignare, regret etc. exprimată prin intonaţie. Iată cîte un exemplu cu propoziţii alcătuite din aceleaşi cuvinte şi deosebite în vorbire prin intonaţie, iar în scris prin punctuaţia folosită: *El învaţă bine* — simplă constatare — e o propoziţie enunţiativă neexclamativă, în timp ce *El învaţă bine!* — constatare cu nuanţă de admiraţie — e o propoziţie enunţativiă exclamativă; *El învaţă bine?*, simplă întrebare, e o propoziţie interogativă neexclamativă, dar *El învaţă bine?!*, întrebare care nu aşteaptă răspuns, ci exprimă dezacordul vorbitorului, indignarea, e o interogativă exclamativă (la care în scris se pun de obicei două semne de punctuaţie: atît semnul întrebării, cît şi cel al exclamării).

Pe de altă parte, în cadrul propoziţiilor enunţiative (exclamative şi neexclamative) se disting mai multe feluri de propoziţii, dintre care mai importante sînt *propoziţiile enunţiative propriu-zise*, *propoziţiile optative* şi *propoziţiile imperative*, iar în cadrul propo-

zițiilor interogative se disting *interogativele propriu-zise* și cele *optative*. Aici se are în vedere conținutul exprimat, „înțelesul" cum se spune cel mai adesea, și felul cum consideră vorbitorul acțiunea, ceea ce se exprimă mai ales prin modul verbului din cadrul predicatului. Propozițiile enunțiative propriu-zise exprimă o acțiune sau o stare prezentată ca reală și se construiesc cu modul indicativ: în fraza *Îmi place că citești* ambele propoziții sînt enunțiative propriu-zise. Propozițiile enunțiative optative exprimă o dorință și se construiesc de obicei cu modul optativ (de exemplu: *Aș bea un ceai*), mai rar cu modul conjunctiv (în urări, de exemplu: *Mulți ani trăiască*). Propozițiile enunțiative imperative exprimă o poruncă, un îndemn, un sfat, o rugăminte, care se adresează de obicei persoanei cu care se vorbește; după cum se observă, definiția coincide cu definiția modului imperativ, cunoscută de la morfologie. Acest mod este într-adevăr specific propoziției imperative (de exemplu: *Du-te imediat acasă*), dar nu este singurul care poate apărea într-o asemenea propoziție: propoziția imperativă poate avea predicatul exprimat și printr-un verb la modul conjunctiv cu înțeles de imperativ (*Să te duci imediat acasă*) și chiar la modul indicativ timpul viitor cu înțeles de imperativ (*Te vei duce* sau *Ai să te duci imediat*). Într-un fel asemănător cu enunțiativele se clasifică propozițiile interogative. Interogativele propriu-zise formulează o întrebare cu privire la o acțiune sau o stare considerată ca reală și se construiesc cu modul indicativ; de exemplu: *citești?* sau *ce citești?* Interogativele optative formulează o întrebare cu privire la o dorință și se construiesc cu modul optativ; de exemplu: *Ai bea un ceai?* Spre deosebire de enunțiative, în cadrul interogativelor nu există propoziții imperative.

Clasificarea propozițiilor după scopul comunicării (cu criteriile anexe) are o mare importanță practică pentru scrierea corectă, respectiv pentru folosirea adecvată a semnelor de punctuație, și pentru lectura expresivă. În analiza sintactică trebuie să se țină seama de ea pentru explicarea unor fenomene sintactice, în primul rînd a ordinii cuvintelor; astfel, inversiunea formelor

verbale compuse se întîlneşte mai ales în propoziţiile interogative (*Văzut-aţi ?*), iar aşezarea numelui predicativ înaintea verbului copulativ în propoziţiile exclamative (*Frumoasă e !*).

Altă clasificare a propoziţiilor se face după ASPECTUL lor **pozitiv** (sau **afirmativ**), respectiv **negativ** ; este clasificarea care se numeşte de obicei „după formă", deşi termenul „formă" nu e suficient de precis pentru delimitarea de alte criterii. Cele două aspecte —pozitiv şi negativ—se întîlnesc la toate felurile de propoziţii considerate din punctul de vedere al scopului comunicării şi al criteriilor subordonate acestuia (conţinutul exprimat, atitudinea vorbitorului), deci la propoziţiile enunţiative şi interogative de orice tip : exclamative şi neexclamative, propriu-zise, optative, imperative. Deosebirea formală dintre aspectul pozitiv şi cel negativ al unei propoziţii este următoarea : propoziţiile pozitive (sau afirmative) nu au nici o marcă specială, spre deosebire de cele negative, care conţin un cuvînt negativ (în primul rînd negaţia *nu*, pe lîngă care pot apărea şi pronumele negative *nimeni*, *nimic*, *nici unul*, adjectivele pronominale negative *nici un*, *nici o*, adverbe negative ca *niciodată*, *nicăieri*, *deloc*, conjuncţia *nici* etc.). Într-o propoziţie pot exista unul sau mai multe cuvinte negative. Ceea ce dă caracter negativ unei propoziţii este negarea predicatului prin *nu* (de exemplu : *Nu citesc acum*); celelalte cuvinte negative adverbiale sau pronominale însoţesc predicatul în funcţiune de subiecte, atribute sau complemente, întărind ideea de negaţie (de exemplu : *Nu citesc nimic*, *Nu citesc niciodată*, *Nu citesc deloc* etc.). Negaţia *nu* poate apărea şi pe lîngă altă parte de propoziţie decît predicatul, dar prin aceasta propoziţia nu devine negativă ; de exemplu, propoziţia *Nu la şcoală se scriu temele* este o propoziţie pozitivă (afirmativă), în care se neagă un complement circumstanţial, în timp ce *Temele nu se scriu la şcoală* este o propoziţie negativă datorită negării predicatului. Înţelegem acum mai bine de ce se vorbeşte de clasificarea propoziţiilor în pozitive şi negative după „formă" : sensul poate fi acelaşi, dar ceea ce contează este prezenţa sau absenţa lui *nu* la predicat.

Cea de-a treia clasificare a propozițiilor se face după STRUCTURĂ sau, altfel spus, după alcătuirea lor, după organizarea lor internă; este vorba în esență de felul părților de propoziție componente. Din acest punct de vedere propozițiile se împart în **simple** și **dezvoltate** pe baza prezenței sau absenței uneia dintre cele două categorii de părți de propoziție: părți principale de propoziție —care sînt subiectul și predicatul—și părți secundare de propoziție — care sînt atributul și complementul —. Propozițiile simple au numai părți principale, fie ambele părți principale, deci și subiect și predicat (de exemplu: *Elevii învață*), fie numai una dintre părțile principale (de exemplu: *Plouă* — propoziție simplă limitată la predicat); trebuie reținut deci că nu e bună formularea „propozițiile simple sînt alcătuite din subiect și predicat": condiția este să nu conțină părți secundare, dar dintre cele principale poate lipsi una (cum am văzut din exemplul *Plouă*), o parte principală poate fi exprimată prin mai multe cuvinte (e cazul propozițiilor simple cu predicat nominal, ca *Elevii sînt atenți*, sau al propozițiilor simple cu subiect multiplu, ca *Elevii și elevele învață*) și, de asemenea, părțile principale pot fi însoțite de cuvinte care nu sînt părți de propoziție, de exemplu de un vocativ (ca în propoziția *Copii, a venit vacanța!*). Propozițiile dezvoltate sînt propoziții care au și părți secundare de propoziție, fie și una singură (de exemplu: *Elevii buni învață*, în care apare atributul *buni*, sau *Elevii învață regulat*, în care apare complementul circumstanțial de mod *regulat*, și tot așa *Elevii buni învață regulat*, în care apar două părți secundare de propoziție). Între propoziția simplă și propoziția dezvoltată deosebirea nu este neapărat de ordin cantitativ, cum s-ar putea înțelege din denumirile folosite, ci de ordin calitativ, interesînd felul părților de propoziție și nu numărul lor. Propoziția *Plouă mărunt* este o propoziție dezvoltată, deși este alcătuită numai din două cuvinte ca și *Vine ploaia*, care este o propoziție simplă: deosebirea constă în faptul că *Vine ploaia* este o propoziție constituită numai din părți principale — subiectul *ploaia* și predicatul *vine* —, în timp ce propoziția *Plouă mărunt* constă dintr-o parte principală, predi-

catul *plouă*, şi o parte secundară, complementul circumstanţial de mod *mărunt*; din aceleaşi motive propoziţia *Elevii sînt atenţi* este simplă, iar *Elevii ascultă atenţi* este dezvoltată.

În încheierea capitolului de sintaxă a propoziţiei consacrat felurilor ei, mai trebuie precizat un singur lucru, şi anume acela — care ar trebui să rezulte de la sine — că orice propoziţie concretă trebuie să-şi găsească locul în toate clasificările învăţate. Despre propoziţia *Plouă mărunt*, de exemplu, nu avem de spus numai că e dezvoltată, ceea ce înseamnă calificarea ei după structură; din celelalte puncte de vedere discutate aici ea este enunţiativă propriu-zisă neexclamativă (după scopul comunicării, cu criteriile subordonate) şi în acelaşi timp pozitivă sau afirmativă (după formă). Tot astfel, propoziţia *Ce scrii ?* este o propoziţie interogativă propriu-zisă neexclamativă, pozitivă (sau afirmativă) şi dezvoltată.

Ultima clasificare discutată — felurile propoziţiilor după structură — face trecerea spre capitolul cel mai mare al sintaxei propoziţiei, şi anume cel consacrat părţilor de propoziţie: **subiectul, predicatul, atributul** şi **complementul** cu speciile lor. Înainte de a trece la studiul direct al acestora, e necesară înţelegerea noţiunii de **parte de propoziţie.** Ce sînt deci părţile de propoziţie ? Sînt cuvinte sau grupuri de cuvinte din care este alcătuită o propoziţie şi care se disting ca unităţi sintactice aparte după funcţiunea specifică pe care o îndeplinesc în cadrul propoziţiei (căci propoziţia este constituită dintr-un număr variabil de cuvinte care stau în anumite raporturi unul faţă de altul, îndeplinind diferite funcţiuni).

Lucrurile acestea nu sînt de fapt noi pentru cine a studiat morfologia, deoarece sintaxa a trebuit să fie mereu împletită cu problemele de morfologie examinate. E momentul să subliniem aici strînsa legătură dintre morfologie şi sintaxă, ca părţi componente ale gramaticii.

În studiul morfologiei se folosesc elemente de sintaxă chiar în definiţia unor părţi de vorbire ca adjectivul şi adverbul, despre care spunem ce cuvinte determină, şi mai ales prepoziţia şi conjuncţia,

care se definesc numai prin rolul lor sintactic, arătîndu-se ce leagă ele în propoziţie sau în frază. Modificarea formei cuvintelor — care constituie obiectul propriu-zis al morfologiei — este direct legată de funcţiunea lor în propoziţie: cuvintele suferă schimbări de formă pentru exprimarea raporturilor dintre ele, în îmbinarea lor în propoziţii şi fraze. De aceea studiul morfologiei nu se reduce la înşirarea formelor cuvintelor, ci se ocupă şi de întrebuinţarea acestor forme, ajungîndu-se astfel în domeniul sintaxei: cînd se studiază cazurile substantivului, de exemplu, se arată şi care sînt valorile lor, adică ce exprimă nominativul, genitivul etc., ce rol au ele în propoziţie (subiect, atribut etc.); cînd deosebim un adjectiv pronominal (posesiv sau demonstrativ) de pronumele corespunzător ţinem seama de faptul sintactic dacă determină sau înlocuieşte un substantiv; formele compuse ale verbului sînt de fapt vechi îmbinări de cuvinte pătrunse în flexiune.

Pe de altă parte, în studiul sintaxei se face adesea apel la morfologie. Chiar în discuţia de faţă am avut ocazia să ne convingem de importanţa unui element de morfologie, şi anume a modului, în clasificarea propoziţiilor după scopul comunicării şi după conţinutul exprimat, după felul cum prezintă vorbitorul acţiunea: propoziţii formate din aceleaşi cuvinte se pot deosebi prin modul verbului din cadrul predicatului — de exemplu *Te duci* sau *Te-ai dus* cu modul indicativ reprezintă o propoziţie enunţiativă propriu-zisă (iar cu intonaţia schimbată, *Te duci ?* o interogativă propriu-zisă), în timp ce *Te-ai duce* cu modul optativ este o propoziţie optativă, iar *Du-te* (modul imperativ) sau *Să te duci* (modul conjunctiv cu înţeles de imperativ) formează propoziţii imperative. În cazul propoziţiilor optative şi al celor imperative însăşi denumirea lor coincide cu aceea a modurilor specifice, deşi nu se construiesc numai cu aceste moduri. În expunerile următoare se va vedea că diverse alte definiţii şi clasificări sintactice folosesc referiri la morfologie.

PROPOZIŢIA ŞI FRAZA.
PROPOZIŢIILE PRINCIPALE ŞI SECUNDARE.
COORDONAREA ŞI SUBORDONAREA.
LEGĂTURA CU SINTAXA PROPOZIŢIEI

Dr. MIOARA AVRAM

În expunerea anterioară, pornind de la definiţia sintaxei, am discutat puţin despre cele două unităţi sintactice amintite în definiţie — PROPOZIŢIA şi FRAZA — şi am stabilit că:

1. **propoziţia** este o unitate sintactică mai mică decît fraza, care este o îmbinare de două sau mai multe propoziţii;

2. **fraza** este o unitate sintactică totdeauna de sine stătătoare. Din faptul că fraza este o unitate mai mare decît propoziţia nu trebuie să se înţeleagă nici că lungimea ei, ca număr de cuvinte, este neapărat mai mare, nici că orice frază exprimă un conţinut mai complex decît propoziţia.

În ce priveşte prima problemă, o propoziţie dezvoltată poate fi adesea mai lungă decît o frază cu două şi chiar mai multe propoziţii. Astfel, fraze ca *Aştept să răspunzi* sau *Fireşte că vine*, alcătuite din cîte două propoziţii, au numai cîte trei cuvinte, în timp ce pentru o propoziţie dezvoltată nu e deloc neobişnuit să fie formată din peste zece cuvinte. Deosebirea dintre propoziţie şi frază nu stă deci în lungime, în cantitatea cuvintelor, ci în organizare, în structura acestor unităţi sintactice. Fraza este o comunicare cu structura mai complexă decît propoziţia tocmai pentru că ea cuprinde două sau mai multe propoziţii.

În legătură cu a doua problemă, de asemenea, nu se poate spune că din principiu fraza exprimă un conținut mai bogat, o idee mai profundă decît propoziția. Există numeroase situații în care unul și același conținut se poate exprima la fel de bine printr-o frază ca și printr-o propoziție. De exemplu, ceea ce comunică fraza citată mai înainte *Aștept să răspunzi* se poate exprima și prin propoziția *Aștept răspunsul tău* ; la fel fraza *Cine cîștigă întrecerea va fi premiat* față de propoziția *Cîștigătorul întrecerii va fi premiat* sau fraza *Nu înțelege lecția pentru că nu este atent* față de propoziția *Fiind neatent* (sau *nefiind atent*), *nu înțelege lecția.*

Propoziția este alcătuită, după cum se știe, din părți de propoziție (cuvinte sau grupuri de cuvinte cu anumite funcțiuni). Fraza este alcătuită din propoziții. Important este faptul că raporturile dintre propozițiile alcătuitoare ale unei fraze sînt aceleași cu raporturile dintre părțile unei propoziții. Anume, raporturile sintactice — atît în cadrul propoziției, cît și al frazei — sînt de două feluri : de **coordonare** și de **subordonare** (sau de determinare), fiecare dintre ele avînd diverse specii. Raporturi de coordonare există între termeni (părți de propoziție sau propoziții) care stau pe același plan, iar raporturi de subordonare (sau de determinare) între termeni (părți de propoziție sau propoziții) cu funcțiuni sintactice diferite, dintre care un termen este determinat de celălalt.

Între părțile propoziției se disting unele numite principale de altele secundare (ne-am referit la această distincție atunci cînd am discutat felurile propozițiilor după structură, clasificarea lor în simple și dezvoltate); după cum se știe, subiectul și predicatul sînt **părți principale** de propoziție, iar atributul și complementul sînt **părți secundare.** Pe ce se bazează distincția dintre cele două categorii de părți de propoziție ? Părțile principale — subiectul și predicatul — sînt cele care constituie minimul necesar pentru a avea o propoziție, ele reprezintă miezul propoziției ca unitate sintactică, centrii ei de organizare, prin care se exprimă esențialul comunicării respective și în jurul cărora se grupează celelalte părți de propoziție. Părțile secundare ale propoziției — atri-

butul și complementul — se grupează în jurul părților principale, ele le „complinesc“ înțelesul, adaugă informații suplimentare. Aceste informații suplimentare pot fi foarte importante în comunicare, de aceea este necesar să facem precizarea generală că distincția între părțile de propoziție principale și cele secundare este o distincție exclusiv gramaticală și nu se referă la importanța pe care o are într-o comunicare concretă una dintre părțile propoziției (de exemplu, în propoziția *De cînd a plecat mama?*, complementul circumstanțial de timp *de cînd* poate avea o importanță mai mare decît predicatul *a plecat* sau decît subiectul *mama*; tocmai de aceea el este scos în relief prin accent în propoziție). Părțile secundare de propoziție sînt deci secundare din punct de vedere gramatical, în sensul că sînt subordonate altora, în primul loc părților principale, dar și unor părți care la rîndul lor sînt secundare: un atribut poate avea la rîndul lui alt atribut (de exemplu, în *coperta caietului de notițe*: *de notițe* este atribut al substantivului *caietului*, iar acesta este atribut al substantivului *coperta*), după cum un atribut poate avea și un complement (de exemplu: *elev bun la învățătură*, unde *la învățătură* este complementul adjectivului *bun*, care e atributul substantivului *elev*); la fel, un complement poate fi determinat de un atribut (în *ia notițe bune* complementul direct *notițe* are atributul *bune*), după cum poate fi determinat și de alte complemente (în propoziția *Învață relativ bine*, complementul circumstanțial de mod *bine* are la rîndul lui un complement în adverbul *relativ*). Faptul că părțile secundare de propoziție nu determină numai părți principale, ci și părți care sînt și ele secundare exclude posibilitatea definirii părților secundare în parte prin raportare la părțile principale. O greșeală curentă care trebuie combătută este definirea atributului drept partea de propoziție care determină subiectul: atributul poate determina în realitate și alt atribut și un complement (cum s-a văzut și din exemplele date mai înainte) și în schimb nu determină orice subiect (de exemplu, nu poate determina un subiect exprimat printr-un verb la infinitiv); de asemenea complementul nu poate fi definit drept partea de propo-

ziție care determină predicatul: complementul poate determina și un atribut (adjectival sau verbal), un alt complement și chiar un subiect exprimat printr-un verb. Părțile secundare de propoziție se definesc deci în raport cu cuvîntul determinat, care nu este calificat din punct de vedere sintactic (deoarece, după cum am arătat, poate apărea cu diverse funcțiuni), ci din punct de vedere morfologic: atributul este partea secundară de propoziție care determină un substantiv sau un cuvînt cu valoare asemănătoare (pronume, numeral), iar complementul este partea secundară de propoziție care determină un verb (sau o interjecție predicativă), un adverb sau un adjectiv. Cu totul altfel se definesc părțile principale de propoziție, la care interesează numai rolul uneia față de cealaltă: subiectul este partea de propoziție despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului, el arată cine săvîrșește acțiunea exprimată de predicatul verbal activ sau cui i se atribuie însușirea exprimată prin numele predicativ, iar predicatul este partea de propoziție care spune ceva despre subiect, el arată ce face, ce este sau cum este subiectul.

În frază propozițiile nu sînt nici ele de același fel. Interesează de această dată felurile lor nu după criteriile discutate în expunerea anterioară, la sintaxa propoziției privită izolat de altele, ci felurile lor după relația sau raportul gramatical față de alte propoziții. Cînd am spus despre propoziție că este „cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare", am explicat că formularea „poate apărea" se referă la faptul că propoziția nu se găsește totdeauna în această situație: pe lîngă propoziții care au înțeles de sine stătător, există propoziții care depind de alte propoziții. Propozițiile care au înțeles de sine stătător, deci care nu depind de altele, se numesc **propoziții principale**, în timp ce propozițiile care depind de alte propoziții din frază se numesc **propoziții secundare** sau **subordonate.**

Centrul de organizare într-o frază îl constituie propoziția principală sau propozițiile principale în cazul cînd sînt mai multe. Fraza poate fi alcătuită și numai din propoziții principale (două

sau mai multe), aflate în raport de coordonare între ele (de exemplu: *În vacanță elevii se odihnesc, fac sport și citesc*). Alteori fraza se realizează numai cu ajutorul raporturilor de subordonare: fraza are atunci o propoziție principală și una sau mai multe propoziții secundare; cînd acestea sînt mai multe, ele pot fi toate subordonate față de principală (de exemplu, în fraza *Cînd ai fost la mine am uitat să-ți dau cartea* ambele propoziții secundare, *cînd ai fost la mine*, circumstanțială de timp, și *să-ți dau cartea*, completivă directă, determină aceeași propoziție, propoziția principală *am uitat*) sau unele dintre ele pot fi subordonate ale unei propoziții care la rîndul ei e subordonată față de principală (de exemplu, în fraza *Cînd ai venit să mă vezi am uitat să-ți arăt ce citeam* propoziția subordonată de scop *să mă vezi* determină propoziția *cînd ai venit*, care la rîndul ei e o propoziție subordonată — de timp —, iar propoziția subordonată *să-ți arăt*, completivă directă a principalei *am uitat*, are și ea o completivă directă: propoziția *ce citeam*). În sfîrșit, fraza se poate realiza prin împletirea raporturilor de coordonare și de subordonare, în sensul că poate avea mai multe principale coordonate între ele, dintre care unele să aibă și subordonate (de exemplu: *În vacanță elevii se odihnesc, iar, cînd e vreme frumoasă, fac sport*) și în sensul că subordonatele la rîndul lor pot fi coordonate între ele atunci cînd determină aceeași propoziție (de exemplu: *Am uitat să-ți dau cartea și să-ți arăt ceva*). Din cele spuse despre diversele feluri de fraze reținem următoarele:

1. propozițiile principale din cadrul unei fraze pot fi determinate sau nu de alte propoziții;

2. propozițiile subordonate determină alte propoziții, care pot fi nu numai principale, ci și secundare;

3. propozițiile coordonate pot fi atît principale coordonate între ele, cît și secundare coordonate între ele (subordonate care determină aceeași propoziție).

Dat fiind că subordonatele pot determina nu numai principale, ci și propoziții care la rîndul lor sînt subordonate ale altora, este

nevoie de o denumire specială pentru propozițiile de care depind alte propoziții. Acestea se numesc **propoziții regente** sau **supraordonate.** Propoziții regente pot fi deci atît propozițiile principale, cît și cele secundare care sînt determinate de subordonate. De aceea termenul de propoziție regentă nu trebuie confundat cu acela de propoziție principală, cu atît mai mult cu cît nu numai că regentele pot fi și secundare, dar nici principalele nu sînt toate regente (pot exista principale independente, care nu intră în alcătuirea unei fraze, sau principale coordonate de care nu depind alte propoziții). În lumina celor arătate se înțelege de ce toate definițiile propozițiilor subordonate se dau prin referire la propoziția regentă și nu la o propoziție principală.

Ce este **propoziția subordonată**? Este o propoziție care depinde de o propoziție regentă, îndeplinind, în formă de propoziție, funcțiunea unei părți de propoziție a regentei. Propozițiile subordonate corespund deci părților de propoziție și de aceea ele au denumiri corespunzătoare părților de propoziție: **propoziții subiective, atributive, completive directe, circumstanțiale de loc** etc. O singură denumire poate induce în eroare, și anume **propoziția predicativă,** care nu corespunde unui predicat, ci numai unui nume predicativ. Pornind de la această observație, putem discuta limitele fenomenului de corespondență dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție.

O primă deosebire o constituie faptul că printre părțile de propoziție se găsesc părți principale, care pot constitui singure o propoziție, pe cînd propozițiile subordonate sînt toate dependente, secundare și nu pot constitui o frază fără o propoziție principală. Trebuie subliniată deosebirea că, în timp ce subiectul și predicatul ca părți de propoziție sînt părți principale, propoziția subiectivă și propoziția predicativă nu sînt propoziții principale, ci secundare, subordonate. Aici trebuie să ținem seama și de observația făcută mai înainte că propoziția predicativă nu corespunde numelui predicativ: nu există o propoziție subordonată care să corespundă unui predicat verbal sau verbului copulativ din cadrul predicatului nominal. De aceea, dacă părțile de propoziție puse la un loc con-

stituie o propoziție, propozițiile subordonate îmbinate între ele nu pot constitui o frază fără prezența unei propoziții principale.

O deosebire pe care am fi tentați să o găsim între propozițiile subordonate și părțile de propoziție ar putea părea aceea că numărul părților de propoziție nu este exact același cu al propozițiilor subordonate, mai precis că speciile de complemente nu se suprapun cu speciile de subordonate completive. Nu trebuie să uităm însă că în școală nu se studiază toate speciile de complemente și de propoziții existente în limbă, ci numai cele mai importante și cu o frecvență mai mare. Din punctul de vedere al sferei de întrebuințare pot exista deosebiri mari între o parte de propoziție și propoziția subordonată corespunzătoare: de exemplu, subiectul este mult mai des folosit în vorbire decît propoziția subiectivă și în schimb propozițiile circumstanțiale condiționale și cele concesive sînt mult mai frecvente decît complementele corespunzătoare. Faptul că se învață în școală despre un complement de agent și nu se învață despre o propoziție de același fel se explică prin marea deosebire dintre frecvența complementului față de aceea a propoziției, pe care lucrările de specialitate o recunosc. În ce privește faptul că paralel cu propoziția subordonată consecutivă nu se distinge, de obicei, un complement circumstanțial consecutiv, trebuie arătat că deosebirea de sferă dintre posibilitățile unei construcții față de cealaltă este și mai mare, încît puținele expresii care au sens consecutiv (de exemplu, *de minune* în *Învață de minune*) se pot încadra foarte bine la complementul circumstanțial de mod.

Legătura dintre sintaxa frazei și sintaxa propoziției va fi urmărită permanent în capitolele următoare prin însuși modul de discutare paralelă a părților propoziției și a părților frazei: subiectul și propoziția subiectivă, atributul și propoziția atributivă etc.

SUBIECTUL ŞI PROPOZIŢIA SUBIECTIVĂ

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

Corespondenţa dintre părţile de propoziţie şi subordonatele respective este un lucru demonstrat şi, în general, atît de evident, încît nimeni nu este surprins că propoziţiile secundare sînt calificate chiar cu numele *subiectului*, *atributului*, *complementului direct* etc. Întrucît propoziţiile subordonate corespund, în planul frazei, părţilor de propoziţie, este mai bine ca cele dintîi să fie studiate paralel cu acestea din urmă, chiar dacă în manualele şi gramaticile noastre ele sînt, de obicei, despărţite ca o consecinţă a faptului că *sintaxa frazei* este tratată după *sintaxa propoziţiei*. După cum se va vedea, procedeul adoptat prezintă o serie de avantaje prea evidente pentru a mai insista asupra lor.

SUBIECTUL ÎN RAPORTURILE LUI CU PREDICATUL

Între părţile principale ale propoziţiei (care sînt *subiectul şi predicatul*) există un raport de interdependenţă atît de strîns, încît gramaticile noastre nu pot evita referirea la predicat, atunci cînd definesc subiectul şi invers. Astfel, în timp ce primul dintre cele două concepte, adică SUBIECTUL, e definit ca *partea principală a propoziţiei despre care se spune ceva cu ajutorul predicatului*, acesta din urmă e considerat *partea principală a propoziţiei prin care se spune ceva despre subiect*. Sub o altă formă, referirea la predicat e conţinută şi în alte definiţii, care sînt mai mult ori mai puţin

asemănătoare și care pun mai bine în lumină caracteristicile subiectului ca parte principală de propoziție și în special raporturile lui cu predicatul.

a) Subiectul arată, în primul rînd, cine săvîrșește acțiunea exprimată de predicatul verbal la diateza activă sau reflexivă: „**Apa** *curge* liniștită"; „**Scriitorul** *se gîndește* la un nou roman" etc.

b) Subiectul arată cine suferă acțiunea exprimată de un predicat verbal la diateza pasivă sau la așa-numitul pasiv reflexiv: „**Filmul** *a fost vizionat* în grup"; „**Cartea** *se citește* (adică e *citită*) ușor" etc.

c) Subiectul mai arată cui i se atribuie o însușire ori o caracteristică exprimată prin numele predicativ (în cazul predicatului nominal): „**Cerul** este *albastru*"; „**Marea** pare *liniștită*" și altele.

TIPURI DE SUBIECT

1. O primă distincție care trebuie făcută, cînd e vorba de subiect (și care este în mare măsură cunoscută), este aceea între **subiectul gramatical** și **subiectul logic**. Într-un exemplu ca „*Expoziția* este vizitată **de turiști**", subiectul gramatical (*expoziția*) nu este și autorul acțiunii, întrucît aceasta este realizată de *turiști*. Acest substantiv se află în cazul acuzativ precedat de prepoziția *de* și din punct de vedere sintactic este un complement de agent. Întrucît săvîrșește acțiunea exprimată prin verbul *a vizita* la diateza pasivă, spunem că *turiști* este subiectul logic al propoziției citate.

Termenul de *subiect logic* se folosește fie pentru autorul real al unei acțiuni, fie pentru complementul indirect care determină verbe unipersonale sau forme unipersonale ale unor verbe personale. De exemplu: **Îmi** *trebuie bani*; **Ție ți** *se cuvine premiul întîi*; **Îi** *arde de joacă*; **Ne** *place această carte* etc. Tot rol de subiect logic mai are complementul indirect și atunci cînd indică pe cel caracterizat de o anumită stare, ca în următoarele construcții cu verbul *a fi*: **mi**-*e* dor, **mi**-*e foame*, **ți**-*e milă*, **ți**-*e sete* etc. În astfel de construcții, *mi*, *ți* etc.

sînt complemente indirecte, iar *dor*, *foame*, *milă* și *sete* sînt socotite de *Gramatica Academiei* (vol. II, p. 168) subiecte gramaticale, însă nu toți cercetătorii sînt de acord cu această interpretare. În discuția de față și în analiza gramaticală, în general, nu ne interesează *subiectul logic*, dar e bine să se rețină că, din punct de vedere gramatical, acesta poate fi complement de agent sau complement indirect și că el se află întotdeauna în alt caz decît nominativul.

2. În ceea ce privește **subiectul gramatical** acesta poate fi exprimat sau neexprimat. Cînd subiectul nu este exprimat, el poate fi *inclus*, *subînțeles* sau *nedeterminat*. Vorbim despre *subiect inclus* atunci cînd acesta e un pronume personal de persoana I sau a II-a (singular și plural), care nu e necesar să fie exprimat în limba română, întrucît este cuprins în desinența verbului (de exemplu: *Seara mă plimb*, *Mîine mergi la teatru*, *Duminică plecăm la munte*, *Sînteți foarte veseli*, *Veți fi mulțumiți* etc.). În propozițiile citate, subiectele sînt, respectiv, *eu*, *tu*, *noi* și *voi* (în ultimele două exemple). Astfel de subiecte sînt incluse sau cuprinse în desinența verbului *predicativ* (ca în primele trei cazuri), *copulativ* (ca în cazul lui *sînteți*) și *auxiliar* (ca în ultimul exemplu). La analiza gramaticală se comite, adeseori, o greșeală care constă în interpretarea subiectului ca subînțeles, întrucît se consideră că în situațiile amintite „subînțelegem" pronumele *eu*, *tu*, *noi* și *voi*. În realitate, subiect subînțeles nu poate exista decît la persoana a III-a singular sau plural și anume într-un context în care el este cunoscut, întrucît a fost deja exprimat, fie în aceeași frază, fie într-o propoziție sau frază anterioară: **O navă** *cu pînze sosea din depărtare*[1] | *și* | *se îndrepta spre țărmul* |[2] *care o aștepta*[3] |. În prima propoziție subiectul este *o navă* și nu e necesar să fie reluat în cea de a doua propoziție (*se îndrepta spre țărmul*), deoarece este cunoscut pentru ascultător sau, în alte împrejurări, pentru interlocutor.

3. În unele cazuri se poate vorbi despre subiect subînțeles, chiar dacă acesta n-a fost exprimat în prealabil, însă el poate fi dedus

dintr-o întreagă situaţie expusă în fraza sau frazele anterioare. Un exemplu ca următorul (dat de *Gramatica Academiei*, II, p. 93) este semnificativ în acest sens :

— *Să n-ai nici o grijă mămucă, apucară cu gura înainte cei mai mari. Noi sîntem o dată băieţi şi ce-am vorbit o dată vorbit rămîne.*

— **Dacă-i aşa,** *apoi veniţi să vă sărute mama!* (CREANGĂ). Subiectul propoziţiei *dacă-i aşa* este considerat tot subînţeles şi el se referă la întreaga frază anterioară („Noi sîntem o dată băieţi şi ce-am vorbit o dată vorbit rămîne"), frază care ar putea fi rezumată prin pronumele *aceasta* sau prin substantivul *situaţia*: *dacă-i aşa* (aceasta) sau *dacă-i aşa* (situaţia).

Într-o frază cu două sau mai multe predicate coordonate şi cu acelaşi subiect exprimarea acestuia se face, în general, o singură dată şi, după cum e firesc, înaintea primului predicat: „*Tînărul se plimba* şi *fredona* o melodie". Este de la sine înţeles că, atunci cînd subiectul trebuie scos în evidenţă sau accentuat, repetarea lui e cît se poate de firească, după cum tot atît de firesc este să exprimăm pronumele personal subiect atunci cînd vrem să-l accentuăm, să precizăm cu ajutorul lui un lucru oarecare sau să subliniem o antiteză: *Dacă* **voi** *nu mă vreţi,* **eu** *vă vreau... şi dacă* **voi** *nu mă iubiţi,* **eu** *vă iubesc pre voi* (NEGRUZZI).

Înainte de a încheia discuţia cu privire la subiectul *inclus* şi *subînţeles* atragem atenţia că în propoziţiile imperative şi interogative care conţin un substantiv în cazul vocativ acesta nu trebuie considerat subiect, deşi denumeşte o persoană sau un obiect personificat, care e chemat să îndeplinească o acţiune sau să răspundă la o întrebare:

„Să nu uiţi, *Darie*!" sau „Să ţineţi minte, *copii*!" (Z. STANCU); „Aide, *Fănică*, luptă, zdrobeşte-mă!" (I. L. CARAGIALE „Cobori în jos, *luceafăr blînd...*" (M. EMINESCU) sau :

„*Străinule*, ce baţi la poartă,/ De unde vii/ Şi cine eşti ?" (I. MINULESCU, *Romanţa noului venit*).

Întrucît vocativul nu poate îndeplini rolul unei părţi de propoziţie, urmează că în exemplele citate subiectul este inclus, adică

voi (în *Să ţineţi minte, copii !*) şi *tu* în toate celelalte cazuri (*să nu uiţi, luptă, cobori, baţi* etc.).

4. O altă specie a subiectului neexprimat este aşa-zisul **subiect nedeterminat,** care se întîlneşte mult mai rar decît cel *inclus* şi cel *subînţeles*. Propoziţiile cu subiect nedeterminat exprimă constatări valabile pentru toate persoanele care se află într-o situaţie identică, din care cauză nici vorbitorul şi nici ascultătorul nu simt nevoia precizării subiectului. Într-o propoziţie în care predicatul este la un mod personal subiectul poate fi, totuşi, nedeterminat în două situaţii mai importante şi anume:

a) cînd nu se indică precis persoana care săvîrşeşte acţiunea sau cînd nu ne interesează autorul ei (ca în exemplele: **Sună, Bate** *la uşă*, **Scrie** *în ziare* etc.);

b) cînd este vorba de o acţiune generală, care poate fi atribuită oricărei persoane (de exemplu: *Dacă dai, nu ai*). E clar că în ultimul caz acţiunea exprimată de cele două verbe are o valoare generală şi prin aceasta poate fi raportată la orice persoană. Problema subiectului nedeterminat este mult mai complexă decît pare la prima impresie, însă nu putem intra aici în amănunte. Singurul lucru care mai trebuie reţinut sînt mijloacele de care ne folosim, în limba română, pentru exprimarea acestui tip de subiect. Dintre ele cele mai importante sînt: **1)** persoana a II-a singular (*Nu-i suficient* **să vrei**; *Niciodată* **nu ştii** *ce se poate întîmpla*); **2)** persoana a III-a singular sau plural a unui verb activ (**A spus** *la radio*; *După război*, **povesteau** *cum a fost*); **3)** persoana a III-a singular a unui verb reflexiv (*La acest restaurant* **se mănîncă** de trei ori pe zi) şi **4)** persoana I plural (ca în exemplul: **Nu ne putem** *lăuda cu realizările altora*). În toate aceste cazuri avem de-a face cu un subiect *nedeterminat*, adică nelămurit, neprecizat sau neidentificabil într-o persoană certă şi definită, întrucît de cele mai multe ori este vorba de autorul unei acţiuni cu valoare foarte generală.

5. Un număr relativ mic de propoziţii nu au şi nu pot avea un subiect gramatical exprimabil, deoarece predicatul lor este un verb *unipersonal* prin formă şi *impersonal* prin conţinut.

Altfel spus, verbele în discuţie au formă numai pentru persoana a III-a, iar acţiunea lor nu poate fi atribuită unei persoane. În această categorie intră, în primul rînd, predicatele exprimate prin verbe care redau fenomene atmosferice (de exemplu : *plouă, ninge, tună, fulgeră, trăsneşte, viscoleşte* etc.). Dacă aceste verbe sînt la diateza *activă*, altele (care exprimă tot fenomene ale naturii) sînt la diateza *reflexivă* (de exemplu : *se întunecă, se înnorează, se luminează (de ziuă), se înserează, se înnoptează* etc.). Şi într-un caz şi în celălalt vorbim de **propoziţii impersonale**, care exprimă acţiuni al căror autor nu poate fi identificat. Spre deosebire de reflexivele *se înserează, se înnoptează* etc., care nu au subiect, cele de tipul *se zice, se spune, se vede, se cade* şi altele au drept subiect o întreagă propoziţie ca şi expresiile impersonale *e bine, e rău* etc., care vor fi discutate mai departe.

6. Cel mai adesea subiectul unei propoziţii este, desigur, exprimat (în mod obişnuit printr-un substantiv în cazul nominativ sau printr-o altă parte de vorbire cu valoare substantivală). Aceste lucruri fiind, în general, cunoscute, nu insistăm asupra lor. În legătură cu exprimarea subiectului atragem, totuşi, atenţia asupra acelor cazuri în care acesta poate fi redat printr-un pronume interogativ (**Cine** *m-a căutat* ?) sau printr-un pronume relativ în cazul nominativ, care introduce o subordonată atributivă : *Îmi plac poeţii* **care** *cîntă natura.*

În situaţiile ilustrate prin ultimul exemplu se comite de multe ori greşeala constînd în interpretarea lui **care** ca atribut pe lîngă substantivul regent, cînd, în realitate, întreaga propoziţie introdusă prin acest pronume este atributivă, iar, în cadrul ei, relativul *care* funcţionează ca subiect, ceea ce e foarte firesc din moment ce nu e precedat de o prepoziţie.

7. În mod cu totul excepţional, *care* poate îndeplini funcţia sintactică de subiect chiar precedat de o prepoziţie, ca într-un exemplu de felul lui : *Ţi-l trimit*[1]| *pe* **care** *ajunge mai întîi*|[2]. După cum se vede, în fraza citată, elementul regent, căruia i se subordonează

propoziţia a doua, nu mai este un substantiv sau un substitut al acestuia, ci un verb (*trimit*), după care urmează o completivă directă. Este aici una dintre foarte puţinele excepţii propriu-zise de la regula care arată că subiectul unei propoziţii stă, în mod obişnuit, în cazul *nominativ*.

O altă excepţie propriu-zisă este constituită de construcţiile cu valoare afectivă, în care subiectul e redat printr-un substantiv precedat de prepoziţia *la*, exprimînd ideea de cantitate: *A venit la lume!*, *S-au adunat la oameni!* etc.

Gramatica Academiei (vol. II, p. 90—91) mai admite încă o excepţie „propriu-zisă", constînd în exprimarea subiectului printr-un *pronume relativ-interogativ* în cazul genitiv sau dativ: *Hai fiecare pe la casa* **cui** *ne are!* (CREANGĂ); *O dau* **cui** *vrea s-o ia* sau *Am trimis-o* **cui** *are nevoie de ea*. În astfel de situaţii, lucrurile par ceva mai complicate decît sînt ele prezentate în lucrarea citată, însă nu aici e locul cel mai potrivit pentru a discuta această problemă, care a mai fost, dealtfel, abordată.

8. Tot în legătură cu subiectul remarcăm, de asemenea, un lucru de multe ori ignorat şi anume exprimarea acestuia printr-un *infinitiv scurt* (E *uşor* **a scrie** *versuri*) şi, mai frecvent, printr-un *supin cu prepoziţia de* (*Nu-i greu* **de înţeles**/ *ce dor mi-a fost de tine*). Subiectul propoziţiei principale (*Nu-i greu de înţeles*) este, indiscutabil, supinul *de înţeles*, care, la o analiză superficială, ar putea fi considerat complement direct. De aceea, este absolut necesar ca mai întîi să identificăm predicatul şi apoi să-i punem acestuia întrebarea cu ajutorul căreia putem afla subiectul. „Ce nu-i greu?" Răspunsul: *de înţeles*. Un mijloc în plus de a verifica justeţea acestei interpretări este echivalarea lui *de înţeles* cu *faptul de a înţelege*. Păstrînd acelaşi sens, în loc de *Nu-i greu de înţeles* vom spune: „*Faptul de a înţelege* nu-i greu", ceea ce îndepărtează orice îndoială cu privire la funcţia de subiect a supinului. Întrucît propoziţia *ce dor mi-a fost de tine* se subordonează direct lui *de înţeles*, ea este, desigur, o completivă directă. Interpretarea ei ca subiectivă este greşită şi se poate datora pierderii din vedere a faptului

că expresia impersonală *nu-i greu* are un subiect pe care l-am identificat în supinul *de înțeles*. Într-un exemplu ca *Nu-i greu* [1]/ *să cădem de acord*[2] /, situația este numai în aparență aceeași. Aici propoziția *să cădem de acord* este, neîndoielnic, subiectivă, întrucît elementul ei regent este însăși expresia *nu-i greu*, care formează singură o propoziție.

9. Dacă ceea ce exprimă predicatul verbal se atribuie mai multor *obiecte* (în sensul foarte larg al cuvîntului), atunci avem de-a face cu un *s u b i e c t m u l t i p l u*. De ex.: *De-așa vremi se-nvredniciră* **cronicarii** și **rapsozii** ;/ *Veacul nostru ni-l umplură* **saltimbancii** **și irozii** (EMINESCU). Numele predicativ de calificare sau de identificare se poate referi și el la două sau mai multe „obiecte", exprimate prin cuvinte care alcătuiesc un subiect multiplu: **Grădinile, livezile** *și* **pădurile** sînt înverzite; **Neculce, Creangă** *și* **Sadoveanu** *sînt mari povestitori* etc. Iată și un exemplu de subiect multiplu ale cărui elemente alcătuitoare sînt legate prin și adverbial:

> *Iubesc aceste plaiuri românești*
> *Cu soarele ce bate în ferești*;
> Mi-s dragi și **munți**, și **rîuri**, și **cîmpie**,
> *Acest pămînt mi-e patrie și mie*[1].

În vorbirea familiară și în cea populară și apare înlocuit prin *cu* (*Tata* **cu** *mama au plecat de-acasă*) sau sînt folosite ambele elemente de relație, ca în următorul exemplu din Creangă: „Cînd se întorc *Făt-Frumos* **și cu** *Strîmbă-Lemne* de la vînat..." Deși ar putea părea de prisos, precizăm totuși că, în astfel de cazuri, este o mare greșeală să se subînțeleagă de fiecare dată predicatul și să se considere că sînt atîtea propoziții cîte elemente componente are subiectul pe care-l numim *m u l t i p l u*.

10. În legătură cu exprimarea subiectului în limba română relevăm și un fenomen de natură stilistică (specific tot vorbirii

---

[1] Versurile aparțin poetului de naționalitate maghiară Horváth Imre și au fost traduse în limba română de Ioanichie Olteanu.

populare familiare). E vorba de repetarea printr-un substantiv a subiectului care stă după verb și care e exprimat printr-un pronume personal. Cf.: *Vine* **el, tata** sau: *Stăi măi porcane, că te căptușește* **ea, Mărioara** *acuș*! (CREANGĂ). Puțin mai departe, se va vedea că, uneori, este reluat (din alte motive) chiar subiectul exprimat printr-o întreagă propoziție, ceea ce produce dificultăți la analiza gramaticală.

PROPOZIȚIA SUBIECTIVĂ

1. Din exemplul *Nu-i greu* **să cădem de acord** a rezultat limpede că o propoziție nu poate fi subiectivă decît dacă îndeplinește rolul de subiect al unei propoziții regente. Încercarea de a identifica propoziția subiectivă cu ajutorul întrebării *ce* (puse predicatului) este de multe ori ineficientă, deoarece la aceeași întrebare răspunde și completiva directă. Să se compare, spre exemplu, *El spune* **că a venit** (unde *că a venit* este o completivă directă) și *Se spune* **că a venit**, unde aceeași propoziție este subiectivă, lucru de care ne dăm seama numai după ce, în prealabil, stabilim că regenta *se spune* nu are, în limitele ei, un subiect exprimat sau neexprimat.

2. Cel mai adesea, propoziția subiectivă este introdusă prin pronumele relativ **cine** și în special **ce**. Exemple: **Cine** *se scoală de dimineață/departe ajunge*; **Cine** *fuge după doi iepuri/nu prinde nici unul*; **Ce** *naște din pisică/șoareci mănîncă*; **Ce** *ți-e scris/în frunte ți-e pus* sau: *Nu-i frumos/***ce** *e frumos, e frumos/***ce***-mi place mie*, în care propozițiile *ce e frumos* și *ce-mi place mie* sînt subiective, prima față de regenta *nu-i frumos* și a doua față de *e frumos*.

Următorul exemplu prezintă interes prin faptul că propoziția regentă are ca subiect două propoziții în raport de coordonare copulativă, introduse prin același pronume relativ: **Ce** *a fost și* **ce** *a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înnăscut* (MAIORESCU). Tot două subiective în raport de coordonare copulativă, dar introduse, de data aceasta, prin pronumele relativ *cîte* se întîlnesc și în următorul text din ODOBESCU: *Chiar basme de-ar fi/***cîte poves-**

teşte vînătorul/*şi*/ **cîte zugrăveşte artistul**/ *tot pare*/ **că te scuturi la ideea**/*că omul se joacă cu viaţa sa pentru un simplu gust de vînător*[1].

3. În afară de pronumele şi adjectivele relative *care, cine, ce* şi *cîte*, propoziţiile subiective mai pot fi introduse printr-un adverb relativ şi prin diverse conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale: *E bine* **cum** *ai procedat*; *Este evident* **că** *nu are dreptate*; *S-a întîmplat* **ca** *să-i placă*; *Se ştie* **de ce** *a murit* etc.

4. Cel mai greu de recunoscut sînt, fără îndoială, subiectivele introduse prin conjuncţiile *dacă* şi *de*, care (în mod obişnuit), introduc subordonate condiţionale: **De**-*ncearcă să revină e fiindcă te iubeşte*; **Dacă** *îţi dau sfaturi e fiindcă îţi vreau binele*; *Şi* **dac**-*a fost peţită des*/*E lucru tare cu-nţeles*" (COŞBUC). Sau: *Şi* **dacă** *ramuri bat în geam*/*Şi se cutremur plopii*/*E ca în minte să te am*/*Şi-ncet să te apropii* (EMINESCU), în care primele două propoziţii sînt, indiscutabil, subiective.

5. Există şi situaţii într-un fel oarecare mai complicate, ca în următorul citat interesant din Geo Bogza: „**Dacă** *oamenii merg pe faţa pămîntului cîntînd*[1]/ şi *vocea lor e profundă*[2] /, *iar calea*[3]/*pe care o taie prin lume*[4]/*plină de măreţie*[3]/— **totul** se petrece, poate[5]/,pentru că în ei mai dăinuie forţa nestăvilită şi generoasă a marilor fluvii[6]/.".

În această frază există şase propoziţii, dintre care una este principală (*Totul se petrece, poate*), iar trei sînt subiective în raport de coordonare copulativă: *Dacă oamenii merg pe faţa pămîntului cîntînd* şi *vocea lor e profundă*, iar *calea* [*e*] *plină de măreţie* (cu verbul copulativ omis). Prezenţa pronumelui nehotărît *totul* este realmente derutantă, întrucît el funcţionează ca subiect al predicatului *se petrece*, din care cauză s-ar părea că interpretarea celor trei propoziţii ca subiective este incorectă. În realitate avem de-a face aici cu un aspect special al *reluării subiectului* care a fost exprimat mai întîi

[1] Precizăm că, în fraza citată, prima propoziţie este concesivă, iar predicatul ei este nominal (*ar fi basme*). Întrucît verbul *a fi* este copulativ, iar *basme* e nume predicativ, înseamnă că subiectul acestei propoziţii este format din cele două subordonate introduse prin *cîte* şi coordonate între ele. Propoziţia *că te scuturi la ideea* este tot o subiectivă, cerută de verbul **pare** (în cazul de faţă unipersonal prin formă şi impersonal prin conţinut).

prin cele trei propoziţii amintite şi apoi prin pronumele nehotărît *totul*. Spre aceeaşi concluzie ne conduce şi examinarea sensului acestor propoziţii, care nu pot fi considerate condiţionale, deoarece nu exprimă o ipoteză sau o condiţie de a cărei îndeplinire să depindă realizarea acţiunii exprimate de predicatul regent *se petrece*.

6. Tot cu o reluare a subiectului (de data aceasta prin pronumele demonstrativ *acela*), avem de-a face şi în următorul citat din Creangă: **Care dintre cai a veni la jăratic** *să mănînce*, **acela** *are să te ducă la împărăţie*. Reluarea propoziţiei subiective *care dintre cai a veni la jăratic* prin pronumele *acela* are rolul de a preciza şi de a accentua subiectul. Cu cît propoziţia *regentă* este situată, în frază, mai departe de *subiectivă*, cu atît mai necesar este ca aceasta din urmă să fie reluată şi accentuată printr-un pronume: **Cine ar putea** *să rostească tot ce spun ochiului şi minţii aceste splendide idealizări ale artei vînătoreşti*, **acela** *ar face cel mai minunat panegiric al acestei arte* (ODOBESCU).

7. În mod frecvent, propoziţiile subiective sînt cerute de o serie de verbe şi expresii *u n i p e r s o n a l e* prin formă şi *i m p e r s o n a l e* prin conţinut. În această categorie destul de largă intră mai întîi verbul **a trebui** (după care urmează întotdeauna o subiectivă) şi reflexivele numite „impersonale" de tipul: **se cuvine, se cade, se întîmplă, se zice, se spune, se crede** şi altele. Cele mai multe dintre aceste reflexive au un înţeles pasiv: *se zice* (=este zis), *se spune* (=este spus) etc. În discuţia de faţă nu ne interesează însă decît faptul că după toate aceste reflexive urmează propoziţii subiective. Lor li se adaugă un număr apreciabil de *e x p r e s i i* care formează, de fapt, predicate nominale şi care pot apărea la forma afirmativă sau negativă: **E bine** *că munceşti planificat*; **E necesar** *să ne odihnim*; **E rău** *că nu exersezi suficient*; **E uşor** *să trasăm sarcini*; *Mi-***este indiferent** *dacă pleacă sau rămîne*; *Mi-***e totuna** *dacă vine acum sau mai tîrziu*; **Nu e greu** *să ne respectăm promisiunile*; **Nu-i drept** *să ne însuşim munca altora*; **Nu-i cu putinţă** *să fac acest lucru*; **Nu e adevărat** *că viaţa este adusă de pe alte planete* ş.a.m.d.

8. Mai rare sînt subiectivele care apar pe lîngă *forme impersonale ale unor verbe personale* (de exemplu : *a fi, a plăcea, a conveni* etc.). Din exemplele care urmează este uşor de observat că formele impersonale ale acestor verbe sînt, cel mai adesea, precedate de un pronume personal în dativ sau acuzativ : *Îmi* **place** *să călătoresc* ; *Îmi* **convine** *să mai întîrziem*; *Îţi* **ajunge** *că ai fost la un pas de moarte*; *Mă* **doare** *că m-ai dat uitării* ; *Ne* **rămîne** *să luăm de urgenţă legătura cu ei* şi altele. Tot cu valoare impersonală se poate folosi şi verbul *a fi*, ca în următoarele versuri eminesciene :

Şi dacă împreună **va fi** *ca să murim*
Să nu ne ducă-n triste zidiri de ţintirim.

Subliniem că în exemplul de faţă *a fi* are valoare predicativă, fiind echivalent din punct de vedere semantic cu *a se întîmpla, a fi dat, a fi hărăzit*. Subiectul propoziţiei regente *dacă... va fi* este subordonata *ca să murim... împreună*, în interiorul căreia a fost intercalat predicatul regent.

9. Cînd predicatul regent este exprimat printr-un verb la diateza pasivă, dar cu *valoare impersonală*, ceea ce urmează după el este tot o propoziţie subiectivă. De exemplu : **E permis** *să se treacă* ; **E interzis** *să se traverseze* ; **E admis** *să se întîrzie* ; **E îngăduit** *să se fumeze*; **E stabilit** *că plecăm mîine*; **A fost hotărît** *să nu mai mergem*; *Mi*-**a fost dat** *să-l văd o singură dată* ; *I*-**a fost scris** să *moară foarte tînăr* etc. La întrebarea pe care o punem predicatului din propoziţia regentă, pentru a afla subiectul *(Ce e permis ?)*, răspunsul nu poate fi decît *să se treacă*, ceea ce echivalează, în cazul de faţă, cu **faptul de a trece**. Ca verb unipersonal prin formă şi impersonal prin conţinut mai este folosit şi **a lăsa**, în binecunoscutele versuri ale poetului Vlahuţă :

Şi de-**ar fi fost lăsat,** *prin lume*
Să treci ca orice om de rînd,
Ce lesne-ai fi pus frîu durerii
Şi răzvrătitului tău gînd !
(*„Lui Eminescu“*)

Propoziţia subiectivă este *prin lume să treci ca orice om de rînd,* iar regenta ei este *de-ar fi fost lăsat* (o subordonată condiţională cu predicat „impersonal").

10. Alte subiective apar după aşa-zisele *adverbe* şi *locuţiuni adverbiale predicative*, care exprimă (de cele mai multe ori) siguranţa ori nesiguranţa vorbitorului faţă de ceea ce se comunică prin propoziţia subiectivă : **Adevărat** *că pămîntul este rotund;* **Bineînţeles** *că nu are dreptate*; **Desigur** *că vederile lui m-au influenţat;* **Destul** *că ne-a plictisit* ; **Fireşte** *că n-am să-l pot refuza încă o dată* ; **Negreşit** *că te voi aştepta* ; **Pesemne** *că e foarte supărat* ; **Natural** *că-mi voi ţine promisiunea* ; **Poate** *că i-a trecut supărarea* ; **Păcat** *că n-ai mers şi tu cu noi* ; **Probabil** *că niciodată nu-ţi va spune adevărul* ; **Sigur** *că educaţia are o mare influenţă în formarea omului* ; **Cu siguranţă** *că vremea pierdută este irecuperabilă* ; **Fără îndoială** *că nu vei fi dezamăgit* ; **De bună seamă** *că cel mai drag i-ai fost tu* ; **Fără doar şi poate** *că timpul va şterge această amintire* ; **De prisos** *să mai discutăm* ş.a.m.d.

Atragem atenţia că la analiza morfologică şi sintactică trebuie să se facă o distincţie netă între valoarea de adverb predicativ şi cea de adverb de mod a unora dintre cuvintele şi construcţiile amintite. Astfel, în exemple ca „Ieri a venit, *poate*, dar eu nu l-am văzut" sau „Mîine va merge, *probabil*, la Snagov" cuvintele culese cu caractere cursive sînt, din punct de vedere morfologic, simple adverbe de probabilitate, iar sintactic echivalează cu nişte propoziţii principale independente. În alte cazuri (cum ar fi **Probabil** *că ne-a căutat* sau **Poate** *că va veni*), cele două adverbe au valoare predicativă şi după ele urmează propoziţii subiective, introduse, în cazul de faţă, prin conjuncţia subordonatoare **că**.

11. O atenţie specială reclamă analiza sintactică a frazelor care conţin ceea ce am putea numi *subiective în lanţ*. Iată numai cîteva exemple de astfel de fraze care încep cu o propoziţie principală, urmată de două sau mai multe subiective într-o succesiune continuă :

Este de la sine înţeles[1]/*că ne-ar plăcea*[2]/*să ascultăm o muzică frumoasă*[3]/ ;

Se vede[1]/*că era necesar*[2]/*să se întîmple şi cu el*[3] /*ceea ce s-a petrecut cu toţi ceilalţi*[4]/ ;

Probabil[1]/ *că ar trebui*[2]/ *să li se spună mult mai limpede*[3]/ *că nu este îngăduit*[4]/ *să procedeze într-un mod atît de arbitrar*[5]/ etc.

În cazuri de acest fel, numai examinarea atentă şi de fiecare dată a predicatului regent (numit, uneori, *impersonal*) ne ajută să identificăm subiectivele şi să nu le confundăm cu *completivele directe*, cum s-ar putea întîmpla, în eventualitatea că ne-am folosi exclusiv de întrebările care se pun predicatului pentru a afla subiectul.

12. În încheiere subliniem că o elementară regulă de punctuaţie (uitată, totuşi, cîteodată) cere ca între subiect şi predicat să nu se pună niciodată virgulă, după cum nu trebuie să se pună nici între o propoziţie subiectivă şi regenta ei, indiferent de poziţia pe care o are una în raport cu cealaltă. Iată un singur exemplu :

Linei, de s-ar întîmpla
Să vă-ntîlniţi vreodată
Să-i spui că-s sănătos şi-aş vrea
S-o aflu măritată/.(COŞBUC).

Regula amintită este în întregime valabilă şi pentru acele propoziţii subiective care sînt *interogative indirecte*: *Se va vedea*/**cine are dreptate** ; *Nu se ştie*/**cine a fost aici** ; **Ce s-a întîmplat**/*nu se cunoaşte* ; *Nu s-a hotărît încă*/**dacă vom pleca** ; *E de mirare*, **cum poate munci atît de mult**/etc. Dacă subiectul e despărţit de predicat printr-o intercalare (constînd, spre exemplu, într-o construcţie gerunzială cu sau fără determinări) folosirea virgulei este nu numai admisă, ci chiar recomandabilă : *Bunul lui prieten*, **văzîndu-l în pericol,** *i-a întins o mînă de ajutor*. Intercalarea poate fi şi o parte a propoziţiei subiective, în situaţia cînd aceasta precedă propoziţia regentă : *Oricine l-a cunoscut*, **în diverse împrejurări**[1]/, *a fost puternic impresionat de mintea şi de inima lui*[2]/.

PREDICATUL ȘI PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ

Conf. univ. dr. THEODOR HRISTEA

Este un lucru unanim admis că predicatul e nu numai o parte principală de propoziție, ci, într-un anumit sens, și partea cea mai importantă a unei propoziții, întrucît fără el este, de cele mai multe ori, imposibil să enunțăm o judecată sau să comunicăm prin cuvinte o idee cu caracter afectiv ori volițional. Dacă subiectul este important pentru că reprezintă, de obicei, punctul de plecare al unei judecăți, importanța și mai mare a predicatului constă în aceea că prin el se realizează ceea ce numim *predicația* sau *predicativitatea* unei propoziții, adică raportarea conținutului ei la realitatea obiectivă pe care o oglindește. Faptul că există și propoziții nominale, reduse, uneori, numai la subiect (ex.: *Foc!*, *Hoții!*, *Primăvară!* etc.), nu infirmă regula generală că predicatul este elementul esențial al propoziției și că prin aceasta e mai important decît subiectul. Cunoscînd raportul ierarhic dintre cele două părți principale de propoziție, înțelegem mai ușor de ce tehnica analizei gramaticale recomandă să ne îndreptăm atenția în primul rînd asupra *predicatului*, iar, la nivelul frazei, asupra *predicatelor*, de a căror identificare exactă depinde, în primul rînd, desfășurarea corectă a analizei sintactice.

I. PREDICATUL VERBAL

1. În mod obișnuit, predicatul este definit ca *partea principală de propoziție care atribuie subiectului o acțiune, o stare sau o însușire*. Aceasta înseamnă că, în esență, predicatul ne spune ceva despre

subiect şi anume: *ce* face, *ce* este, *cine* este sau *cum* este acesta.

2. O clasificare aproape unanim acceptată distinge două tipuri fundamentale de predicat: **verbal** şi **nominal**. Cel dintîi este mult mai frecvent decît al doilea şi el poate fi exprimat:

a) Printr-un *verb* care trebuie să aibă conţinut lexical şi să fie la un mod personal: *Timpul* **zboară**; *Afară* **a nins**; **Părea** *că printre nouri* **s-a fost deschis** *o poartă* (EMINESCU) etc.;

b) Printr-o *locuţiune verbală*: **Mi-aduc aminte** *ca prin vis*; *După un ceas* **şi-a venit în fire**; **Habar nu avea** *ce s-a întîmplat* etc.;

c) Printr-o *interjecţie*, ca în următoarele exemple: **Vai** *de noi!*; **Hai** *la drum!* ori *Pupăza* **zbrr!** *pe-o dugheană* (CREANGĂ), în care interjecţia *zbrr!* redă o acţiune.

Despre predicatul verbal sînt multe lucruri de spus, dar în cele ce urmează nu vom face altceva decît să insistăm asupra cîtorva chestiuni mai complicate şi, uneori, controversate, fără a căror lămurire nu e posibilă o analiză gramaticală corectă.

3. Cea dintîi precizare pe care o vom face se referă la predicatul exprimat prin verbe la *diateza reflexivă* şi cea *activă pronominală*. Ca o regulă generală trebuie reţinut că, atunci cînd un verb se află la diateza reflexivă, pronumele care însoţeşte verbul respectiv nu are funcţiune sintactică independentă, ci intră în componenţa predicatului, fiind folosit exclusiv ca marcă sau semn gramatical al diatezei amintite (de exemplu: *mă tem*, *mă gîndesc*, *mă mîndresc*, *mă uit*, *mă mir* etc.). Cînd verbul reflexiv apare construit cu un pronume în dativ, nici acesta din urmă nu are funcţiune sintactică sau, altfel spus, intră şi el în structura predicatului verbal, asemenea pronumelui în acuzativ (de exemplu: *îmi amintesc*, *îmi închipui*, *îmi însuşesc*, *îmi revin* sau *îmi pun în gînd*, care este, de fapt, o locuţiune verbală). Prin urmare, într-o propoziţie ca *Se teme de moarte* sau *Îşi aminteşte de satul natal* predicatele sînt, respectiv, **se teme** şi **îşi aminteşte**, pentru că pronumele reflexiv nu se separă de verb la analiza gramaticală.

4. Cu totul altfel stau lucrurile în acele cazuri în care avem de-a face cu *verbe active pronominale*, care nu trebuie confundate cu verbele reflexive propriu-zise. *Gramatica Academiei* (II, p. 210—211) precizează, în acest sens, că ori de cîte ori pronumele reflexiv care stă pe lîngă un verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în același caz cu el, funcțiunea lui sintactică este de complement direct ori indirect. În astfel de cazuri pronumele reflexiv devine o parte de propoziție diferită în raport cu verbul pe lîngă care stă, iar acesta din urmă nu mai e un verb la diateza reflexivă, ci un verb activ însoțit de un complement exprimat printr-un pronume reflexiv. Aceasta înseamnă că într-o construcție ca *mă îmbrac* nu avem diateză reflexivă, ci activă, pentru că *mă* poate fi înlocuit cu *te*, fără să se schimbe sensul verbului. Deci putem spune paralel : **mă** *îmbrac* (*pe mine*) și **te** *îmbrac* (*pe tine*) sau *îmbrac* **copiii** etc. În urma acestei precizări e clar că în *mă îmbrac* predicatul este numai *îmbrac*, iar *mă* este complement direct ca și în *mă spăl*, *mă pieptăn* etc. Tot așa, se poate spune **Îmi** *croiesc drum în viață* (subînțelegîndu-se *mie*), dar și **Îți** *croiesc* **ție** *drum*. Prin urmare nici verbul *a-și croi* nu este reflexiv, ci tot activ pronominal, iar pronumele *îmi*, *îți*, *își* etc. sînt, din punct de vedere sintactic, complemente indirecte.

Așa cum nu putem spune *mă tem pe mine*, cu pronumele repetat sub forma lui accentuată, la fel nu putem spune nici *îmi însușesc mie* sau *îmi revin mie*. În consecință, verbele *a-și reveni* și *a-și însuși* sînt reflexive, pe cînd *a-și rezerva*, spre exemplu, e verb activ pronominal, fiindcă e posibil să spunem *îmi rezerv mie* (*însumi*) *un loc* sau *îți rezerv ție*, cu repetarea pronumelui în dativ, care funcționează ca obiect sau complement indirect. În concluzie vom spune că, ori de cîte ori este posibilă repetarea pronumelui sub forma lui accentuată de dativ sau acuzativ, verbul pe care îl însoțește nu este reflexiv, ci activ pronominal. Odată stabilit caracterul reflexiv sau activ-pronominal al unui verb, determinarea predicatului nu mai prezintă nici un fel de greutăți.

5. Uneori, verbul însoțit de pronumele reflexiv în cazul acuzativ poate fi înlocuit cu același verb la *diateza pasivă* formată cu *a fi+participiul trecut* al verbului de conjugat, care se acordă în gen, număr și caz cu subiectul gramatical. Astfel, în loc de *Cartea* **se citește** *ușor* putem spune *Cartea* **este citită** *ușor* sau în loc de *Clădirea* **s-a evacuat** *în două ceasuri* se poate spune *Clădirea* **a fost evacuată** *în două ceasuri*. În astfel de cazuri vorbim despre un *pasiv reflexiv*, admițînd posibilitatea exprimării acestei diateze și prin verbe construite cu pronume reflexive în acuzativ, nu numai cu *a fi* urmat de participiul verbului de conjugat. Este de la sine înțeles că în cazurile citate predicatele sînt **se citește** și **s-a evacuat**, nu *citește* și *a evacuat*.

6. O altă precizare pe care o considerăm absolut necesară se referă la situațiile în care predicatul verbal este format dintr-un verb care exprimă *modalitatea* sau *aspectul* și care poate fi urmat de un alt verb la modul conjunctiv, infinitiv și, mai rar, la supin sau participiu. Verbele de modalitate sînt: **a putea, a trebui, a-i veni, a vrea, a părea** și (în anumite situații) **a fi** și **a avea**. Dintre cele cu ajutorul cărora se poate exprima aspectul (arătîndu-se că acțiunea verbului următor se află la început, la sfîrșit sau în curs de realizare) menționăm pe: **a începe, a prinde, a da** (din construcții ca: „Focul *prinse* să duduie", „Omul *dă* să plece"), apoi pe **a se apuca, a termina, a sfîrși, a isprăvi** și **a continua.** Toate aceste verbe ca și cele de modalitate, amintite mai înainte, au valoare predicativă, atunci cînd sînt la un mod personal și e bine ca ele să fie separate, la analiza sintactică, de verbul următor. Conform recomandării făcute de cea de a II-a ediție a *Gramaticii Academiei* (vol. II, p. 98), nu vom spune, așadar, că în astfel de cazuri avem *predicate verbale compuse*, deși această interpretare se mai întîlnește încă în unele lucrări de specialitate. Întrucît analiza nu se poate face în două feluri, iar interpretarea la care ne-am referit nu ni se pare suficient de întemeiată, vom despărți verbele de modalitate și de aspect de verbul următor

şi vom admite că ele formează singure predicate verbale. Astfel, într-un exemplu ca *Puteai/să vii mai devreme* avem două predicate verbale (*puteai* şi *să vii*), ceea ce, la nivelul frazei, ne indică existenţa a două propoziţii diferite: una principală (*puteai*) şi alta completivă directă (*să vii mai devreme*). Tot aşa, în propoziţia *Am terminat de scris*, predicatul verbal este *am terminat*, iar supinul *de scris* trebuie interpretat ca un complement direct al verbului care exprimă aspectul şi care formează singur predicatul propoziţiei citate.

7. Mai complicate sînt lucrurile în cazul verbelor *a fi* şi *a trebui*, atunci cînd ele exprimă modalitatea verbului dependent de ele. În construcţii de felul lui *Trebuie să muncim corect* sau *Era să ne înecăm în mare*, verbele *trebuie* şi *era* formează singure predicate, iar ceea ce urmează după ele (adică *să muncim corect* şi *să ne înecăm în mare*) constituie propoziţii subiective, deoarece, în astfel de situaţii, *a fi* şi *a trebui* sînt verbe impersonale. O analiză consecventă ne obligă să procedăm la fel chiar atunci cînd *a fi* şi *a trebui* sînt precedate de substantive sau pronume, ca în construcţii de felul acestora: *Corabia era să se înece*; *Copilul era să cadă pe scări*; *Tinerii trebuie să se întîlnească* ş.a.m.d. În astfel de cazuri, verbele *a fi* şi *a trebui* continuă să-şi păstreze caracterul impersonal, ceea ce înseamnă că după ele urmează tot subiective. Aşadar, ultima frază, spre exemplu, o vom considera ca fiind alcătuită dintr-o propoziţie principală (*trebuie*) şi una subiectivă (*tinerii...să se întîlnească*). După cum vedem, ceea ce în aparenţă este subiect al lui *a trebui* sau *a fi* se grupează, de fapt, cu propoziţiile subordonate acestor verbe, devenind subiectul lor (*să se înece...corabia*; *să cadă...copilul*; *să se întîlnească... tinerii*).

Deşi precedat de pronume, verbul *a trebui* are drept subiect cîte o întreagă propoziţie şi în binecunoscutele versuri eminesciene: *Ea* **trebui** *de el în somn aminte să-şi ducă* şi *Tu* **trebuia** *să te cuprinzi de acel farmec sfînt*. În cele două fraze, propoziţiile regente şi în acelaşi timp principale se reduc, respectiv, la *trebui* şi *trebuia*, ur-

mate de subiectivele *de el în somn aminte să-şi aducă...ea* şi *să te cuprinzi de acel farmec sfînt...tu.*

8. Cînd după verbul de modalitate sau de aspect urmează o locuţiune verbală (de exemplu: *Începe* **să-şi aducă aminte**; *Puteţi* **lua parte** *la discuţii* şi *puteţi* **pune întrebări** etc.), în analiza sintactică vom proceda ca mai înainte, adică vom despărţi locuţiunea de auxiliarul modal sau de aspect care o precedă şi o vom analiza ca o parte de propoziţie distinctă. Indicaţia este, fireşte, valabilă şi pentru acele cazuri, mult mai rare, cînd locuţiunea însăşi este echivalentă din punct de vedere semantic cu un verb de aspect sau de modalitate:

> *Este aşa de mare zarvă*
> *În capitalele moderne,*
> *Că omul* **n-are chip** *să doarmă,*
> *Oricît de bine şi-ar aşterne.*

În versurile citate, care aparţin lui D. Anghel şi Şt. O. Iosif (*Caleidoscopul lui A. Mirea*), locuţiunea *a nu avea chip* este folosită cu sensul auxiliarului modal *a p u t e a*. Procedînd consecvent, o vom separa, în analiza sintactică, de verbul care urmează după ea şi care este *să doarmă.*

PREDICATUL VERBAL EXPRIMAT PRIN LOCUŢIUNI

După cum am văzut, predicatul poate fi exprimat nu numai prin *verbe* la un mod personal, ci şi prin *locuţiuni verbale*, asupra cărora revenim cu unele precizări de natură să arate caracteristicile acestor îmbinări de cuvinte şi modul în care trebuie să le interpretăm la analiza sintactică.

1. Prin *l o c u ţ i u n i v e r b a l e* înţelegem grupuri de cel puţin două cuvinte (dintre care unul este în mod obligatoriu *verb*) şi care au un înţeles unitar, prin nimic deosebit de al unui verb întrebuinţat singur. De exemplu: **a băga de seamă** „a observa",

a avea de gînd „a intenţiona", **a-şi bate joc** „a batjocori", **a avea nevoie** „a-i trebui", **a da sfaturi** „a sfătui", **a da buzna** „a năvăli", **a-i părea rău** „a regreta", **a da drumul** „a elibera", **a da de veste (ştire)** „a vesti, a anunţa, a înştiinţa", **a trage pe sfoară** „a înşela", „a păcăli", **a ţine piept** „a se împotrivi", **a sta de vorbă** „a discuta", **a se da de-a rostogolul** „a se rostogoli" ş.a.m.d.

Asemenea verbelor (cu care sînt echivalente din punctul de vedere al conţinutului semantic) locuţiunile verbale pot avea complemente directe, indirecte sau circumstanţiale şi pot fi complinite chiar prin propoziţii întregi. De exemplu: *Adu-ţi aminte* **ce ai spus!**, *Bagă de seamă* **ce faci!** etc.

2. Ceea ce ne interesează, în continuare, este în primul rînd faptul că, din punct de vedere gramatical, locuţiunile se comportă ca un singur verb. Din această cauză, la analiza sintactică ele trebuie luate împreună şi considerate în bloc ca formînd un singur predicat verbal. Afirmaţia este valabilă chiar pentru acele locuţiuni şi expresii verbale, mai mult ori mai puţin sudate, care nu pot fi înlocuite printr-un verb concret, existent în limbă (de exemplu: *a bate cîmpii*, *a face cu ochiul* etc.). În astfel de cazuri şi în altele similare este important ca elementele alcătuitoare ale locuţiunilor şi expresiilor să fie suficient de sudate, pentru ca întreaga perifrază să poată fi echivalată cu un verb şi, prin urmare, interpretată ca un predicat verbal.

3. *Gramatica Academiei* (vol. II, p. 85—86 şi 97) subliniază că, deşi locuţiunile verbale trebuie considerate ca formînd în bloc predicatul propoziţiei, acest fapt nu exclude posibilitatea şi chiar necesitatea analizei sintactice în cadrul unei locuţiuni date. Altfel spus, într-un exemplu ca **dau zor**, adică „zoresc", cele două elemente componente ale acestei locuţiuni sînt, respectiv, predicatul propriu-zis *dau* şi complementul direct al acestuia, care este *zor*. Tot aşa, în **trage pe sfoară** ar urma să vorbim de un predicat *trage* şi de un complement circumstanţial de mod *pe sfoară*. Trecînd peste faptul că unele locuţiuni sînt atît de sudate, încît nu pot fi descompuse din punct de vedere sintactic (cf. *a băga de seamă*, *a-şi*

aduce aminte etc.), analiza preconizată mai sus prezintă încă un inconvenient care nu poate fi înlăturat şi care constă în aceea că, în mod inevitabil, ajungem să admitem că există un predicat verbal în cadrul celui locuţional sau că predicatul format dintr-o locuţiune verbală este disociabil într-un alt predicat + o parte de propoziţie cu valoare de complement direct, indirect ori circumstanţial.

4. Ceea ce mai trebuie reţinut în legătură cu locuţiunile verbale e faptul că între elementele componente ale acestora pot fi intercalate alte părţi de propoziţie, care trebuie avute în vedere la analiza gramaticală. De exemplu: „*Îmi aduc* **bine** *aminte* de anii copilăriei"; „*Îşi bate* **foarte rău** *joc* de tine"; „*Îi ia* **pe toţi** *la* rost"; „*Îşi face* **adeseori** *de cap*" ş.a.m.d.

II. PREDICATUL NOMINAL

1. Al doilea tip de predicat este format dintr-un *nume predicativ* simplu sau multiplu şi dintr-un *verb copulativ* sau de relaţie la un mod personal: *Plopul este înalt*; *Fericirea lui sînt cărţile* etc. În exemplele date, *înalt* şi *cărţile* sînt două nume predicative cu funcţiuni diferite. În primul caz, numele predicativ atribuie subiectului o calitate sau o caracteristică (*Plopul este* **înalt**), iar în al doilea caz îl identifică sau precizează (*Fericirea lui sînt* **cărţile**). După cum vedem, există două tipuri fundamentale de nume predicativ: unul *de calificare* şi altul *de identificare*. Indiferent de natura lui, numele predicativ trebuie să se refere neapărat la subiect şi această referire se face întotdeauna prin intermediul unui verb copulativ numit încă şi **verb-copulă** sau **verb de relaţie.**

Cînd numele predicativ este *identificator*, sfera lui şi sfera subiectului sînt echivalente: *Tu eşti binefăcătorul meu*; *Pacea înseamnă fericire* etc. În cazurile citate atît subiectele, cît şi numele predicative sînt individualizate, iar sferele lor sînt echivalente: **tu = binefăcătorul**; **pacea = fericire.** În această posibilitate de echi-

valare a subiectului cu numele predicativ de identificare trebuie să vedem un mijloc de recunoaştere a anumitor predicate nominale.

2. Avînd funcţia de a caracteriza subiectul (deci de a arăta *cine* este, *ce* este sau *cum* este acesta), numele predicativ constituie elementul de bază sau partea esenţială a predicatului nominal. Că verbul copulativ este mai puţin important decît numele predicativ se vede şi din faptul că cel dintîi poate lipsi atunci cînd e vorba de **a fi**. De exemplu: *Vorbă multă, sărăcia omului*; *Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor*; *La faţă — verde*! etc.

3. Dacă numele predicativ este multiplu, copula nu apare decît o singură dată: *B. P. Hasdeu a fost* **lingvist, filolog, istoric, scriitor şi folclorist.**

Precizăm că, deşi numele predicativ este mai important decît copula verbală, în frază, numărul predicatelor nominale este dat de numărul verbelor copulative. Prin urmare, ar fi greşit să considerăm că în exemplul citat mai înainte sînt cinci propoziţii, pentru că există cinci nume predicative. Ceea ce este important e că toate aceste nume predicative se referă la acelaşi subiect, căruia îi atribuie calităţi diferite prin intermediul aceluiaşi verb copulativ.

4. În ceea ce priveşte *exprimarea numelui predicativ* semnalăm în primul rînd cîteva situaţii mai speciale cînd acesta este redat:

a) printr-un *pronume interogativ* sau *relativ* (**Cine** *eşti dumneata*?; **Ce** *înseamnă cibernetică*?; *Am aflat* **cine** *este; Nu ştiu* **ce** *eşti* etc.);

b) prin *adverbul relativ* şi *interogativ cum* (*Nu ştie* **cum** *este el, dar ştie* **cum** *sînt alţii*; **Cum** *a fost revederea*? etc.);

c) printr-un *supin* sau *infinitiv scurt*: *Dorinţa lui este* **de a munci**; *Peisajul este* **de nedescris**; *Condeiul este cel mai greu* **de cîrmuit** (V. ALECSANDRI) etc. Atragem atenţia că, în ultimul exemplu, *cel mai greu* nu poate fi nume predicativ, pentru că nu se referă la subiectul *condeiul*, ci determină supinul *de cîrmuit*. Împotriva oricăror aparenţe, acesta este, de fapt, cel care atribuie subiectului o caracteristică: *condeiul este greu de cîrmuit* înseamnă

condeiul este greu c î r m u i b i l, prin urmare numele predicativ este redat prin supin, iar *cel mai greu* nu poate fi decît complement circumstanţial de mod.

Cel mai adesea, numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv sau participiu cu valoare adjectivală şi printr-un substantiv sau pronume la cazul nominativ. Din exemple ca: *Podul este* **din lemn**; *Cafeaua e* **fără zahăr**; *Sînteţi* **ca mine**; *Erau* **contra lui** etc. se observă uşor că substantivul sau pronumele care funcţionează ca nume predicativ poate fi şi în cazul acuzativ sau genitiv.

5. Este de la sine înţeles că un predicat nominal nu poate fi recunoscut într-un text dat decît dacă se recunoaşte, mai întîi, existenţa unui verb cu rol copulativ. De aici necesitatea de a avea o idee cît mai clară cu putinţă despre verbele numite *copulative*. După cum se ştie, cel mai abstract şi din această cauză cel mai gramaticalizat dintre toate verbele copulative este **a fi**. Ca verb de relaţie el nu are conţinut lexical, ci exprimă numai un raport gramatical. Toate celelalte verbe copulative, pe lîngă faptul că realizează legătura sintactică dintre subiect şi numele predicativ, îşi păstrează, într-o măsură mai mică sau mai mare, înţelesul lor lexical. Ele sînt: **a însemna, a rămîne, a părea, a ieşi, a ajunge, a se face, a deveni** etc. Subliniem că, cu excepţia verbului *a deveni*, care în orice situaţie îşi păstrează caracterul de verb copulativ, celelalte verbe la care ne-am referit pot fi, după împrejurări, predicative sau copulative. Astfel, într-o propoziţie ca *Prietenul meu a ajuns inginer*, verbul *a ajunge* este copulativ, fiindcă prin intermediul lui se atribuie subiectului o calitate, dar în propoziţia *Trenul a ajuns cu întîrziere* acelaşi verb are indiscutabil valoare predicativă, fiind sinonim, sub raport lexical, cu *a sosi*. Cf. şi construcţia **A ieşit** *doctor*, faţă de *Chiar acum* **a ieşit** *din casă* (unde valoarea predicativă a lui *ieşi* este mai mult decît evidentă).

6. În legătură cu verbul **a fi** atragem atenţia asupra unor greşeli care se fac de multe ori la analiza gramaticală, deoarece se consideră că acest verb are valoare predicativă numai atunci cînd înseamnă „a exista", „a se afla", „a se găsi". În realitate, aceasta nu

e singura valoare predicativă a lui *a fi*, ci doar cea mai frecventă şi mai evidentă:

> **Sînt** *flori care-şi înclină boiul*
> *Şi mor topite de visare,*
> *Mai* **sînt** *şi ochi ce plîng în noapte*
> *Şi-adorm cînd soarele răsare* (D. ANGHEL).

În alte situaţii (pe care trebuie să le avem neapărat în vedere la analiza gramaticală), verbul *a fi* are tot valoare predicativă, fiindcă apare folosit cu unul sau altul dintre sensurile care urmează: *a trăi, a vieţui, a o duce, a-şi avea obîrşia, a se trage, a proveni, a dura, a dăinui, a se întîmpla, a se petrece* (**Era** *pe la 1500*), *a costa, a valora* (*Cît* **e** *kilogramul de carne* ?), *a se duce* (**Am fost** *la Constanţa cu maşina*) etc.

7. De multe ori se confundă predicatul nominal al cărui nume predicativ este format dintr-un adjectiv de origine participială cu predicatul verbal exprimat printr-un verb la diateza pasivă. Fără a intra în detalii, subliniem că participiul poate funcţiona ca nume predicativ numai atunci cînd el exprimă în mod evident o caracteristică a subiectului. Să se compare, spre exemplu, următoarele construcţii paralele, în care acelaşi participiu este o dată adjectiv şi a doua oară element component al predicatului verbal la diateza pasivă (prin care se exprimă o acţiune suferită de subiect):

{*Uşa este* **deschisă** (adică stă deschisă) şi
{*Uşa* **este deschisă** *brusc* (de cineva).

{*Haina este* **purtată** (adică „veche“, uzată“) şi
{*Corabia* **este purtată** *de valuri.*

{*Orizontul lui este* **mărginit** (adică „limitat“, „îngust“) şi
{*Camera* **este mărginită** *de patru pereţi.*

{*Sînt* **băut** *şi* **mîncat** (adică „sătul“) şi
{*Totul* **a fost băut** *şi* **mîncat** *de musafiri.*

În general vorbind, numai o examinare atentă a contextului ne arată dacă participiul intră în componența unui predicat exprimat printr-un verb la diateza pasivă sau este un nume predicativ care exprimă rezultatul unei acțiuni, devenit o însușire care se atribuie subiectului[1].

III. PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ

1. Paralelismul sau corespondența care există între propozițiile subordonate și părțile de propoziție respective cunoaște o singură excepție reală, constînd în faptul că *predicatul verbal* nu poate fi exprimat printr-o propoziție echivalentă. Dacă *subiectiva*, de exemplu, echivalează cu *subiectul* propoziției regente sau dacă *atributiva* îndeplinește, în formă de propoziție, funcțiunea unui *atribut* pe lîngă un element din regentă, ceea ce ne-am obișnuit să numim *propoziție predicativă* nu corespunde, de fapt, unui predicat, ci așa-numitului *nume predicativ*, de care ne-am ocupat la momentul potrivit și despre care am spus că este numai elementul component de bază al acelui tip de predicat pe care îl numim *nominal*. Îndeplinind funcțiunea de nume predicativ al unei regente sau supraordonate, propoziția predicativă apare pe lîngă aceleași *verbe copulative* ca și numele predicativ al cărei echivalent este. Exemple:

„Luna **este** *cum ne-am închipuit-o*";
„**A ajuns** *ce nici n-a visat vreodată*";
„**S-a făcut** *ceea ce l-au sfătuit părinții și rudele*";
„Ar vrea **să devină** *ceea ce dorește de multă vreme*";
„Cel dintîi **părea** *că e frînt de oboseală*";
„**A rămas** *cum l-am cunoscut acum zece ani*";
„Dacă a întîrziat atît de mult **înseamnă** *că nu mai vine*" etc.

---

[1] Pentru predicatul exprimat prin adverbe și locuțiuni adverbiale (de felul lui *adevărat, probabil, cu siguranță, fără îndoială* etc.) vezi p.84–85.

2. Pentru a ne da mai bine seama de echivalența care există între numele predicativ și propoziția predicativă, este suficient să recurgem la cîteva exemple clare în care subordonata în discuție să poată fi înlocuită printr-un nume predicativ adjectival, substantival, infinitival etc., iar acesta din urmă să poată fi transformat într-o propoziție predicativă. Astfel, în loc de *A rămas* **cum l-am cunoscut acum zece ani** putem spune pur și simplu *A rămas* **neschimbat,** înlocuind propoziția predicativă introdusă prin *cum* cu adjectivul *neschimbat*, care funcționează ca nume predicativ. Tot așa, în loc de *S-a făcut* **ce a visat,** se poate spune *S-a făcut* **doctor,** iar în loc de *A ajuns* **să fie primul în clasă,** putem spune *A ajuns* **premiant** sau *A ajuns* **primul** *în clasă.*

Și mai evidentă devine echivalența despre care vorbeam atunci cînd, pornind de la o propoziție cu predicat nominal, o transformăm pe aceasta într-o frază formată dintr-o regentă și o subordonată predicativă. Din punct de vedere semantic, propoziția predicativă nu diferă prin nimic de numele predicativ a cărui dezvoltare este. Să se compare, în acest sens, propoziția *Intenția lui era* **de a scrie** *un roman* și fraza *Intenția lui era* **să scrie un roman.** Comp. și: *Fericirea înseamnă* **liniște** *sufletească* și *Fericirea înseamnă* **să fii liniștit sufletește.** Posibilitatea de a înlocui o întreagă propoziție printr-o parte de vorbire care poate funcționa ca nume predicativ pe lîngă același verb copulativ e o dovadă că propoziția respectivă este subordonată predicativă.

3. Este de la sine înțeles că, pentru a putea identifica o astfel de subordonată, e necesar să stabilim mai întîi valoarea copulativă a verbului din regentă, pe care trebuie să-l raportăm întotdeauna la subiect. Dacă presupusul verb copulativ nu are înțeles lexical, în frază, sau are unul atît de șters, încît nu poate spune ceva despre subiect decît împreună cu propoziția care urmează după el înseamnă că aceasta este o predicativă.

Asemenea numelui predicativ și propoziția corespunzătoare poate *c a l i f i c a* sau *i d e n t i f i c a* prin conținutul ei subiectul propoziției regente. Vorbim de *o p r o p o z i ț i e p r e-*

dicativă de calificare atunci cînd aceasta atribuie subiectului o calitate sau însuşire prin intermediul verbului copulativ sau de legătură. De exemplu : *Prietenul meu pare* **că e foarte vesel** ; *Căminul este* **cum şi l-a dorit** ş.a.m.d. În exemple ca : *Meritul lui e* **că ajută pe oricine,** *Întrebarea este* **dacă ne mai ţine minte** şi altele avem *propoziţii predicative de identificare*, pentru că sfera subiectului şi a numelui predicativ (reprezentat printr-o întreagă propoziţie) sînt echivalente. Altfel spus, subiectul *meritul* este identificat în faptul *că ajută pe oricine.*

Cînd nu este prea clar dacă propoziţia predicativă califică sau identifică subiectul e suficient să observăm că ea se referă într-un fel oarecare la acesta din urmă şi că singură sau împreună cu verbul copulativ ne spune ceva despre el. În alţi termeni, trebuie să putem stabili între presupusa propoziţie predicativă şi subiectul din regentă acelaşi raport care există între un nume predicativ obişnuit şi subiectul la care acesta se referă, adică, în ultimă analiză, un *raport de caracterizare* în sensul cel mai larg al cuvîntului.

4. Fără a fi un criteriu sigur de recunoaştere a predicativelor, elementele de relaţie prin care aceste propoziţii sînt introduse trebuie, totuşi, cunoscute şi avute în vedere, atunci cînd segmentăm o frază şi încercăm să identificăm subordonatele predicative. În mod obişnuit, aceste propoziţii pot fi construite cu ajutorul unor *pronume relative-interogative* (dintre care mai frecvente sînt **cine, ce,** şi **ceea ce**), al unor *pronume* şi *adjective nehotărîte* (**oricare, oricine, orice**), sau al unor *conjuncţii*, cum ar fi : **că, să, dacă** ori **de** cu sensurile „să" şi „că" (spre exemplu : *A ajuns* **de** *ţi-e mai mare mila*). Destul de rar, o predicativă poate fi introdusă şi prin conjuncţia compusă **ca . . . să,** dar, în acest caz, între elementele ei constituente se intercalează părţi ale propoziţiei predicative, uneori împreună cu o altă propoziţie care îi este subordonată acesteia. Ilustrăm cele două situaţii prin cîte un exemplu : *Dorinţa lui este* **ca** *fiecare* **să** *fie mulţumit* şi *Idealul este* **ca** *orice om* *care se respectă* **să** *se ţină de cuvînt*. În cel de-al doilea exemplu, propoziţia predicativă de identificare este **ca** *orice om . . .* **să** *se ţină de*

cuvînt. În interiorul ei a fost intercalată atributiva *care se respectă* ca un determinant al substantivului *om*. Aşadar, între cele două elemente ale conjuncţiei **ca . . . să** a fost introdus subiectul propoziţiei predicative şi adjectivul care îl determină *(orice om)* + atributiva deja amintită *(care se respectă)*.

Propoziţia predicativă mai poate fi introdusă prin *adverbe de comparaţie* şi *locuţiuni conjuncţionale comparative*, ca în exemplele care urmează : *Faţa i se făcu* **cum** *este ceara* ; *Am ajuns* **precum** *mă vezi* ; *Drumul e* **cît** *mi l-am închipuit* ; *Norocu-i* **după cum** *şi-l face omul* ; *Voi sînteţi* **ca şi cum** *n-aţi fi* etc.

5. Aşa cum există un nume predicativ multiplu, la fel pot exista şi două sau mai multe subordonate predicative care se referă la acelaşi subiect din propoziţia regentă. Între predicativele subordonate aceleiaşi regente există un raport de coordonare prin *juxtapunere* (adică alăturare) ori unul prin *joncţiune* (deci realizat cu ajutorul conjuncţiilor). Cea de-a doua situaţie (care este mai des întîlnită) poate fi ilustrată prin următoarele exemple :

a) *Impresia mea este* **că se va însănătoşi** *şi* **că îşi va relua activitatea** (ultimele două predicative sînt în raport de *coordonare copulativă*) ;

b) *Nu-i* **pentru cine se pregăteşte,** *ci* **pentru cine se nimereşte** (între predicative există un raport de *coordonare adversativă*) ;

c) Dacă nu vine înseamnă *ori* **că nu are timp,** *ori* **că nu-i face plăcere** (cele două predicative sînt *coordonate disjunctive*).

6. Dacă în aceste exemple aceleiaşi regente îi sînt subordonate două propoziţii predicative în raport de coordonare, în alte cazuri aceeaşi subordonată predicativă depinde de două sau mai multe regente care sînt coordonate prin juxtapunere sau cu ajutorul conjuncţiilor. De exemplu : **Sînt şi voi rămîne** *ceea ce am fost întotdeauna*. Propoziţia subordonată *ceea ce am fost întotdeauna* funcţionează ca nume predicativ atît al verbului copulativ *voi rămîne*, cît şi al lui *sînt*, de care cel dintîi este legat prin conjuncţia copulativă **şi**. Iată şi un exemplu de frază în care unica propoziţie pre-

dicativă este subordonată față de trei regente, dintre care primele două sînt juxtapuse sau alăturate, iar între a doua și a treia există un raport de coordonare copulativă: **Am fost, sînt** *și* **voi rămîne** *precum mă știți.*

Propoziții interogative indirecte

7. În cadrul subordonatei predicative (ca de altfel și al celei *subiective*, *atributive* și *completive directe* ori *indirecte*) există o categorie de propoziții pe care le numim *interogative indirecte*. Caracteristica fundamentală a tuturor propozițiilor de acest fel este că prin ele se formulează întrebări care nu așteaptă răspuns. De exemplu: *Nu se știe* **cine ne-a căutat** (în care propoziția a doua este subiectivă și în același timp interogativă indirectă); *Întrebarea e* **dacă vom beneficia de sprijinul lui** (unde propoziția introdusă de conjuncția *dacă* este subordonată predicativă) etc. În afară de conjuncția amintită, interogativele indirecte de tip predicativ mai pot fi introduse prin pronumele relative-interogative **care, cine** și **ce** sau prin adverbele relative **unde, cînd, cum** și **cît**: *Problema e* **cum** *vom ieși din încurcătură*; *Chestiunea e* **cît** *ne costă această plăcere*; *Întrebarea e* **cine** *îl va însoți și* **ce** *va putea face pentru el* etc. După cum se vede, asemenea celorlalte tipuri de interogative indirecte, și cele predicative depind numai de elemente regente care au sens de informare sau de îndoială. Subiectul propoziției regente este un cuvînt de felul lui *întrebare, chestiune* sau *problemă*, urmat de verbul copulativ *a fi*, iar acesta de o subordonată copulativă. Fiind subordonate, propozițiile de acest fel nu au și nu pot avea o intonație interogativă, așa că marcarea lor, în scris, prin semnul întrebării este o greșeală, care trebuie evitată cu multă grijă.

8. Înainte de a încheia, am dori să recomandăm mai multă atenție la analiza acelor fraze care conțin atît propoziții subiective, cît și predicative subordonate aceleiași regente. Dintre verbele copulative, numai **a fi** și **a însemna** pot constitui singure propo-

ziţii regente, care au fost numite *insuficiente*. Iată cîteva exemple de fraze scurte, formate din trei propoziţii, dintre care: prima este subiectivă, a doua este principală (şi se reduce la verbul copulativ), iar a treia este o predicativă de identificare: *Ceea ce doreşte*[1]/ **este**[2]/ *să i se facă dreptate*[3]/ ; *Ceea ce este interesant*[1]/ **e**[2]/ *că nici măcar nu-l cunosc*[3]/ ; *Dacă ai să-mi scrii*[1]/ **înseamnă**[2]/ *că nu mă vei uita*[3]/ ş.a.m.d.

Foarte rar se întîlnesc şi fraze în a căror structură recunoaştem mai întîi o subordonată *subiectivă*, apoi o *predicativă* (introdusă printr-un pronume relativ) şi o *principală* situată, de data aceasta, la sfîrşit: *Că eşti*[1]/*ce eşti*[2]/*este meritul tău*[3]/. În toate cele trei cazuri verbul *a fi* este copulativ, prin urmare, de fiecare dată, trebuie să-i găsim un nume predicativ. Acesta este întreaga propoziţie **ce eşti,** în primul caz *(că eşti* **ce eşti**), pronumele relativ **ce,** în al doilea caz, şi substantivul **meritul,** în ultima propoziţie. Cît priveşte subiectul, acesta este inclus (deci pronumele **tu**) în primele două cazuri şi propoziţia *că eşti* pentru predicatul nominal *este meritul*.

*

Studiul predicatului şi al propoziţiei predicative ridică extrem de multe probleme, dintre care unele nu au fost nici măcar atinse, ori au fost abordate numai în treacăt. Ceea ce am urmărit în această expunere a fost numai discutarea acelor probleme pe care le considerăm mai importante sau mai dificile şi care pot prilejui greutăţi la analiza gramaticală.

ATRIBUTUL ŞI PROPOZIŢIA ATRIBUTIVĂ

Conf. dr. GR. BRANCUŞ

I

Prima parte a acestei lecţii este consacrată atributului, iar partea a doua, atributivei. Evident, ne vom opri numai la aspectele care prezintă unele dificultăţi în analiza sintactică.

Atributul este partea de propoziţie care determină un substantiv: *casă* **de lemn** (*de lemn* este atribut, pentru că determină substantivul *casă*). Nu trebuie uitat, însă, că în locul substantivului poate apărea un substitut al lui: *unul* **dintre noi** *a plecat*. În acest exemplu, *dintre noi* se referă la pronumele nehotărît *unul*, deci la un substitut al numelui.

Se ştie deja că, după felul părţilor de vorbire prin care sînt exprimate, atributele pot fi: *adjectivale*, *substantivale*, *pronominale*, *verbale* şi *adverbiale*.

În ce priveşte *atributul adjectival*, atragem atenţia că acesta se exprimă nu numai prin adjective propriu-zise (de ex.: *om* **bun**, *copil* **frumos**), ci şi prin alte părţi de vorbire care se comportă ca adjective. Adică numim *adjectival* şi atributul care se redă printr-un *numeral*, ca de ex.: **Doi** *elevi se plimbă*, în care *doi* e un numeral cu valoare de adjectiv; sau: *Le-a dat* **cîte două** *creioane* (*cîte două*, numeral distributiv, determină, ca un adjectiv, substantivul *creioane*). La fel: **Al doilea** *coleg a venit* (printr-un numeral ordinal).

Atributul adjectival se exprimă, de asemenea, prin *adjective pronominale*. Acesta e cazul pronumelor posesive, demonstrative, relativ-interogative, nehotărîte şi de întărire, care, dacă sînt

aşezate pe lîngă substantive față de care se comportă ca adjective, au funcție sintactică de atribut. Din exemplele următoare:

casa **mea,**	**acest** *elev,*
care *copil* ?	**alte** *lucruri,*
eu **însumi,**	*Mircea* **însuşi**

se înțelege uşor că adjectivele pronominale *mea, acest, care, alte, însumi, însuşi* au rol de atribute adjectivale.

În sfîrşit, atributul adjectival poate fi exprimat şi printr-un *verb la participiu* sau la *gerunziu,* în ambele cazuri verbul avînd valoare de adjectiv. În *carte* **citită,** *om* **învățat,** zicem că avem adjective de proveniență participială, deci atribute adjectivale. Cele redate prin gerunziu cu rol de adjectiv sînt mai rare: *lebădă* **murindă** (cum zice Eminescu) sau *mînă* **tremurîndă,** *lampă* **fumegîndă,** *rană* **sîngerîndă.** Ca adjectiv, gerunziul se recunoaşte uşor prin aceea că stă pe lîngă un substantiv şi se acordă cu acesta întocmai ca un adjectiv obişnuit.

Prin urmare, reținem că atributul adjectival se exprimă printr-un adjectiv propriu-zis sau printr-un numeral, adjectiv pronominal şi adjectiv de proveniență participială sau gerunzială. În analiză, articolele adjectivale sau elementele care indică gradele de comparație ale acestora se iau laolaltă cu adjectivele. De exemplu, în *elevul* **cel silitor,** atributul este *cel silitor*. La fel în: *elevul* **cel mai harnic,** *fată* **prea frumoasă,** *clasa* **a doua,** atributele sînt adjectivele împreună cu articolele (*cel, a*) sau cu adverbele de comparație *mai, prea* etc.

În legătură cu *a t r i b u t u l   s u b s t a n t i v a l* reamintim că se poate exprima printr-un *substantiv în genitiv,* în *dativ* sau în *acuzativ cu prepoziție.*

O problemă deosebită pune atributul redat prin dativ. E vorba de criteriul prin care îl distingem de cel genitival. Atributul în dativ determină întotdeauna substantive nearticulate, pe cînd cel în genitiv se referă la substantive articulate. Cînd zicem: *domnitorul* **Țării Moldovei,** avem de-a face cu un atribut substantival

genitival, dar în: *domnitor* **Țării Moldovei,** atributul (*Țării Moldovei*) determină un substantiv nearticulat (*domnitor*, și este exprimat prin cazul dativ. La fel: *sora* **mamei** (atribut genitival) și *soră* **mamei** *mele* (atribut în dativ).

Atributul substantival în dativ este folosit rar astăzi; era mai frecvent în limba veche. Din punct de vedere lexical, substantivele care se construiesc cu un atribut în dativ exprimă de obicei grade de rudenie sau diferite atribuții sociale.

Atributul substantival prepozițional se exprimă, după cum se știe, printr-un substantiv precedat de o prepoziție, de o locuțiune prepozițională sau de un adverb de comparație cu valoare de prepoziție.

E bine de reținut că în analiza sintactică nu numai prepozițiile se iau împreună cu substantivele care îndeplinesc rol de atribut (*casă* **de lemn,** atributul este *de lemn*), ci și locuțiunile prepoziționale și adverbele de comparație. În exemplul: *lupta* **împotriva războiului,** zicem că atributul substantival cu prepoziție este *împotriva războiului* (substantiv precedat de locuțiunea *împotriva*). La fel în: *casă* **ca un palat** sau **cît un palat** adverbele *ca* și *cît*, cu rol de prepoziție, se iau împreună cu substantivele pe care le însoțesc.

Numim atribut substantival și pe acela care se exprimă printr-un numeral cu valoare de substantiv. Știm că numeralul este tratat, din punct de vedere gramatical, ca adjectiv cînd determină un substantiv (**cinci** *copii*, în care *cinci* este atribut adjectival) și ca substantiv cînd înlocuiește numele pe care, ca adjectiv, îl determină. În această din urmă situație, numeralul poate fi, sintactic, atribut substantival, în exemple de felul acestora: *Dorința* **celor doi** *era să fie premiați* (*celor doi* determină, ca un substantiv, substantivul *dorința*); *Glasul* **celui de-al doilea** *nu s-auzea* (atribut substantival redat prin numeralul *celui de-al doilea*, cu valoare de substantiv); *Erau cete* **de cîte douăzeci.**

În ce privește *atributul pronominal*, o situație mai dificilă reprezintă cel exprimat prin formele neaccentuate de dativ ale pronumelor personal și reflexiv.

Dificultatea constă în aceea că pronumele neaccentuat în dativ poate fi interpretat cînd ca atribut, cînd ca obiect indirect.

Am discutat deja chestiunea aceasta în cadrul lecției despre părțile de vorbire flexibile, așa că, de astă dată, vom relua numai în rezumat criteriul de deosebire a celor două valori. Interpretăm ca atribut formele de dativ ale pronumelui dacă stau pe lîngă substantive (de obicei articulate) și nu pot fi însoțite de un complement indirect. De exemplu: *mă uit în ochii-***ți**; *farmecul vieții-***mi**; *cînd gîndesc la viața-***mi**; *în blondu-***i** *păr*. Dacă dativul posesiv stă pe lîngă un verb și poate să reia sau să anticipeze un complement indirect exprimat printr-o formă accentuată de pronume sau printr-un substantiv, atunci îl considerăm complement indirect. De exemplu în: *gura nu-***ți** mai *tace*, pronumele *ți* poate relua un complement indirect exprimat prin forma accentuată a pronumelui: **ție** *gura nu-ți mai tace*. Sau în: *vorba nu* **le**-*ai ascultat*, *le* reia un complement indirect redat prin *lor* sau printr-un substantiv: [**Lor**, **(oamenilor)** *vorba nu* **le**-*ai ascultat*]. Posibilitatea de a apărea cu un complement indirect redat prin pronume accentuat sau prin substantiv nu ne întîmpină și în construcții de felul: *în viață*-**mi**, în care pronumele stă pe lîngă un substantiv și are rol de atribut.

Apoziția, despre care e vorba acum, e un atribut de un tip special, pentru că, spre deosebire de celelalte, se redă printr-un substantiv în cazul nominativ, ca în exemplul: *Împăratul*, **fratele craiului**, *se numea Verde-Împărat*. Sau: *Ionel*, **colegul meu**, *a lipsit astăzi*. Apoziția stă în nominativ chiar dacă termenul la care se referă se află în alt caz: *Am citit pe Eminescu*, **poetul nostru național**. În limba veche, însă, și astăzi, popular, apoziția se poate exprima și prin substantiv în același caz cu cuvîntul determinat: *Luptele lui Ștefan cel Mare*, **domnului Moldovei**, *erau încununate de izbîndă*.

Apoziția poate fi simplă sau dezvoltată. Îi zicem *simplă* cînd se exprimă printr-un singur cuvînt și *dezvoltată* cînd se redă printr-o îmbinare de cuvinte. În exemplele: *muică-sa,* **învățătoarea,** *îl pedepsea mereu; fluviul* **Dunărea**; *munții* **Carpați**; *lacul* Amara; *Gheorghiță* **bucureșteanul** etc. avem de-a face cu apoziții simple. E recomandabil ca numele și prenumele pe care le poartă oamenii (de ex. *Popescu Ion, Ștefănescu Gheorghe*), deși sînt alcătuite, la origine, cu apoziții, să nu le disociem în analiză, pentru că acestea deja formează împreună un întreg.

Apoziția dezvoltată trebuie degajată în întregimea ei, în analiză. După această operație, putem arăta din ce alte părți e constituită. La un exemplu ca acesta: *Ajunsesem pe Parîng,* **muntele cel mai frumos și mai bogat în surprize al Olteniei,** arătăm mai întîi că substantivul *Parîng* e determinat de o apoziție dezvoltată: *muntele cel mai frumos și cel mai bogat în surprize al Olteniei*, care, la rîndul ei, e alcătuită din atributele *cel mai frumos, mai bogat, al Olteniei.*

II

Trecem acum la partea a doua a acestei expuneri, în care vom vorbi despre *propoziția atributivă.* Aceasta îndeplinește funcția de atribut al unui substantiv sau al substitutului unui substantiv din regentă. Deci, atributiva corespunde, la nivelul frazei, atributului din propoziție. I se mai spune și *propoziție relativă*, pentru că de cele mai multe ori se construiește cu un pronume relativ sau adverb relativ. Aceste pronume și adverbe sînt: *care, ce, cui* (forma de genitiv-dativ a lui *cine*), *cît, cîtă, de* (și *ăl de*, popular), adverbele: *unde, cînd, cum.* În afară de acestea, atributivele se mai introduc prin diferite conjuncții: *că, să, ca să, de, pînă să, dacă.*

E bine de știut că pronumele și adverbele care introduc atributivele au, spre deosebire de conjuncțiile propriu-zise, și roluri

sintactice în propoziţiile pe care le introduc. Iată cîteva exemple: *Elevul* **care** *a intrat e premiantul clasei* (pronumele *care*, introducînd propoziţia *care a intrat*, joacă rol de subiect); *Băiatul* **căruia** *i-am dat cartea este elev bun* (*căruia* este complement indirect în porpoziţia atributivă); *Fata* **pe care** *o vezi e sora mea* (*pe care* este complement direct). Cum putem descoperi funcţia sintactică a pronumelor sau adverbelor relative? Recurgem la o operaţie de înlocuire a acestora cu cuvintele pe care ele le substituie, dar în aşa fel încît să respectăm întru totul regimul lor gramatical din cadrul propoziţiilor din care fac parte. Să reluăm exemplul *Fata* **pe care o vezi** *e sora mea* şi să degajăm atributiva: *pe care o vezi*. Să înlocuim apoi pronumele prin substantiv: *pe fată o vezi*. *Pe fată* are rol de complement direct, deci şi *pe care* este complement direct. La fel procedăm şi cu pronumele *ce*, deşi acesta e invariabil, adică nu are forme cazuale diferite: *Copiilor* **ce sînt cuminţi** *le dau cărţi*. *Ce*, din atributiva *ce sînt cuminţi*, substituie numai un substantiv în nominativ, pentru că numai un nominativ poate corespunde regimului gramatical pe care-l impune atributiva respectivă. Deci, **ce** *sînt cuminţi* = **copiii** *sînt cuminţi*, în care **copiii** este subiect; prin urmare şi *ce* este tot subiect.

La adverbele relative chestiunea cazurilor nu se pune, fiind părţi de cuvînt neflexibile; aşa că funcţia lor este în general de circumstanţial. În exemplul: *Felul* **cum m-ai învăţat tu** *m-a ajutat*, *cum* este circumstanţial de mod.

O atenţie deosebită reclamă adverbele relative care introduc, de regulă, propoziţii circumstanţiale. Ele stau, însă, în fruntea atributivelor numai atunci cînd termenul regent al propoziţiei subordonate este un substantiv sau un substitut al substantivului.

Acelaşi lucru trebuie spus şi despre conjuncţiile propriu-zise: *dacă* introduce de obicei condiţionale, *să, ca să* introduc finale, *pînă să* temporale, *că* subiective, predicative, completive şi circumstanţiale. Dar, în exemple ca cele care urmează, aceste conjuncţii introduc atributive, pentru că termenul la care se referă din propoziţia regentă este substantiv: *Întrebarea* **dacă să urmez**

filologia *mi-am pus-o de mult* (*dacă* stă în fruntea atributivei : *dacă să urmez filologia*, care are ca termen regent substantivul *întrebarea*) ; *Fă-mi plăcerea* **să ne plimbăm puțin** ; *Vestea* **că va veni** *m-a bucurat* (*să, că* introduc atributive care determină substantivele din regente).

O dificultate în analiza atributivelor o constituie tipul de propoziții introduse prin *cel ce, ceea ce, cel care.* Unii cercetători disociază aceste pronume considerînd primul element component (*cel, ceea*) ca pronume demonstrativ. În acest caz, propoziția care urmează, introdusă prin *ce, care* (al doilea element din componența pronumelui relativ), este interpretată ca atributivă față de *cel, ceea.* Astfel, în exemplul : *cel ce muncește este răsplătit*, propoziția *ce muncește* joacă rol de atributivă raportată la pronumele *cel.* Alți cercetători socotesc că *cel ce* este un pronume relativ compus care nu poate fi disociabil din mai multe motive. Mai întîi, *cel ce* este sinonim cu *cine :* **Cel ce** *muncește este răsplătit* = **Cine** *muncește este răsplătit.*

Apoi, *cel* este un demonstrativ inexistent în limbă ca pronume de sine stătător, iar în propoziție el este insuficient pentru a reprezenta o parte de propoziție.

Posibilitatea de a înlocui pe *cel ce* cu *cine* este o dovadă că propoziția nu este atributivă, pentru că *cine* nu introduce niciodată atributive (cu excepția formei de dativ *cui : vine de dragul* **cui știu eu** sau ca pronume interogativ în atributive indirecte : *Faptul* **cine a spus** *nu interesează ; Întrebarea* **cine a rezolvat problema** *n-o mai punem*).

O dovadă că *ceea ce* nu trebuie disociat e și faptul că *ceea* poate lipsi, fără ca sensul frazei să se modifice : **Ceea ce** *vrem noi, vor și ei* = **Ce** *vrem noi, vor și ei.* La fel în formula : *în ceea ce privește* = *în ce privește.*

De aceea, în analiză, pronumele relativ compus *cel ce, ceea ce, cel care, cea care* nu trebuie disociat.

Știm că propozițiile atributive sînt de două feluri : *determinative* (sau *neizolate*) și *explicative* (sau *izolate*). Mai dificil este, însă, să le distingem unele de altele. Există cîteva criterii foarte clare.

1. Prin sens. Determinativa se referă numai la o parte din sfera generală a noţiunii exprimate prin substantivul pe care îl determină. Cînd spunem : *Elevii care nu învaţă nu vor reuşi*, observăm că atributiva *care nu învaţă* se referă *nu* la *toţi* elevii, ci numai la o anumită parte din ei. Că este aşa, ne dovedeşte şi faptul că, dacă am elimina atributiva determinativă, regenta ei ar fi falsă. E un neadevăr să spunem : *elevii nu vor reuşi*. Regenta devine adevărată numai prin atributiva determinativă *care nu învaţă*.

În schimb, explicativa se referă la întreaga sferă a noţiunii, la general. Ea poate lipsi fără să modifice adevărul exprimat de regentă. În exemplul : *Elevii*, **care au defilat aşa de frumos,** *merită toate laudele*, atributiva este explicativă, pentru că se referă la *toţi* elevii. Regenta ei, dacă atributiva ar lipsi, nu s-ar schimba din punctul de vedere al înţelesului.

Ştim că substantivele cu prepoziţii se articulează cînd urmează după ele anumite determinări, ca în exemplul : *Învăţ la şcoala cea nouă* (fără determinarea *cea nouă*, substantivul cu prepoziţie *la şcoala* ar apărea nearticulat : *învăţ la şcoală*). Spunem aceasta ca să arătăm că, în planul frazei, determinării de la nivelul propoziţiei îi corespunde o propoziţie atributivă determinativă : *Învăţ la şcoala* **la care ai învăţat şi tu.** Deci, cînd termenul regent este un substantiv articulat şi precedat de prepoziţie, atributiva este, de obicei, determinativă (neizolată).

De asemenea, sînt determinative atributivele introduse prin pronumele *cui* sau prin conjuncţii propriu-zise : *Ideea* **că voi deveni** *student îmi dă emoţii.*

Atributivele care se referă la un nume propriu sau la un pronume personal sînt de obicei explicative : *eu*, **care sînt elev,** *trebuie să învăţ mult ; Mihai Viteazul*, **care a domnit în Muntenia,** *a unit cele trei principate româneşti.*

În cazul în care un nume propriu e purtat de mai multe persoane şi vrem să distingem pe una dintre ele, recurgem la atributiva determinativă : *Irina* **care e în clasa noastră** *a luat premiu* (spre deosebire de alte fete pe care le cheamă Irina).

2. Cele două feluri de atributive se deosebesc şi prin intonaţie şi pauză.

Cînd propoziţia atributivă este explicativă, intonaţia se ridică pe elementul regent, iar cînd este determinativă, regentul şi atributiva sînt intonate la aceeaşi înălţime. Între determinativă şi elementul regent nu se face nici un fel de pauză. Pauza apare, în schimb, între explicativă şi elementul regent.

În exemplul: *Casa* **în care locuim noi** *e nouă*, între atributiva determinativă şi elementul regent *(casa)* tonul are aceeaşi înălţime, iar pauza între ele nu există. Dar în fraza: *Ionel*, **care e coleg cu mine,** *s-a înscris la filologie*, atributiva explicativă se izolează prin pauză de elementul regent *(Ionel)*, acesta din urmă fiind rostit pe un ton mai înalt.

3. Din punct de vedere grafic, sensul atributivei explicativei, pauza şi intonaţia se exprimă prin virgulă. Atributiva determinativă nu se izolează niciodată prin virgulă.

Un lucru important, la care trebuie să fim foarte atenţi în analiză, este în legătură cu topica elementului introductiv al propoziţiei atributive. În general, elementul introductiv, fie că e pronume, adverb, fie că e conjuncţie propriu-zisă, stă în fruntea propoziţiei. O situaţie particulară reprezintă pronumele relativ *care* la genitiv, pentru că poate sta nu numai în fruntea propoziţiei, dar şi după un substantiv cu prepoziţie sau numai după prepoziţia cu care se construieşte acel substantiv. Iată exemple: *Casa* **a cărei scară e de piatră** *e a tatălui meu* (pronumele *a cărei* stă în faţa atributivei *a cărei scară e de piatră*). Dar în: *Casa* **pe a cărei scară de piatră ai urcat** *e a tatălui meu*, pronumele în genitiv apare după prepoziţia *pe* cu care se construieşte substantivul. Şi: *Casa* **pe scara căreia ai urcat** *e a tatălui meu* (pronumele *căreia* e plasat după substantivul *pe scara*). În această din urmă situaţie, atributiva începe de la substantivul *pe scara*.

Propoziţia apozitivă corespunde apoziţiei din propoziţie **aceeaşi idee cu un cuvînt, cu un grup de exprimînd cuvinte sau** cu întreaga propoziţie la care se referă.

Din exemplul : *Dorința noastră* **asta** *este :* **să nu amînăm examenul,** rezultă clar că propoziția *să nu amînăm examenul* reia întocmai înțelesul cuvîntului *asta* din regentă. Sau : *Am* **o temă** *grea pentru mîine :* **să întocmesc o lungă bibliografie.** Apozitiva exprimă aceeași idee cu substantivul *o temă* din regentă. Sau : *Iată* **ce** *te sfătuiesc eu :* **să te pregătești din timp** (termenul al cărui sens e reluat de apozitivă este pronumele *ce*). **De asta** *sînt vesel*: **că vine diseară ;** *Am înțeles* **de ce** *te-ai supărat*: **că ți-am luat creionul.**

Apozitivele sînt juxtapuse (legate direct de regente) sau introduse prin adverbele *adică, anume,* prin conjuncțiile *că, să, ca să,* prin pronumele *ce* și *ceea ce.*

Aproape în toate situațiile, apozitivele permit înaintea lor un adverb explicativ : *adică, anume.* Faptul acesta poate fi folosit ca un criteriu de degajare a lor în analiză. De exemplu : *Eu ziceam* **altceva: să învățăm împreună.** Apozitiva se separă prin două puncte de regentă ; dar poate îngădui și adverbul *adică, anume* înaintea ei *: Eu ziceam altceva,* **anume (adică) să învățăm împreună.**

COMPLEMENTUL ȘI PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ CORESPUNZĂTOARE

Conf. dr. ION DIACONESCU

1. *Complementul* este partea secundară de propoziție care determină un *verb*, un *adjectiv* sau un *adverb;* în condiții mai puțin obișnuite, poate să determine și o *interjecție* cu valoare predicativă: *Și pupăza* **zbrr!** *pe o dugheană.* Ceea ce deosebește un complement de un atribut este, mai întîi, natura termenului determinat: un atribut determină totdeauna un *substantiv* sau un substitut al substantivului, în timp ce un complement determină un *verb*, un *adjectiv* sau un *adverb*. Aceleași caracteristici disting, la nivelul frazei, o propoziție secundară subordonată atributivă de o propoziție subordonată completivă.

2. După *natura* raportului de determinare, se disting, în general, două tipuri de complemente: complemente *propriu-zise* sau *necircumstanțiale* și complemente *circumstanțiale*. Complementul propriu-zis desemnează obiectul asupra căruia se răsfrînge o acțiune sau o însușire: *A cumpărat* **o carte**; *Bucuros* **de oaspeți**; *Se gîndește* **la examene**; *Sigur* **de izbîndă**; **I-***a mulțumit* **învățătorului** *pentru sfaturile date.* Complementul circumstanțial, în opoziție cu complementul propriu-zis, exprimă împrejurarea sau circumstanța în care se realizează o acțiune sau se atribuie o însușire: **Mîine,** *plec* **la mare**; *S-a întors* **pentru a-și lua** *rămas bun; S-a săturat de învățat* **ca de mere** *pădurețe.*

3. În procesul de expansiune a unei acțiuni sau a unei însușiri, complementele propriu-zise se realizează ca determinanți imediați, implicați, în mod necesar, de conținutul termenului determinat, în

timp ce complementele circumstanţiale se realizează ca determinanţi externi, facultativi. Astfel, în expansiunea unei propoziţii, în seria determinanţilor de tip verbal, se pot stabili două etape sau urgenţe de compoziţie; în prima etapă sau urgenţă, se determină complementele propriu-zise, iar în a doua, complementele circumstanţiale. Recompunînd propoziţia *Am cumpărat o carte de la librărie*, deosebim, mai întîi, unitatea sintactică *am cumpărat o carte*, obligatorie în formularea propoziţiei, şi apoi, unitatea *de la librărie*, ca expresie a urgenţei a doua, care exprimă provenienţa obiectului implicat în acţiune. Prin urmare, propoziţia de mai sus prezintă două tipuri de determinanţi, în funcţie de care se pot stabili cele două urgenţe de compoziţie: prima: Am cumpărat **o carte** şi a doua: Am cumpărat *o carte* **de la librărie.**

4. *Complementele propriu-zise* sau *necircumstanţiale* se împart în trei grupe după modul în care se exprimă raportul dintre obiect şi acţiune sau însuşire: complementul *direct*, complementul *indirect* şi complementul *de agent*.

a. *Complementul direct* determină un verb tranzitiv, desemnînd obiectul asupra căruia se exercită nemijlocit acţiunea exprimată de verb: *Am primit* **o scrisoare; Pe colegul** *tău* **l**-*am văzut ieri la cinema*. În mod obişnuit, se spune că răspunde la întrebările *ce? pe cine?* Mai firesc ar fi să se spună că un complement direct poate fi substituit întotdeauna prin pronumele nehotărîte *ceva* sau *pe cineva*: *Am primit* **o scrisoare** = *Am primit* **ceva, Pe colegul** *tău l-am văzut ieri la cinema* = **Pe cineva** *l-am văzut ieri la cinema*. În felul acesta, se subliniază mai bine natura determinării în comparaţie cu întrebarea, care uneori poate fi ambiguă.

Complementul direct se exprimă printr-un substantiv sau prin orice substitut al substantivului (pronume, numeral, adjectiv substantivizat) precum şi prin verbe la moduri nepersonale (infinitiv, supin, gerunziu): *Primăvara, admira* **cîmpurile** *înverzite iar toamna,* **frunzele** *ruginii ale pădurilor;* **Pe tine** *nu* **te** *voi uita niciodată; La 14 ani am învăţat* **a da** *cu puşca; Cooperatorii au terminat* **de arat** *şi* **de semănat.**

Se construieşte cu ajutorul acuzativului cu sau fără prepoziţia *pe*. Cu prepoziţia *pe* se construieşte complementul direct exprimat prin *nume de persoane:* (**Pe Nicolaie l**-*am găsit sănătos; Parcă* **o** *văd ades* **pe mama**); prin pronume personale cu forme accentuate, posesive, demonstrative, relative-interogative şi nehotărîte **Pe voi** *nu vă voi uita;* **Pe toţi** *v-am chemat;* prin adjective sau numerale cu valoare de substantiv, precedate de articolul *cel, cea, cei, cele:* **Pe cei mici** *îi vom aşeza mai în faţă; L-am chemat* **pe cel de-al treilea**

Fără prepoziţie, se construiesc complementele directe exprimate prin substantive care nu denumesc persoane, şi prin pronume cu forme neaccentuate: *Un covor verde acoperea* **pămîntul**; **Te**-*am rugat să* **le** *expediezi urgent.*

În anumite situaţii sintactice, complementul direct este *reluat* sau *anticipat* prin formele neaccentuate ale pronumelui personal în acuzativ: (*Pe tatăl tău* **l**-*am cunoscut anul trecut. Nu* **o** *înţeleg pe colega ta*), fără să fie vorba de două complemente directe. Unele verbe ca *a învăţa, a întreba, a ruga, a sfătui,* pot avea în acelaşi timp două complemente, unul al *persoanei* şi altul al *obiectului*: *El* **m**-*a învăţat* **numărătoarea**; **L**-*am sfătuit* **asta.**

*

În planul frazei, complementului direct îi corespunde, din punct de vedere funcţional, *propoziţia completivă directă*, a cărei realizare este condiţionată de prezenţa în regentă a unui verb *tranzitiv.* Se introduce prin conjuncţiile *că, să, ca...să, cum că, dacă* şi *de,* prin pronumele sau adjectivele relativ-interogative sau nehotărîte: *care, cine, ce, cît, ceea ce, oricare, orice, oricine, oricît* precum şi prin adverbele relativ-interogative: *unde, cînd, cum.* Selecţia elementelor de relaţie se face în funcţie de scopul comunicării; astfel, o propoziţie interogativă va fi marcată totdeauna de un pronume sau adverb relativ-interogativ: *M-a întrebat* **ce-am făcut, unde am fost, cînd m-am întors şi cum a fost.** Acest tip de propoziţii subordonate completive poartă numele de *interogative indirecte.* Propoziţiile enunţiative din vorbirea directă vor avea ca marcă, în vorbirea indirectă, conjuncţia *că: Vin mîine, a zis el*

devine în plan subordonator: *El a zis* **că vine mîine,** în schimb, propozițiile imperative din vorbirea directă vor avea totdeauna ca marcă, în vorbirea indirectă, conjuncția *să: Pleacă, a zis el* devine *El a zis* **să plec.** Conjuncția *dcaă* sau *de* va intra în compoziția propozițiilor interogative dubitative, nesigure: *Nu știe* **dacă va veni**; *M-a întrebat* **dacă sînt de acord cu el.**

Ca și complementul direct, propoziția subordonată completivă directă poate fi reluată sau anticipată printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal în acuzativ: *Pe oricine* vrea să plece *îl* trimit.

b. *Complementul indirect* desemnează obiectul căruia i se atribuie o acțiune, o însușire sau o caracteristică; determină un verb, un adjectiv, un adverb sau o interjecție. Se deosebește de complementul direct printr-un cîmp mai larg de determinare și în funcție de acesta, prin mijloace specifice de construcție, corespunzătoare unor valori specifice: *Matei explică* **bătrînului** *totul; Dați* **Cezarului** *ce-i al Cezarului; Se gîndește* **la tine**; *sigur* **de izbîndă**; *Bravo* **vouă!**; *Halal* **de tine!.**

Se exprimă printr-un substantiv sau orice altă parte de vorbire cu valoare de substantiv, precum și printr-un adjectiv propriu-zis sau printr-un verb la infinitiv, supin sau gerunziu. Se construiește cu *dativul* și *acuzativul cu prepoziție*. Construcțiile cu dativul se substituie totdeauna prin *cuiva*, în timp ce construcțiile cu acuzativul se substituie prin pronumele nehotărît *ceva*, precedat de prepoziții: *la ceva, de ceva, cu ceva, despre ceva, pentru ceva.*

I-am trimis **fratelui** *meu o carte:* complementul indirect poate fi redus la formula *i-am trimis* **cuiva**; *Sigur* **de izbîndă** = *sigur* **de ceva**; *Se gîndește* **la examene** = *Se gîndește* **la ceva**; *M-am săturat* **de stat** *acasă* = *M-am săturat* **de ceva**; *S-a obișnuit* **cu munca** = *S-a obișnuit* **cu ceva**; *incapabil* **de a înțelege** = *incapabil* **de ceva.**

După prepozițiile *contra, împotriva, asupra*, complementul indirect se construiește cu *genitivul: Luptăm* **împotriva risipei** *și* **a neglijenței**; **Asupra amănuntelor** *vom reveni într-o altă discuție.*

În limba vorbită precum şi în limba literaturii de factură populară, construcţiilor cu dativul le corespund, de cele mai multe ori, construcţii cu acuzativul prepoziţional, mai ales după verbele: *a grăi*, *a zice*, *a spune*, *a sluji*, *a da*, *a face*, *a acorda*, *a propune*, *a se încrede*, *a rezista* sau după adjectivele: *necesar*, *folositor*, util etc. Astfel, întîlnim deseori paralelismele: *Le-am spus* **tuturor** şi *Le-am spus* **la toţi**; *Dă apă* **calului** şi *Dă apă* **la cal**; *Le-a făcut* **tuturor** *dreptate* şi *Le-a făcut* **la toţi** *dreptate*; *lucru necesar* **construcţiilor** şi *lucru necesar* **la construcţii**.

Complementul indirect, datorită diverselor sensuri pe care le exprimă, poate avea uneori valori sau nuanţe circumstanţiale: de loc, finale sau cauzale: *Se uita* **la dînsul** (nuanţă locală), *bucuros* **de reuşită** (nuanţă cauzală); *Se pregăteşte* **de examene** (finală).

*

În planul frazei, complementului indirect îi corespunde *propoziţia completivă indirectă* care determină un verb, un adjectiv sau o interjecţie.

Se introduce, ca şi propoziţia completivă directă, prin conjuncţii: *că*, *să*, *ca...să*, *dacă*, *de*, prin pronume sau adjective relativ-interogative în cazul dativ: *Niciodată să nu răspunzi* **cui nu ştie să vorbească frumos**; sau în cazul acuzativ precedate de prepoziţii: *Mă gîndesc* **la ce te gîndeşti şi tu**; *Era foarte neliniştit* **de ce se întîmplase**; *Vai* **de cine nu va veni**; *L-am informat* **despre ce m-ai rugat**; *Să nu te încrezi* **în cine nu te respectă.** Ca şi completiva directă, propoziţia completivă indirectă mai poate fi introdusă prin adverbe relativ-interogative: *unde*, *cînd*, *cum*: *Nu-şi aducea aminte* **de cînd nu-l mai văzuse**; *Toţi se mirau* **cum de s-a schimbat aşa de repede.** Selectarea elementelor de relaţie se face în aceleaşi condiţii sintactice ca şi la completivele directe, iar identificarea funcţională a propoziţiei subordonate completive indirecte, în loc de întrebare, e mai potrivit să se realizeze prin substituţie cu pronumele nehotărît *ceva* precedat totdeauna de o prepoziţie: *Se temea* **că va întîrzia** = *Se temea* **de ceva**; *Se învăţase* **să uite** *ceea ce nu-i convenea* = *Se învăţase* **la ceva**; *Convins* **că**

totul s-a aranjat = *Convins* **de ceva**; *El e departe* **să înţeleagă totul** = *El e departe* **de ceva.**

Un alt indiciu pentru identificarea propoziţiei completive indirecte îl constituie adesea diateza reflexivă a verbului determinat: *Se teme* **de ceva**; *Se gîndeşte* **la ceva**; *Se bucură* **de ceva**; *Se pregăteşte* **pentru ceva**; *Se aşteaptă* **la ceva.** După adjective urmează completive indirecte: *bucuros* **de ceva**; *sigur* **de ceva**; *încrezător* **în ceva.**

În ceea ce priveşte folosirea modurilor, propoziţia completivă directă şi cea indirectă nu prezintă nici o notă distinctă, în sensul că în formularea lor pot fi folosite, cu excepţia imperativului, toate modurile personale: indicativul, conjunctivul, optativ-condiţionalul şi prezumtivul, fără vreo restricţie de ordin structural.

c. *Complementul de agent* determină un verb la diateza *pasivă*, desemnînd autorul real al unei acţiuni: *Frumuseţile patriei noastre au fost cîntate* **de poeţi**; *Poemul „Luceafărul" a fost creat* **de Eminescu.** Se exprimă printr-un substantiv sau substitut al substantivului, precedat de prepoziţia *de* sau *de către*: *Sînt de acord cu punctul de vedere exprimat* **de tine**; *Articolul scris* **de către un publicist** *aproape anonim a făcut senzaţie.* Ca expresie, complementul de agent se confundă cu complementul indirect, dar se distinge ca înţeles.

În planul frazei, complementului de agent îi corespunde *propoziţia completivă de agent*, care desemnează autorul unei acţiuni pasive din propoziţia regentă. Se introduce prin pronumele relativ *cine* precedat de prepoziţia *de*: *Cupa a fost cîştigată* **de cine a avut mai multe victorii**; *Cartea poate fi consultată* **de cine ar dori** *să se documenteze.* La nivelul frazei, ideea de agent este mai puţin reprezentată.

5. *Complementele circumstanţiale* exprimă împrejurările sau circumstanţele realizării unei acţiuni. Cum împrejurările sînt diverse, în funcţie de conţinutul exprimat, se disting mai multe feluri de complemente circumstanţiale: *de loc*, *de timp*, *de mod*, *de cauză*, *de scop*, *concesiv* şi *condiţional.* În tratatele de specialitate,

în afara acestora, se disting şi alte categorii : *instrumental*, *sociativ*, *cumulativ*, *de excepţie*, *opoziţional*, *de relaţie* şi *element predicativ suplimentar*, dar acestea vizează un nivel superior de studiu al gramaticii.

Complementele circumstanţiale se exprimă prin toate părţile de vorbire cu valoare funcţională: substantive, substitute ale substantivului, adjective, adverbe şi verbe la moduri nepersonale, folosind ca mijloc de construcţie un inventar numeros de prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale, ceea ce le face să aibă o topică mai liberă, în comparaţie cu complementele necircumstanţiale.

Complementele circumstanţiale se identifică pe baza statutului propriu pe care îl realizează fiecare, în funcţie de conţinutul concret al raportului de determinare şi de mijloacele specifice de expresie; prin urmare, în descrierea complementelor circumstanţiale, se vor avea în vedere următoarele elemente: *conţinutul*, *ce determină*, *prin ce se exprimă* şi *mijloacele de construcţie*.

a. *Complementul circumstanţial de loc* este complementul care desemnează locul unde se realizează acţiunea exprimată de un verb, indicînd diversele ipostaze ale acestui proces: punctul de plecare, direcţia, limita în spaţiu, punctul de sosire, interiorul, exteriorul etc.

Se exprimă prin adverbe, care prin conţinutul lor semnifică locul — *aici*, *acolo*, *aproape*, *departe*, *în sus*, *în faţă* — precum şi prin substantive sau substitute ale substantivului, în cazul acuzativ, precedate de prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale: *către de*, *de la*, *de pe*, *pînă*, *de prin*, *de sub*, *din*, *dinspre*, *dintre*, *după*, *în*, *înspre*, *între*, *la*, *lîngă*, *pe*, *pe la*, *prin*, *printre*, *spre*, *sub*. Precedat de prepoziţiile sau locuţiunile prepoziţionale: *deasupra*, *în dreptul*, *în faţa*, *de-a lungul*, *de-a latul*, *în preajma*, *în dreapta* şi altele cu o structură asemănătoare, substantivul cu rol de complement circumstanţial de loc stă în cazul *genitiv*. Aceeaşi funcţie o îndeplineşte şi *dativul locativ*, o construcţie mai rară în limba română: *Fug caii duşi de spaimă şi* **vîntului** *s-aştern ; Stai* **locului**.

Propoziția circumstanțială de loc îndeplinește funcția de complement circumstanțial de loc la nivelul frazei, arătînd locul unde se petrece acțiunea exprimată de un verb din propoziția regentă. Determină deci un *verb* și se construiește cu adverbele *unde* și *încotro*, cu structură simplă sau însoțite de prepoziții: *de unde, pe unde, pînă unde, dincotro* precum și prin compusele nehotărîte: *oriunde, orideunde, oriîncotro, oridincotro: A plecat* **unde l-ai trimis**; *S-a dus* **încotro a văzut cu ochii**; *Le porunci să meargă* **de unde au venit**; **Oriunde întîlnea oameni,** *se oprea.* Cînd termenul determinat este un substantiv, propoziția subordonată introdusă prin **unde** are calitatea de atributivă: *N-am uitat satul* **unde m-am născut.**

b. *Complementul circumstanțial de timp* arată timpul cînd se petrece acțiunea exprimată de un verb. Este deci un determinant al verbului. Se exprimă prin substantive în cazul acuzativ fără prepoziție, atunci cînd sînt însoțite de un determinant; prin conținutul său, substantivul semnifică ideea de timp: **Săptămîna** *trecută, am fost la munte; Disputa dintre ei a durat patru* **ani**; prin substantive în acuzativ cu prepoziții sau locuțiuni prepoziționale: *către, de, din, după, în, la, pe, pînă, prin, înainte de, în timp de, odată cu* etc.; prin substantive în cazul genitiv, însoțite de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale: *înaintea, în cursul, în timpul, în vremea, la începutul, în jurul* și alte locuțiuni cu structură similară.

Se mai exprimă prin adverbe și locuțiuni adverbiale: *acum, atunci, azi, mîine, lunea, marțea, dimineața, pe urmă, la anul;* prin verbe la modurile gerunziu și infinitiv precedat de prepozițiile *pînă* sau *înainte de: S-au petrecut multe,* **trăind** *el; A plecat la drum* **înainte de a răsări** *soarele.* Printr-un adjectiv se exprimă numai în construcții care se referă la vîrstă: *O cunosc* **de mică** (adică *de cînd era mică*).

*

— *Propoziția circumstanțială de timp* îndeplinește funcția de complement circumstanțial de timp la nivelul frazei, arătînd timpul cînd se petrece acțiunea din propoziția regentă. În funcție de raportul dintre acțiunea din regentă și cea din subordonată,

se disting trei tipuri de temporale: *de anterioritate*, cînd acţiunea din regentă se petrece înaintea celei din subordonată, *de posterioritate*, cînd acţiunea din regentă se petrece după cea din subordonată, şi *de simultaneitate* sau de *concomitenţă*, cînd acţiunea din regentă se petrece în acelaşi timp cu cea din subordonată.

— Raportul temporal de *anterioritate* se exprimă cu ajutorul conjuncţiilor şi locuţiunilor conjuncţionale: *înainte să, pînă, pînă să, pînă ce, pînă cînd să*: *L-am cunoscut* **înainte să te fi cunoscut pe tine**; **Pînă să se dumirească el**, *a şi ajuns la tîrg.*

— Raportul temporal de *posterioritate* se exprimă cu ajutorul locuţiunilor conjuncţionale: *după ce, îndată ce, imediat ce, odată ce, de cum, de cînd*: **După ce sosi**, *dădu porunci tuturor slujitorilor*; **Îndată ce şi-a văzut visul împlinit**, *parcă era alt om*; *Nu l-am mai văzut* **de cînd eram studenţi**; **De cum se crăpa de ziuă**, *nu-i mai stăteau picioarele.*

— Raportul temporal de *simultaneitate* durativă, momentană, iterativă sau progresivă, se exprimă cu ajutorul adverbului relativ *cînd* şi al locuţiunilor conjuncţionale: *în timp ce, în vreme ce, cîtă vreme, de cîte ori, ori de cîte ori, oricînd, pe măsură ce*: **În timp ce oaspeţii petreceau**, *afară s-a declanşat furtuna*; **Cîtă vreme voi trăi eu**, *tu să n-ai nici o grijă*; **Tocmai cînd soarele e deasupra amiazului**, *ea soseşte la locul de întîlnire al vînătorilor*; **Oricînd mă vei căuta**, *mă vei găsi în acelaşi loc.*

c. *Complementul circumstanţial de mod* arată modul cum se desfăşoară o acţiune sau felul în care se prezintă o însuşire. Determină deci un verb sau un adjectiv. Determinarea circumstanţială poate fi făcută *direct* sau prin *comparaţie*. În funcţie de aceasta se disting două tipuri: *complement de mod propriu-zis* şi *complement de mod comparativ.*

— Complementul de mod *propriu-zis* arată direct, fără referire la altceva, cum se desfăşoară ori se prezintă o acţiune sau o însuşire. Se exprimă prin adverbe sau locuţiuni adverbiale: *Vacanţa a trecut* **repede**; *A povestit* **de-a fir a păr** *tot ce s-a întîmplat*; *S-a strecurat* **pe furiş**; prin numerale sau substantive cu valoare adver-

bială: *S-a îmbogăţit* **însutit** *şi* **înmiit**. *Pentru fiecare vorbă, ţi-am răspuns* **întreit**. *Stăteau culcaţi* **covrig**. *Moromete se uită* **ţintă** *la el. A venit îngheţat* **tun**. Prin substantive însoţite de prepoziţie: *El lucrează* **cu atenţie**; *A intrat* **cu îndrăzneală**; *Şi-a luat rămas bun*, **după obicei**; prin verbe la gerunziu sau la infinitiv precedat de prepoziţia *fără*: *Iepurii se strecurau* **ţopăind** *prin luminişuri*; *Priveşte* **fără a clipi** etc.

— Complementul circumstanţial de mod *comparativ* arată cum se desfăşoară o acţiune sau cum se prezintă o însuşire în comparaţie cu alte obiecte sau acţiuni. Se exprimă prin substantive, pronume, adjective, verbe la infinitiv, însoţite de adverbele de comparaţie *decît*, *ca* (*ca şi*), *cît*, *asemenea*. Cînd termenul comparat este pe acelaşi plan cu termenul cu care se compară, se poate vorbi de un comparativ de *egalitate*: *O grămadă de căţeluşi, mici* **cît pumnul** *şi orbi* **ca sobolii**; *Îşi pusese pe masă işlicul mare* **cît o căldare**; *Sarea era tot atît de vînătă* **ca gresia**; *Te-a cuprins* **asemenea lianelor** *din apă*. Cînd termenul comparat nu se mai află pe acelaşi plan cu termenul cu care se compară, se poate vorbi de un *comparativ de inegalitate*. În cazul acestei valori, termenul comparat prezintă indici specifici gradului comparativ de superioritate sau de inferioritate: *Mărioara este mai mare* **decît Ionel**; *Zilele de primăvară sînt mai puţin agreabile* **decît zilele** *de toamnă*; *Azi, eşti mai vesel* **ca ieri**; *Este mai uşor a lua* **decît a da**.

*

— În planul frazei, complementului circumstanţial de mod îi corespunde *propoziţia circumstanţială de mod*, care arată cum se desfăşoară acţiunea din regentă. Realizează aceleaşi valori ca şi complementul corespunzător.

Propoziţia circumstanţială de mod propriu-zisă arată felul în care se desfăşoară acţiunea din regentă, fără vreo altă referire. Se introduce prin adverbele *cum*, *precum*, *după cum*, *cît*, *pe cît*, *din cîte*, *fără să*, fiecăruia corespunzîndu-i valori distincte din punct de ve-

dere semantic: *Am muncit* **cum am putut**; *I-am spus* **precum m-ai învăţat**; *A început a urla* **cît îl ţinea gura**; *Plec* **fără să mă mai uit înapoi.**

Propoziţia circumstanţială de mod *comparativă* poate fi *de egalitate* sau *de inegalitate.* Cea de egalitate se introduce prin adverbele *cum, precum, după cum*: **Cum e bradul arătos**/,*Aşa-i badea de frumos*; *Cădeau* **cum cad frunzele toamna.** Propoziţia circumstanţială de mod comparativă de inegalitate se introduce prin conjuncţia *decît* sau locuţiunea *decît să*, corelate cu un comparativ de superioritate sau de inferioritate în propoziţia regentă: *Moşul povestea mai frumos* **decît vă povestesc eu acum**; *Era mai bucuroasă să rămînă nemăritată* **decît să se mărite la îndemnul cuiva.** Cînd obiectul cu care se face comparaţia este ipotetic, propoziţia circumstanţială are valoarea de *comparativă condiţională* sau *ireală* şi se introduce cu ajutorul locuţiunilor conjuncţionale: *ca şi cum, ca şi cînd, de parcă*: *Vorbeşte* **ca şi cînd ar fi la o adunare publică**; *Aluneca* **de parcă era unsă cu seu.**

d. *Complementul circumstanţial consecutiv* arată urmarea realizării unei acţiuni sau a atribuirii unei însuşiri. Determină un verb, un adjectiv sau un adverb. La nivelul propoziţiei, complementul consecutiv este mai puţin frecvent, limitîndu-se la o serie de construcţii, în care aproape că nu se mai simte ideea de consecinţă: *Mănîncă* **de speriat**; *bolnav* **de moarte**; *frumoasă* **de nespus** etc.

În planul frazei, *propoziţia circumstanţială consecutivă* îndeplineşte funcţia unui complement consecutiv, arătînd urmarea realizării unei acţiuni sau a atribuirii unei însuşiri din propoziţia regentă. Se introduce prin conjuncţiile: *încît, de, că, să*: *M-ai întrebat atîtea lucruri* **încît nu mai ştiu ce să răspund;** *Fugea* **de-i scăpărau picioarele;** *Tuna aşa de tare* **că se cutremurau geamurile;** *Nu te-am crezut aşa de slab*, **să te retragi aşa de uşor.** În afară de conjuncţia specifică *încît*, propoziţia consecutivă se mai poate recunoaşte şi după elementele corelative din regentă: *aşa de, atît de, astfel.*

e. *Complementul circumstanţial de cauză* determină un verb sau un adjectiv, arătînd cauza realizării unei acţiuni sau a prezenţei unei însuşiri. Se exprimă prin substantive sau prin substitute ale substantivului în cazul acuzativ cu prepoziţiile *de*, *din*, *pentru*, sau locuţiunea prepoziţională *din cauză de*, sau în cazul genitiv, însoţit de locuţiunile prepoziţionale : *din cauza*, *din pricina*: *Nu mai putea să înainteze* **de mulţime.** *Am venit* **din greşeală** ; *Era mîhnit* **pentru zilele** *pierdute* ; *Nu se mai aude nimic* **din cauza zgomotului.**

Complementul circumstanţial de cauză exprimat printr-un adjectiv constituie o modalitate de expresie a limbii populare : *Nimeni nu se înţelegea cu ea* **de rea** *ce era.*

•

Propoziţia circumstanţială cauzală îndeplineşte, la nivelul frazei, funcţia de complement circumstanţial de cauză, arătînd cauza pentru care se săvîrşeşte acţiunea din regentă. Se introduce prin conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale în funcţie de valoarea sau de gradul raportului cauzal.

Cauzalele *propriu-zise* se introduc prin conjuncţiile şi locuţiunile conjuncţionale *că*, *pentru că*, *fiindcă*, *din cauză că*, *din pricină că*, *întrucît*, *căci* : *S-a supărat* **pentru că nu l-ai ascultat** ; *Nu te mai necăji*, **că nu pierzi nimic.**

Cauzalele *condiţionale* apar, de obicei, pe lîngă propoziţii interogative — de cele mai multe ori — retorice, şi prezintă o condiţie drept cauză : **Dacă eşti bolnav**, *de ce nu stai acasă; De ce mai insişti*, **cînd ţi s-a dat un răspuns clar.**

f. *Complementul circumstanţial de scop* arată scopul realizării unei acţiuni. Faţă de verbul pe care îl determină se înscrie totdeauna într-un raport de posterioritate, prin aceasta distingîndu-se net de complementul de cauză. Se exprimă prin substantive sau substitute ale substantivului în cazul acuzativ cu prepoziţiile *după*, *la*, *pentru*, *spre* sau în cazul genitiv, cu locuţiunile prepoziţionale *în scopul*, *în vederea* : *A plecat* **după tîrguieli** ; *Am venit* **pentru angajare** ; *Se pregăteşte* **în vederea examenelor.**

Adesea, complementul circumstanţial de scop se exprimă printr-un verb la supin sau la infinitiv cu prepoziţiile *pentru, spre*: *S-a prezentat* **pentru a-*şi* cere** *o învoire de trei zile*; **Spre a-*l* mulţumi**, *i s-a dat ceea ce a cerut*; *L-am angajat două zile* **pentru arat *şi* semănat.**

Propoziţia circumstanţială de scop sau *finală* îndeplineşte, la nivelul frazei, funcţia de complement circumstanţial de scop, arătînd scopul în vederea căruia se desfăşoară acţiunea verbului din regentă. Se introduce prin conjuncţiile *să, ca să, de* şi prin locuţiunile conjuncţionale *pentru ca să, în scopul să*: *Am venit* **să-mi iau la revedere**; *I-a dat ceva în plus* **ca să-l îmbărbăteze**; *A fost* **de-a cumpărat nişte mărunţişuri.**

g. *Complementul circumstanţial concesiv* determină un verb sau un adjectiv şi desemnează obiectul sau însuşirea care ar fi de aşteptat să împiedice realizarea unei acţiuni. La nivelul propoziţiei, această categorie sintactică este mai puţin frecventă, reducîndu-se la o serie de construcţii mai mult sau mai puţin fixe, realizate sub forma unor locuţiuni prepoziţionale: *în ciuda, cu tot, în pofida*: **În ciuda vremii** *nefavorabile, el a obţinut un foarte bun rezultat*; **Cu toate insistenţele** *colegilor, el n-a mai venit la şcoală.* În acest caz, complementul concesiv este *cu insistenţele*, realizat în prezenţa unui determinant variabil.

Funcţia concesivă a unui adjectiv sau a unui verb la gerunziu este relevată adesea de adverbul *chiar*: **Chiar bolnav**, *el tot a venit la şcoală*; **Chiar punînd** *pe ea şi aur, tot urîtă rămîne.*

În planul frazei, complementului concesiv îi corespunde *propoziţia concesivă*, care în funcţie de unele trăsături semantice şi gramaticale, poate fi *propriu-zisă* şi *ipotetică* (condiţională).

Propoziţia concesivă *propriu-zisă* exprimă o piedică reală, în ciuda căreia acţiunea tot se realizează. Se introduce prin conjuncţia *deşi* şi locuţiunile conjuncţionale *cu toate că, măcar că, chit că*: **Deşi nu m-a chemat nimeni**, *eu tot am venit*; **Cu toate că l-a certat**, *copilul tot la ea a venit.*

Propoziţia concesivă *ipotetică* exprimă o piedică ireală; se introduce cu ajutorul conjuncţiilor *dacă, de, să* şi al locuţiunilor conjuncţionale *chiar dacă, chiar de, chiar să, măcar de, măcar să, nici dacă*: **Chiar dacă ai avea stea în frunte,** *tot nu te-aş lua*; *Nu ţi-aş da-o* **nici dacă m-ai omorî.**

Propoziţia concesivă se construieşte totdeauna într-un sistem corelativ obligatoriu: *deşi* în subordonată, *tot* sau *totuşi*, în regentă. Un sistem corelativ obligatoriu mai prezintă modalele comparative de inegalitate: *mai+adjectiv* sau *adverb*, în regentă, *decît* sau *decît să*, în subordonată şi consecutivele: *aşa (atît) de* în regentă, *încît* în subordonată. Celelalte subordonate realizează un sistem corelativ facultativ. S u b i e c t i v e l e: *Cine va munci bine* **acela** *va reuşi*; c o m p l e t i v e l e: *Ce mi-ai cerut* **aia** *ţi-am dat*; *De ce te temi*, **de aia** *nu scapi;* c i r c u m s t a n ţ i a l e d e l o c: *Unde te-am trimis*, **acolo** *să te duci*; d e t i m p: *Să vii* **atunci** *cînd te-oi chema*; m o d a l e: *Vorbea* **aşa** *cum l-a învăţat*; c a u z a l e: *Pentru că n-ai venit*, **de aceea** *m-am supărat*. Elementele corelative, fiind o reluare a funcţiei exprimate de subordonată, pot servi ca indici de definire a propoziţiilor subordonate.

PĂRŢI DE VORBIRE ŞI FORME GRAMATICALE FĂRĂ FUNCŢIUNE SINTACTICĂ

Prof. CORNELIU LANCOR

Cînd se întreprinde analiza gramaticală a unui text se pot ivi diverse dificultăţi printre care şi aceea constînd în identificarea elementelor lipsite de funcţiune sintactică în textul respectiv.

Dintre cele zece părţi de vorbire cunoscute, trei (şi anume *articolul*, *prepoziţia* şi *conjuncţia*) nu au niciodată funcţiune sintactică în propoziţie. După cum se ştie, **articolul** face corp comun cu substantivul, cu adjectivul (propriu-zis sau cu valoare substantivală), cu pronumele, cu numeralul (propriu-zis ori substantivizat) şi, mai rar, cu adverbul devenit şi el substantiv prin articulare (*Ţi-am făcut* **un** *bine* sau: *Bine***le** *făcut nu trebuie uitat*). La analiza morfologică şi sintactică, articolul de orice fel trebuie luat împreună cu termenul pe lîngă care apare în calitate de instrument gramatical cu diverse valori, care nu ne interesează în discuţia de faţă.

Prepoziţia stabileşte un raport de dependenţă între o categorie sintactică (atribut, complement) şi una morfologică (substantiv sau substitut, verb, adjectiv, adverb, interjecţie). Nici aceasta nu apare izolată în analiză, întrucît e un element component al părţii de propoziţie pe care o introduce.

Conjuncţia stabileşte, de asemenea, raporturi (de coordonare în propoziţie şi de coordonare şi subordonare în frază), dar, spre deosebire de articol sau prepoziţie, ea nu introduce părţi de propoziţie. Esenţial este că, indiferent de raporturile stabilite, conjuncţia nu are funcţiune sintactică.

Celelalte şapte părţi de vorbire (*substantiv*, *adjectiv*, *pronume*, *numeral*, *verb*, *adverb*, *interjecţie*) comportă o interpretare în funcţie de contextul în care apar. În afara diverselor funcţii îndeplinite, ele se află, uneori, în situaţia de a nu avea o funcţiune sintactică, ceea ce va rezulta din întreaga discuţie care urmează.

Trecînd în revistă părţile de vorbire, se constată că acestea nu au funcţie sintactică în următoarele situaţii:

1. Substantivul

a) Cînd se află în cazul vocativ:

Uimit, Ghirai se scoală, cu mîna lui disface
Unealta de robie sub care leul zace,
Cumplitul lanţ ce-l leagă cu strînse noduri sute,
Ci zice grabnic: „**Tată**, *ia calul meu şi du-te!*

(V. ALECSANDRI)

Partid, *lumina vieţii noastre*
Şi spada ei de neînfrînt,
Stegar al zborului spre astre
Şi-al fericirii pe pămînt!

(DAN DEŞLIU)

Substantivul în vocativ e izolat de restul cuvintelor în propoziţie prin virgulă sau alte semne de punctuaţie (de întrebare, de exclamaţie, punct). Situaţiile în care virgula este omisă sînt foarte rare. Greşeala, care se poate datora neatenţiei autorului sau poate fi o omisiune tipografică, trebuie corectată tacit:

Eroi *ce rumenirăţi zorii*
Victoriilor proletare
În ţara ce gemea robită,
Azi vouă vă închin cîntare!

(M. BENIUC)

În mod obişnuit, numai substantivele care denumesc fiinţe au formă de vocativ, dar întrebuinţarea personificării creează posi-

bilitatea extinderii acestei forme cazuale şi la substantivele—denumiri geografice, nume de animale, de obiecte ş.a. Astfel de personificări se întîlnesc atît în folclor, cît şi în literatura cultă:

D-alelei, **murguţule**.
d-alelei, drăguţule... („TOMA ALIMOŞ")
Mioriţă *laie*,
Laie, bucălaie... („MIORIŢA")
Dîmboviţă, *apă dulce*... (FOLCLOR)
Scumpă ţară şi frumoasă,
O, **Moldovă**, *ţara mea!* (V. ALECSANDRI)
Cît de frumoasă te-ai gătit,
Naturo, *tu!* (G. COŞBUC)
Aho! **car** *nebun*, *aho!* (I. CREANGĂ)

b) Substantivul în cazul nominativ, dar cu regim de vocativ — izolat de restul cuvintelor şi pronunţat cu o vădită intonaţie afectivă — este de asemenea lipsit de funcţiune sintactică. Aparent, el are valoarea unui nominativ şi e considerat fie subiect, fie apoziţie exclamativă. Dificultatea constă în aceea că, înlocuit cu un pronume personal în vocativ, el capătă persoana a III-a singular sau plural, şi nu pe a II-a, corespunzătoare vocativului. Iată două exemple din Creangă:

„Dar frica-i din raiu, *sarmanu!*" (-ea-);

„Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă? — îl păştea păcatul şi-l mînca spinarea, *sărăcuţul*! (-el-).

2. **Articolul**. Indiferent de felul lui (hotărît propriu-zis, posesiv-genitival, demonstrativ (adjectival) ori nehotărît) şi indiferent de poziţie (enclitic sau proclitic), acest instrument gramatical nu are rol sintactic independent:

„Băiatul **cel** mai mic **al lui** Dumitru Onişor ieşise cu şase oi la mugurul proaspăt **al** primăverii" (M. SADOVEANU)

Uneori, din cauza identităţii formale, **lui** (articol hotărît proclitic în genitiv-dativ) şi **lui** (pronume personal de pers. a III-a

singular) pot fi uşor confundate. Primul nu are funcţie sintactică, al doilea este atribut pronominal : „Cu mama *lui*, Irina **lui** Avram, copilărisem în şcoală..." (M. SADOVEANU).

Diferenţieri apar şi între *un*, *o* — articole nehotărîte, pronume sau adjective pronominale nehotărîte şi numerale cardinale:

„Eram cinci inşi la precupeaţa Lenca Liuchici şi aveam **două** paturi şi **o** masă, iară Huţu se culca pe jos, fiindcă taică-său îi adusese **o** saltea cu paie, **două** perini, **o** velinţă, **trei** rînduri de albituri, **două** pîni mari, **un** săculeţ cu fasole, **altul** cu făină de mămăligă şi **o** bucată de slănină, ca să-i fie pe două săptămîni". (I. SLAVICI).

O de la „*o* masă", de la „*o* saltea", de la „*o* velinţă" au valoare de numeral, fiind opuse numerelor *două* de la „*două* paturi", *trei* de la „*trei* rînduri de albituri" şi *două* de la „*două* pîni mari".

Un de la „*un* săculeţ cu fasole" este un adjectiv nehotărît, fiind opus pronumelui nehotărît *altul* de la „*altul* cu făină de mămăligă".

Ca atare, *un* şi *o* cînd se opun numeralelor au valoare de numeral; cînd se opun pronumelor şi adjectivelor pronominale nehotărîte, devin la rîndul lor pronume sau adjective pronominale nehotărîte; cînd nu există această opoziţie, sînt considerate articole nehotărîte, evident, fără funcţie sintactică.

În privinţa posibilităţii de articulare a adjectivului, *Gramatica limbii române* şi alte lucrări de specialitate precizează că acesta nu poate primi articol hotărît enclitic. În situaţii de felul lui *frumosul om* sau *interesanta carte* articolul aparţine, de fapt, substantivului determinat. Acest punct de vedere, care ni se pare just, nu vizează analizele efectuate în ciclul al doilea al şcolii generale.

3. Adjectivul substantivizat. Este lipsit de funcţiune sintactică numai în cazul vocativ, deci izolat:

„Ei, lasă, *ticăloaselor*, că vă voi dobzăla eu de acum înainte" (I. CREANGĂ).

„Deşteaptă-te, *somnorosule*! Ne prinde ploaia!" (I. TEODOREANU)

„Bine, *voinice*, zise împăratul, uitîndu-se la dînşii cam acru oarecum, a veni ea şi vremea aceea...“ (I. CREANGĂ).

„Taci, *mucosule*! îl curmă bătrînul. Te temi că-i peri? Mare pagubă!“ (C. NEGRUZZI).

Cînd determină un substantiv în vocativ, deşi se acordă cu acesta în gen, număr şi caz şi, prin urmare, ar trebui să-şi piardă funcţia sintactică, adjectivul funcţionează, totuşi, ca atribut:

Iar hanul, lung privindu-l, rosteşte cu durere:
O! Dan **viteaz**, *ferice ca tine care pere*
Avînd o viaţă verde în timpul tinereţii
Şi albă ca zăpada în iarna bătrîneţii! (V. ALECSANDRI)

Tot ca atribut adjectival se comportă **în** stilul epistolar, şi anume în formula de adresare a scrisorilor: *scumpă* mamă, *iubite* prieten, *dragi* colegi! etc.

4. Pronumele

a) Dintre numeroasele specii de pronume, cel p e r s o n a l în cazul vocativ, persoana a II-a singular şi plural) este lipsit de funcţie sintactică:

Ce-i inimă? Mi-e foame! Vreau să trăiesc şi-aş vrea...
Tu, *iartă-mă, fecioară,* **tu**, *căprioara mea.* (NICOLAE LABIŞ).

b) P r o n u m e l e d e p o l i t e ţ e (**dumneata** şi **dumneavoastră**) în cazul vocativ sînt, de asemenea, lipsite de funcţiune sintactică:

„Ei, **dumeavoastră**, pe cine aşteptaţi?!

„Auzi, *dumneata*, moarte: cu cîrligul înfipt în guşuliţa aia care scotea sunetele alea dumnezeieşti!“ (I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI)

c) P r o n u m e l e r e f l e x i v, **cînd** aparţine diatezei reflexive propriu-zise, este şi el lipsit de funcţie sintactică independentă:

Şi cît vezi în depărtare
Viu nimic nu **se** *iveşte...*
Dar deodată **se** *opreşte*
Peste ochi îşi pune-o mînă...
(G. COŞBUC)

Tot aici trebuie inclus pronumele reflexiv **se**, cînd aparține verbelor reflexive impersonale: *se pare, se crede, se zice, se spune, se cuvine, se zvonește* etc. Iată două exemple: „**Se** *vede* că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă..." (I. CREANGĂ)

> **Se** *pare cum că alte valuri*
> *Cobor mereu pe-același vad,*
> **Se** *pare cum că-i altă toamnă,*
> *Ci-n veci aceleași frunze cad.*
>
> (M. EMINESCU)

d) Pronumele personale cu valoare neutră (pronume neutrale), în cazul acuzativ — **o, le** — sau dativ — **i** — întîlnite în locuțiuni, îndemnuri etc: „Apoi încet-încet m-am furișat pintre oameni, și unde am croit-**o** la fugă spre Humulești, uitîndu-mă înapoi, să văd nu mă ajunge moșneagul?" (I. CREANGĂ)

„Văzînd eu o vreme ca asta, am șparlit-**o** la baltă, cu gînd rău asupra mamei, cît era de mamă și de necăjită". (I. CREANGĂ)

Comp. și: *am luat*-**o** *la fugă, am rupt*-**o** *la fugă, am luat*-**o** *la sănătoasa* etc.

Tot cu valoare neutră se întrebuințează, uneori, și pronumele personal în cazul acuzativ, numărul plural (forma scurtă sau neaccentuată). Iată cîteva exemple din limbajul școlăresc cu nuanță argotică: **le** *vede la matematică*; **le** *cam tocește*; **le** *cîntă a-ntîia* etc.

Pentru dativ pot fi citate următoarele exemple:

„Și acum voi ce v-ați oprit ? Dați-**i** drumul la deal" (M. PREDA)

Cf. și: „*Dă*-**i** *'nainte fără grijă!*" (Titlul unei comedii cinematografice engleze) sau: *Dă*-**i** *zor! Dă*-**i** *bătaie!* — cu sensul de „grăbește-te" și „poți începe".

e) Pronumele personal în dativ (**dativul etic**):

> *Că*-**mi** *venea, măre, venea*
> *Stăpînul moșiilor și domnul cîmpiilor...*
>
> *Manea stînga și-ntindea...*
> *Iar cu dreapta ce*-**mi** *făcea ?*
>
> („TOMA ALIMOȘ").

Evidențierea nuanței afectiv-stilistice a lui *mi* nu atrage după sine atribuirea unei funcții sintactice, respectiv de complement indirect.

5. **Numeralul**

Este lipsit de funcțiune sintactică numai atunci cînd e substantivizat și stă în cazul vocativ, ceea ce reprezintă o situație rar întîlnită :

Al doilea, *intră în rînd, te rog!*

6. **Verbul.** Este lipsit de funcțiune sintactică independentă în următoarele situații :

a) Ca auxiliar, ajutînd la formarea diatezei pasive :

„Singura deosebire ce exista între noi doi consta într-aceea, că, pentru fărădelegile noastre copilărești, numai Porojan **era** pedepsit de către jupîneasa din casă, mama Gahița!“ (V. ALECSANDRI)

b) Ca auxiliar, ajutînd la formarea modurilor și timpurilor compuse :

„Dimineața **a** coborît neguri ușoare pe coastele muncelelor.“ (N. IORGA).

7. **Adverbul.** Este lipsit de funcțiune sintactică în două situații mai importante[1] :

a) Cînd marchează forma negativă a verbelor, indiferent de moduri (personale sau nepersonale) :

„Românii **nu** suferiră în tăcere tirania și reducerea lor din stare de nație liberă în starea iobăgiei“. (N. BĂLCESCU) ;

„Și bogotanii, știind-o fără ajutor, **nu**-i plăteau regulat, **nu**-i plăteau tot, așa că Fefeleaga avea rămășițe mari pe la toți“. (I. AGÎRBICEANU) ;

b) Cînd intră în componența gradelor de comparație ale adjectivelor sau ale altor adverbe :

---

[1] Pentru alte cazuri, vezi capitolul *Părțile de vorbire neflexibile* din volumul de față (ADVERBUL), p.77.

„Nu poate fi mijloc **mai** interesant şi **mai** sigur de a cunoaşte forţele morale şi intelectuale ale unei naţiuni decît numai prin literatura ei populară ". (B. P. HASDEU).

Priviţi **mai** *vultureşte,*
Mai *sus şi* **mai** *departe* :
Un singur val se zbate
Un singur trup tresare.

(MARIA BANUŞ)

Îngînat de glas de ape
Cînt-un corn cu-înduioşare,
Tot **mai** *tare şi* **mai** *tare,*
Mai *aproape*, **mai** *aproape.*

(M. EMINESCU).

8. **Prepoziţia** (simplă sau compusă) şi **locuţiunea prepoziţională** nu au niciodată funcţiune sintactică. În general, ele sînt uşor de recunoscut, dar cîteodată pot fi confundate cu alte părţi de vorbire. Astfel **de-a lungul** şi **de-a latul** sînt, de obicei, locuţiuni prepoziţionale, dar, în unele cazuri, pot fi şi locuţiuni adverbiale :

— *Şi Lidice? A fost...*
... L-a ras din temelie Hitler. Satul
aici a fost **de-a lungul** *şi* **de-a latul**

(EUGEN JEBELEANU)

Dar cît e Jiul petrecut
Şi muntele-noratul
Aşa pereche n-au văzut
De-a lungul *şi* **de-a latul.**

(EUGEN FRUNZA)

Prepoziţia **de**, cu o largă întrebuinţare, apare şi ca interjecţie :
„N-o să aluneci cu el, mă ? a-ntrebat stăpînul.
—*De* ! jupîne, ştiu eu ?" (I. L. CARAGIALE)

şi chiar cu valoare de conjuncţie: **De**-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi." (I. CREANGĂ).

În unele graiuri populare *de* are valoare de pronume relativ invariabil, ca în aceste versuri citate de *Gramatica Academiei* (vol. I, p. 161):

L-ale case mari domneşti
De *se văd din Stoieneşti*
Mîndră masă e întinsă

(V. ALECSANDRI).

9. **Conjuncţiile** (*simple* sau *compuse*) şi **locuţiunile conjuncţionale** (subordonatoare sau coordonatoare) nu au niciodată funcţiune sintactică. Spre deosebire de acestea, pronumele relativ-interogative şi nehotărîte, adjectivele pronominale relativ-interogative şi nehotărîte, precum şi adverbele relativ-interogative, deşi au valoare conjuncţională în frază (întrucît introduc o subordonată), îşi păstrează, totuşi, cel mai adesea, funcţiunea lor sintactică. În *Gramatica Academiei* e menţionată o frază aparţinînd lui P. Ispirescu, în care adverbul **unde** şi-a pierdut însă funcţia sintactică, valoarea lui de bază rămînînd aceea de conjuncţie subordonatoare cauzală: „Bucuria tatălui său era aşa de mare **unde** vedea că fiu-său are să fie procopsit". (P. ISPIRESCU).

Dacă în exemplul citat *unde* are valoarea conjuncţiei cauzale *fiindcă*, în următoarea frază din Creangă, acelaşi adverb *unde* şi-a pierdut nu numai funcţia de complement circumstanţial de loc, ci şi rolul de element conjuncţional introductiv:

„Nu ştiu cum se întîmplă, că, aproape de Bunavestire, **unde** nu dă o căldură ca aceea, şi se topeşte omătul, şi curg pîraiele, şi se umflă Bistriţa din mal în mal, de cît pe ce să ieie casa Irinucăi". (I. CREANGĂ).

10. **Interjecţia.** Este şi ea considerată, pe bună dreptate, fără funcţie sintactică, dar nu în toate cazurile. Cîteodată ea poate

fi subiect, nume predicativ, predicat verbal, atribut, complement direct sau complement circumstanţial de mod. Iată un exemplu cînd interjecţia are valoare de predicat verbal :

„Şi cînd răcneşte o dată cît ce poate, eu **zvrr!** chibriturile din mînă, **ţuşti** la spatele lui Zaharia, şi începem a horăi, de parcă dormeam cine ştie de cînd." (I. CREANGĂ).

Fără rol sintactic interjecţia apare, de exemplu, în binecunoscutele versuri populare din balada „Mioriţa" :

Iar cel ungurean
Şi cu cel vrîncean,
Mări, *se vorbiră,*
Ei să sfătuiră...
(MIORIŢA).

În cadrul „elementelor" fără funcţie sintactică, au mai fost incluse şi unele substantive la care „e aproape imposibil de ghicit geneza gramaticală" (vezi articolul *Elemente, în propoziţie şi frază, cu funcţie sintactică zero,* publicat în revista „Limbă şi literatură", nr. XXIII din 1969), unde se dau exemple de felul celor care urmează :

„Unde *dracu* pleci ?" ;
„Ce *Dumnezeu* ţi-e ? eşti bolnav ?"
„Ce *păcatele* întîrzii ?";
„Mai ştii *păcatul* ?"

Printre elementele fără funcţiune sintactică, în propoziţie şi frază, trebuie să mai includem şi ceea ce *Gramatica Academiei* (vol. al II-lea, p. 425-427) numeşte *cuvinte de umplutură.* Întrucît acestea sînt studiate în lucrarea amintită, iar în programa pentru examenul de admitere nu figurează, ne mulţumim numai să le semnalăm, cu scopul de a avea o imagine cît mai generală a problemei pe care am urmărit-o.

*

În urma întregii discuţii, rezultă că sînt lipsite de valoare sintactică următoarele părţi de vorbire şi forme gramaticale :

— *substantivul în cazul vocativ*;
— *substantivul în cazul nominativ-exclamativ*;
— *articolul*, indiferent de felul sau de poziţia sa;
— *adjectivul cu valoare substantivală* (adjectivul substantivizat) în cazul vocativ;
— *pronumele personal* în cazul vocativ, persoana a II-a singular şi plural;
— *pronumele de politeţe* (*dumneata, dumneavoastră*) în cazul vocativ;
— *pronumele reflexiv* cînd aparţine diatezei reflexive propriu-zise, constituind semnul sau marca acestei diateze;
— *pronumele personal cu valoare neutră* (pronumele neutral) în cazul dativ (*i*) sau acuzativ (*o, le*);
— *pronumele personal în dativ* — dativul etic: *mi, ţi, şi*;
— *numeralul cu valoare substantivală* (numeralul substantivizat) în cazul vocativ;
— *verbul*, în calitate de *a u x i l i a r*, ajutînd la formarea — în întregime — a diatezei pasive;
— *verbul*, în calitate de *a u x i l i a r*, ajutînd la formarea modurilor şi timpurilor compuse;
— *adverbele de negaţie*, marcînd forma negativă a verbelor;
— *adverbele de mod*, cînd intră în componenţa gradelor de comparaţie ale adjectivelor sau ale altor adverbe;
— *prepoziţiile simple* şi *compuse*;
— *locuţiunile prepoziţionale*;
— *conjuncţiile simple* şi *compuse* (coordonatoare sau subordonatoare);
— *locuţiunile conjuncţionale* coordonatoare sau subordonatoare (cu excepţia pronumelor şi adjectivelor pronominale relativ-interogative şi nehotărîte, a adverbelor relative);
— *interjecţia* (în anumite cazuri);
— aşa-zisele *cuvinte de umplutură* (cînd sînt lipsite de sens lexical).

ANALIZA GRAMATICALĂ

Conf. dr. ION DIACONESCU

Analiza este operaţia prin care un întreg este descompus în elementele sale constitutive. La nivelul limbii, analiza, în funcţie de compartimentele la care se aplică, poate fi *fonetică* sau *fonologică*, atunci cînd obiectul analizei îl constituie unităţile fonologice, *lexicală*, cînd obiectul analizei îl constituie unităţile lexicale, *gramaticală*, cînd în procesul de analiză sînt angrenate unităţile gramaticale, şi *stilistică*, atunci cînd unităţile de ordin stilistic constituie obiectul analizei.

Analiza gramaticală, la care ne vom referi în cele ce urmează, este un proces complex, care se realizează în două planuri distincte din punct de vedere formal şi funcţional. Ea urmăreşte, pe de o parte, determinarea unităţilor de expresie, adică a formelor pe care le îmbracă un cuvînt în flexiune, iar, pe de altă parte, determinarea unităţilor de conţinut, pe baza funcţiilor distincte pe care le pun în valoare sub forma unei părţi de propoziţie sau a unei propoziţii.

I. Determinarea unităţilor de expresie formează obiectul *analizei morfologice* şi se realizează în raport cu categoriile gramaticale specifice fiecărei părţi de vorbire. Se va porni totdeauna de la trăsăturile generale, urmînd ca notele specifice fiecărei părţi de vorbire să fie relevate pe baza trăsăturilor particulare, individuale.

1. În analiza morfologică a s u b s t a n t i v u l u i, se vor avea în vedere următoarele elemente de descriere: **a.** *comun* sau *propriu*; **b.** *genul* — masculin, feminin sau neutru — (în cazul sub-

stantivelor masculine și feminine care denumesc ființe, se va face distincția între *mobile* și *epicene*) ; **c.** *numărul* — singular și plural — (la substantivele defective de număr, se va indica numărul care prezintă această particularitate : *singularia tantum* și *pluralia tantum*) ; **d.** *cazul* — nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ — cu specificarea funcției sintactice dacă analiza morfologică se efectuează independent de analiza sintactică ; pentru cazurile care se construiesc cu prepoziții, se va indica acest mijloc („în cazul acuzativ cu prepoziția *x*") ; **e.** *articulat* (cu articolul hotărît, nehotărît sau genitival, proclitic sau enclitic), sau *nearticulat.* Să analizăm substantivul *mama* din propoziția *Adesea o văd pe mama* : substantiv comun, genul feminin, mobil, numărul singular, cazul acuzativ cu prepoziția *pe*, articulat cu articolul hotărît enclitic *-a*, funcția de complement direct.

2. În analiza morfologică a adjectivului, se vor avea în vedere următoarele : **a.** *calificativ* sau *determinativ* ; **b.** *numărul terminațiilor* (două sau una) ; **c.** *genul, numărul* și *cazul* (se acordă cu substantivul determinat) ; **d.** *gradul de comparație* (pozitiv, comparativ de superioritate, de egalitate sau de inferioritate, superlativ relativ sau absolut, numai la adjectivele care comportă categoria comparației) ; **e.** *funcția sintactică.* Să analizăma djectivul *mică* din propoziția : *Cu rîma mică se prinde peștele cel mare* : adjectiv calificativ, cu două terminații (mic, -ă), se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat, gradul pozitiv, funcția sintactică : atribut adjectival.

3. Articolul se analizează odată cu substantivul sau cu substitutul substantivului pe care îl determină, relevîndu-se felul articolului : hotărît, genitival sau posesiv, adjectival (demonstrativ) sau nehotărît, iar după poziție : enclitic sau proclitic.

4. În analiza pronumelui, se vor specifica următoarele trăsături : **a.** *felul* pronumelui : personal, posesiv, reflexiv, de întărire, demonstrativ (de apropiere, de depărtare sau de identitate), relativ-interogativ, nehotărît și negativ ; **b.** *persoana* (se va specifica numai la acele pronume care prezintă forme distincte după per-

soană: personal, posesiv, reflexiv şi de întărire); **c.** *genul* (numai la pronumele care prezintă forme distincte după gen: personal la persoana a III-a, posesiv, relativ-interogativ, de întărire, demonstrativ şi nehotărît); **d.** *numărul*; **e.** *cazul* (la pronumele personale în cazul dativ şi acuzativ, se va specifica forma cu care se realizează — accentuată sau neaccentuată — iar la funcţia sintactică a formelor neaccentuate se va preciza valoarea de *anticipare* sau de *reluare* a complementului direct sau indirect). Cînd însoţesc un substantiv cu care se acordă în gen, număr şi caz, pronumele se analizează în calitate de *adjective pronominale* (posesive, demonstrative, relative-interogative sau nehotărîte).

Să examinăm pronumele *pe tine, te* din propoziţia: *Pe tine te aşteptam. Pe tine* = pronume personal, persoana a II-a, numărul singular, cazul acuzativ, formă accentuată, cu prepoziţia *pe*, complement direct; *te* = pronume personal, persoana a II-a, numărul singular, cazul acuzativ, formă neaccentuată, complement direct de reluare.

5. În analiza n u m e r a l u l u i, se vor indica: **a.** *felul* — cardinal, ordinal, distributiv, fracţionar, multiplicativ, adverbial sau colectiv —; **b.** *genul* (numai la numeralele care prezintă forme distincte după gen — cardinalele: *unu, doi* şi compusele cu aceste numerale, ordinale, multiplicative, colective —); **c.** *numărul* (numai la acele numerale care realizează variaţia după număr într-un cadru gramatical); **d.** *cazul*, cu specificarea funcţiei sintactice. Folosite pe lîngă un substantiv, numeralele îndeplinesc aceleaşi funcţii ca şi adjectivul; folosite însă independent, pot să îndeplinească funcţiile substantivului.

6. V e r b u l este o parte de vorbire mai complexă din punct de vedere gramatical, atît sub aspect formal, cît şi sub aspect funcţional; de aceea şi analiza sa implică mai multe elemente de descriere. Se vor avea în vedere următoarele: **a.** *verb* sau *locuţiune verbală*; **b.** *predicativ* sau *nepredicativ* (auxiliar, copulativ, component al unei locuţiuni); **c.** *tranzitiv* sau *intranzitiv*; **d.** *conjugarea*; **e.** *diateza* — activă, pasivă sau reflexivă cu pronumele reflexiv în cazul

dativ sau acuzativ —; f. *modul* — indicativ, conjunctiv, prezumtiv, condițional-optativ, imperativ, infinitiv, supin, gerunziu, participiu —; g. *timpul*; h. *persoana*; i. *numărul*. Să analizăm verbul din propoziția *Peștera a fost descoperită de un cioban. A fost descoperită* = verb predicativ, tranzitiv, conjugarea a IV-a, diateza pasivă, modul indicativ, timpul perfectul compus, persoana a III-a, numărul singular, funcția sintactică: predicat verbal.

7. In analiza părților de vorbire neflexibile, se vor indica numai unele trăsături de structură sau de conținut.

Adverbul: a. *simplu, compus* sau *locuțiune adverbială*; b. *pronominal, relativ* sau *nehotărît*; c. de *mod*, de *timp*, de *loc* etc.

Prepoziția: *simplă, compusă* sau *locuțiune prepozițională*. (Se va analiza totdeauna în relație cu partea de vorbire pe care o însoțește ca marcă a dependenței acesteia de un termen regent).

Conjuncția: a. *simplă, compusă* și *locuțiune conjuncțională*; b. *coordonatoare* — copulativă, adversativă, disjunctivă, conclusivă — și *subordonatoare*.

Interjecției i se vor atribui note caracteristice numai în măsura în care apare cu valoarea altor părți de vorbire — verb, substantiv, adverb.

II. Determinarea unităților relevante din punct de vedere sintactic formează obiectul *analizei sintactice*. În acest proces, se disting următoarele unități, fiecare reprezentînd un anumit nivel sintactic: *fraza*, ca unitate superioară propoziției, *propoziția*, ca unitate inferioară frazei, dar superioară părții de propoziție, și *partea de propoziție*, unitate inferioară propoziției, unitate minimală de construcție.

I. Analiza sintactică la nivelul frazei urmărește determinarea unităților sale constitutive, adică a propozițiilor, precum și definirea raporturilor pe baza cărora unitățile propoziționale se constituie într-o unitate superioară. Analiza sintactică la nivelul propoziției urmărește determinarea unităților constitutive ale

propoziției, adică a părților de propoziție, și definirea lor pe baza raporturilor ce se stabilesc între ele.

Operația de analiză, indiferent de nivelul la care se efectuează, trebuie să fie precedată de o înțelegere cît mai exactă a conținutului textului (frază sau propoziție), spre a se evita eventualele confuzii sau ambiguități; numai după ce un text a fost bine înțeles, se poate trece la determinarea și la definirea unităților constitutive.

Analiza sintactică atît la nivelul frazei, cît și la nivelul propoziției, se desfășoară în trei etape: în prima, se determină propozițiile sau părțile de propoziție, în calitate de unități constitutive; în a doua etapă, se definesc propozițiile sau părțile de propoziție, iar în a treia, se întocmește schema raporturilor pe baza cărora s-a constituit fraza sau propoziția ca unitate sintactică.

În determinarea propozițiilor, în afară de înțeles, trebuie să se țină seama de o serie de indici caracteristici propoziției ca unitate independentă sau dependentă: *predicatul, elementele de relație.* Identificarea predicatelor, ca nuclee în jurul cărora se organizează orice propoziție, are mare importanță pentru stabilirea numărului propozițiilor, avîndu-se, bineînțeles, în vedere și cazurile cînd predicatul unei propoziții poate fi subînțeles. Odată cu determinarea predicatelor, este recomandabil să se stabilească și ordinea lor în desfășurarea frazei, pentru ca această ordine să fie definitorie și pentru ordinea propozițiilor. Deci numărul de ordine al predicatului va fi și număr de ordine al propoziției, pentru ca schema să fie o oglindire veridică a succesiunii unităților sintactice într-un text.

Elementele de relație — *conjuncții, locuțiuni conjuncționale, pronume relative* sau *nehotărîte* și *adverbe* — se folosesc în structura unei propoziții ca mijloc de exprimare a unui raport de coordonare —copulativ, adversativ, disjunctiv și conclusiv—sau de subordonare față de o altă propoziție. Poziția lor, în cele mai multe cazuri inițială, constituie un indiciu în delimitarea propozițiilor. Prin urmare, bara de demarcație va sta în fața elementului de relație.

Atunci cînd se succed două conjuncții subordonatoare diferite, a doua conjuncție se ia cu propoziția care-i urmează, iar prima se va raporta la o altă propoziție: *A spus*/**că**/ **dacă** *va reuși*/*va fi într-adevăr fericită* = *A spus*/**că** *va fi într-adevăr fericită*/**dacă** *va reuși*. Conjuncțiile coordonatoare, cînd exprimă un raport între două subordonate de același fel sau diferite, pot să apară lîngă o conjuncție subordonatoare: *Mi-a spus că e sănătos*/**și** **că** *se simte bine.*

Definirea propozițiilor se va face, de asemenea, în funcție de o serie de indici de ordin relațional, funcțional sau de conținut.

Un rol important în definirea unei propoziții subordonate îl are calitatea gramaticală sau semantică a termenului regent sau determinat. În funcție de acesta, se pot defini unele propoziții subordonate. Astfel, propozițiile care determină un s u b s t a n t i v sau un substitut al acestuia sînt propoziții a t r i b u t i v e: *Găina* **care cîntă seara** *dimineața n-are ou; Bănuiala* **că el este vinovat** *o avea de multă vreme; N-a uitat ziua* **cînd l-a cunoscut**; *Nu i-a plăcut felul* **cum a vorbit.** Propozițiile subordonate care determină un a d j e c t i v sau un a d v e r b la comparativ sînt propoziții c i r c u m s t a n ț i a l e d e m o d c o m p a r a t i v e.

În funcție de unele trăsături ale verbului în calitate de determinat, se pot defini unele propoziții subordonate: dacă verbul din regentă este c o p u l a t i v (*a fi, a părea, a însemna, a rămîne, a se face, a ajunge, a deveni* etc.), subordonata este o p r e d i c a t i v ă: *El este* **cum ești și tu**; *Datoria ta este* **să asculți cu atenție**; *Dacă vei învăța însemnă* **că vei reuși**; *Sora ta a rămas tot* **cum a fost** etc.

Dacă verbul din regentă este i m p e r s o n a l, propoziția subordonată, deși răspunde la întrebarea **ce?**, nu este completivă, ci s u b i e c t i v ă; impersonal poate să fie: **a.** un verb la diateza activă (*a plăcea, a trebui, a veni, a conveni, a însemna, a fi* etc.): *Îmi place* **să lucrez**; *Trebuie* **să plec**; *Îmi vine* **să rîd**; *Nu-mi convine* **ceea ce spui**; **Dacă îți place munca** *înseamnă că vei izbuti*; **Ceea ce mă miră** *e că nu obosești;* **b.** un verb la diateza reflexivă: *Se spune* **că n-ai fost cuminte**; *Se cuvine* **să fii mai stăruitor**; *Nu se știe* **dacă**

va veni; c. o expresie verbală: *E bine* **să plecăm**; *E util* **să vii și tu**; *E regretabil* **că nu m-ai ascultat.** De asemenea, după un a d v e r b de mod, în prezența conjuncțiilor *că* sau *să*, se realizează tot o propoziție subiectivă: *Probabil* **că va veni**; *Firește* **că are dreptate**; *Cu siguranță* **că nu va uita.**

În al doilea rînd, în definirea propozițiilor, de un prețios ajutor sînt e l e m e n t e l e d e r e l a ț i e cu valori specifice: *și* — copulativ; *dar, însă, ci* — adversative; *sau, ori, fie* — disjunctive; *deci, așadar* — conclusive (pentru propozițiile coordonate). Cît privește propozițiile subordonate, relevante pentru valoarea exprimată sînt: *căci, pentru că, deoarece, fiindcă, întrucît* — c a u z a l e; *încît* — c o n s e c u t i v; *ca și cum, ca și cînd, de parcă* — m o d a l e c o m p a r a t i v e i r e a l e sau c o n d i ț i o n a l e; *deși, cu toate că, chiar de (dacă), chiar să* — c o n c e s i v e; *în loc să* — o p o z i ț i o n a l; *pe lîngă că, după ce că, nu numai că* — c u m u l a t i v e. Pronumele relative în relație cu un nume constituie o caracteristică a atributivelor, iar adverbele relative, în relație cu un verb, reprezintă mijlocul specific de construcție a circumstanțialelor de loc *(unde)*, de timp *(cînd)* și de mod *(cum)*. În acest caz, elementul de relație trebuie asociat termenului determinat.

E l e m e n t e l e c o r e l a t i v e constituie un indiciu sigur în definirea unor propoziții subordonate. Elementele corelative sînt, de regulă, adverbe, locuțiuni adverbiale și pronume demonstrative sau nehotărîte, care apar în structura propoziției regente din nevoia de a sublinia sau de a releva conținutul exprimat de propoziția subordonată. Recunoașterea lor servește la definirea unor subordonate, care obligatoriu sau facultativ se construiesc într-un sistem corelativ: (deși)...*totuși, cu toate acestea* — c o n c e s i v ă; *așa de, atît de*...(încît) — c o n s e c u t i v ă; (cine)...*acela* — s u b i e c t i v ă; (pe cine)...*pe acela* — c o m p l e t i v ă d i r e c t ă; (de cine)...*de acela* — c o m p l e t i v ă i n d i r e c t ă; (cînd)...*atunci* — t e m p o r a l ă; (unde)...*acolo* — d e l o c; (cum)...*așa* — m o d a l ă; (pentru că)...*de-aia, de aceea* — c a u z a l ă; (dacă)... ...*atunci, în acest caz* — c o n d i ț i o n a l ă.

Înțelesul sau conținutul constituie un indiciu de definire numai în măsura în care unei propoziții subordonate îi corespunde un anumit sens sintactic, determinat de natura raportului cu termenul regent. Astfel, aceeași propoziție, în funcție de raportul cu propoziția regentă, poate realiza diverse valori sau sensuri sintactice: *Nu se știe* **dacă vine mîine** — s u b i e c t i v ă; *El nu știe* **dacă vine mîine** — c o m p l e t i v ă d i r e c t ă; *Hotărîrea lui a fost* **să vină mîine** — p r e d i c a t i v ă; *A luat hotărîrea* **să vină mîine** — a t r i b u t i v ă. În funcție de sens, cel mai bine se disting propozițiile subordonate circumstanțiale de loc, de timp, de mod, de cauză, de scop, condiționale precum și complementele corespunzătoare.

II. Analiza unităților sintactice la nivelul propoziției, adică a părților de propoziție, se va desfășura, în linii generale, conducîndu-ne după aceiași indici ca și la nivelul frazei, datorită corespondenței care există între cele două nivele, ca expresie a unor raporturi de determinare.

În încheiere, ne propunem să analizăm următoarea frază: *Niște capre, obișnuite să se adape în fiecare seară de la același izvor de apă cristalină, de astă dată, deoarece izvorul își împuținase cursul din cauza secetei ce se abătuse și asupra munților, nu se mai dezlipeau de locul unde se învățaseră, de ani și ani, să vină ca să-și potolească setea și, cu toate că era zadarnic să mai aștepte, ele totuși nu se îndurau să plece.*

După ce textul a fost citit cu toată atenția, se trece la analiza frazei, avîndu-se în vedere predicatele, elementele de relație, conținutul raporturilor stabilite între propoziții, distribuția unor părți de propoziție sau a unor propoziții dislocate prin intercalarea altora. În urma acestor operații, fraza s-ar prezenta sub următorul aspect:

Niște capre, obișnuite[4]/ **să se adape** *în fiecare seară de la același izvor de apă cristalină*[1]/, *de astă dată*[4]/, d e o a r e c e *izvorul* **își împuținase** *cursul din cauza secetei*[2]/ *ce* **se abătuse** *și asupra munților,*[3]/ **nu se** *mai* **dezlipeau** *de locul*[4]/ u n d e **se învățaseră** *de ani și ani*[5]/

să vină[6]/ *ca* să-și potolească *setea*[7]/ *și*[10]/, c u t o a t e *c ă* **era zadarnic**[8]/ **să** *mai* **aștepte**[9]./ *ele totuși* **nu se îndurau**[10]/ **să plece**[11]/.

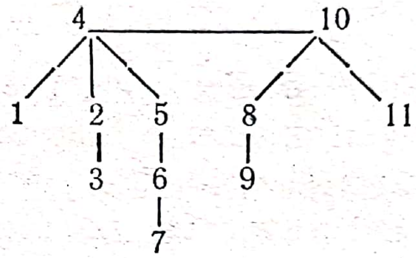
Această operație de segmentare se poate face direct pe textul inițial. Urmează rescrierea propozițiilor ca unități sintactice, în ordinea din text, și definirea lor, în ordinea înlănțuirii lor structurale. Se va scrie cu majusculă la inițială numai propoziția care prezintă această particularitate în text, restul se va scrie cu minusculă. Procesele de dislocare sau de intercalare se vor nota, la locul cuvenit, prin puncte de suspensie (...).

1. **să se adape în fiecare seară de la același izvor de apă cristalină**: propoziție *c o m p l e t i v ă i n d i r e c t ă* (determină adjectivul participial *obișnuite*), dezvoltată, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
2. **deoarece izvorul își împuținase cursul din cauza secetei**: propoziție *c a u z a l ă*, dezvoltată, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
3. **ce se abătuse și asupra munților**: propoziție *a t r i b u t i v ă* dezvoltată, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
4. **Niște capre, obișnuite... de astă dată... nu se mai dezlipeau de locul**: propoziție *p r i n c i p a l ă r e g e n t ă*, dezvoltată, enunțiativă propriu-zisă, negativă;
5. **unde se învățaseră**: propoziție *a t r i b u t i v ă*, dezvoltată (elementul de relație *unde* are funcție sintactică), enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
6. **să vină**: propoziție *c o m p l e t i v ă i n d i r e c t ă*, simplă, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
7. **ca să-și potolească setea**: propoziție *f i n a l ă*, dezvoltată, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
8. **cu toate că era zadarnic**: propoziție *c o n c e s i v ă*, simplă, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;
9. **să mai aștepte**: propoziție *s u b i e c t i v ă*, simplă, enunțiativă propriu-zisă, afirmativă;

10. şi... ele totuşi nu se îndurau: propoziţie *principală* coordonată copulativ, dezvoltată, enunţiativă propriu-zisă, negativă;

11. să plece: propoziţie *completivă indirectă* (poate fi socotită şi „de relaţie"), simplă, enunţiativă propriu-zisă.

Analiza sintactică la nivelul frazei se încheie cu schema raporturilor pe baza cărora propoziţiile se constituie într-o unitate superioară — *fraza*.

Pe baza schemei se poate stabili tipul de frază — *coordonatoare*, *subordonatoare* sau *mixtă* — precum şi gradul de subordonare. În cazul de mai sus, este vorba de o frază *mixtă*, cu subordonare de gradul al III-lea.

Analiza la nivelul propoziţiei se face, de obicei, combinat cu analiza morfologică. Un exemplu doar: **din cauza secetei**: *complement circumstanţial de cauză*, exprimat printr-un *substantiv* comun, genul feminin, numărul singular — „singularia tantum" —, cazul genitiv cu locuţiunea prepoziţională *din cauza*, articulat cu articolul hotărît enclitic *-i*.

Notă. În stabilirea succesiunii propoziţiilor, ne-am condus după numărul de ordine al predicatului, întrucît acesta reprezintă nucleul pe baza căruia se constituie propoziţia ca unitate sintactică. Această modalitate nu exclude, desigur, celălalt procedeu (învăţat în şcoală şi folosit, totodată, în multe lucrări de specialitate), constînd în stabilirea ordinii propoziţiilor în funcţie de locul primului termen constitutiv al unei propoziţii.

ANALIZA STILISTICĂ

Prof. univ. dr. GH. BULGĂR

Literatura ca artă a cuvîntului se distinge, în raport cu vorbirea curentă, printr-un aspect original şi expresiv al limbajului. Putem remarca în acest limbaj al scriitorilor particularităţi neaşteptate, construcţii unice, avînd o structură nouă, în raport direct cu intenţia de a reliefa un fapt, o idee. Calitatea nouă, specifică fiecărui scriitor adevărat, a limbajului său, care este o componentă esenţială a artei lui literare, ţine de stilul său personal. Am putea defini acest stil individual ca suma particularităţilor de limbă prin care exprimarea, construcţia lingvistică a mesajului său capătă un relief deosebit şi ni se impune ca un fapt de expresivitate nouă ; aceasta rezultă din selecţia cuvintelor şi a construcţiilor şi din asocierea lor nouă, în figuri de stil originale, încărcate de sugestie.

Iată modul cum Grigore Alexandrescu a valorificat limbajul comun, prin selecţie şi asociere, într-o strofă, poate cea mai frumoasă dinaintea lui Eminescu, gradînd figurile de stil, de la personificare la metafora nouă, construcţie îndrăzneaţă, de mare efect artistic:

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate,
Către ţărmul dimpotrivă se întind, se prelungesc,
Ş-ale valurilor mîndre generaţii spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadenţă îl izbesc.

Umbra lui Mircea. La Cozia

Remarcăm în strofa citată un mare grad de abatere a stilului de la uzul curent al limbii : inversiuni frecvente (*Ale turnurilor umbre;*

Ș-ale valurilor... ; Zidul... îl izbesc), al doilea vers e construit din cuvinte populare, în vreme ce în ultimele două apar și neologisme, destul de rare în epocă : *generații ; în cadență ;* dar *se întind, se prelungesc* sînt cuvinte aproximativ sinonime, care subliniază un amănunt esențial din tabloul descris de poet ; între versul al treilea, metaforic, și al patrulea există un decalaj care face strofa mai dinamică, subliniind opoziția dintre expresia metaforică și cea obișnuită. Poetul a obținut astfel un stil nou, un relief afectiv marcat al construcției, realizînd ceea ce încă Aristotel recomanda scriitorilor : un limbaj „limpede fără să fie comun".

Analiza stilistică urmărește cunoașterea originalității limbajului artistic, a structurii textelor literare deci, prin delimitarea nucleelor expresive ale contextului, prin reținerea acelor particularități de construcție care compun un relief sensibil al mesajului. Saussure, întemeietorul lingvisticii moderne, spunea că „specificul vorbirii constă în libertatea îmbinărilor" ; din acestea rezultă imagini, figuri de stil sugestive, intenționate, menite sugerării, evocării, localizării sau chiar datării unui fapt descris. Tudor Vianu distingea în *Arta prozatorilor români* fapte de *repetiție*, obișnuite în limbajul comun, dar și fapte de *invenție*, specifice scrisului literar. Stilul scriitorilor se diferențiază tocmai prin infinita gamă a faptelor de invenție, pornind de la tezaurul limbii și atingînd, prin prelucrarea lui, un grad înalt de rafinare, de înnobilare a cuvintelor comune. Acest proces și aceste rezultate le urmărim prin analiza stilului, după ce cunoaștem bogăția vocabularului, straturile lui istorice, structura gramaticală, specificul fonetic al limbii literare și al graiurilor noastre.

Analiza stilistică raportează faptul nou, invenția asocierilor expresive, la nivelul curent al limbii, punînd în lumină „abaterile" limbajului artistic ; stilistica este domeniul faptelor de invenție, al procedeelor de înnoire a construcțiilor în scopul unei expresivități sporite. Iată un exemplu din variantele eminesciene care ilustrează înnoirea stilului prin alegerea cuvintelor, prin asocierea lor nouă, eliminînd de fapt *termenul mai nou*, dar realizînd o *imagine nouă*

prin sintagma stilistică originală, prin metafora calitativ superioară : două versuri din *Singurătate* se modifică astfel

Intră-n cadrul de-ntuneric
O icoană de lumină

imagine aproximativă despre apariţia iubitei, pe care poetul o reia :

În privazul negru-al vieţii-mi
E-o icoană de lumină

ceea ce este cu totul altceva ; o expresie figurată, cu termeni populari, care însă capătă o nouă strălucire prin vecinătăţi imprevizibile. Acesta e procedeul înnoirii continue, sub pana inspirată a poetului, a oricăror cuvinte vechi, populare, tocite prin uz. Scriitorul le introduce în miezul unor construcţii, face figuri de stil mereu regenerate, combinaţii de nuanţe şi culori infinite, ca şi artistul plastic, care din 7 culori poate face orice tablou strălucit. Desigur nu stă în puterea oricui să scrie: *privazul negru al vieţii*, sau: *ale valurilor mîndre generaţii spumegate*, sau : (luna) *copila cea de aur*, *visul negurii eterne* (EMINESCU).

Analiza stilistică ne ajută să înţelegem mai bine gîndirea, intenţia scriitorului, resursele expresiei sale, capacitatea talentului său de a regenera „limba veche şi-nţeleaptă". P. Guiraud, cunoscutul autor al multor studii de stilistică, al unei *Stilistici*, mereu retipărită în Franţa (ediţia a VI-a, 1970), explică astfel procesul constituirii stilului scriitorilor : „*A* comunică lui *B* o idee *I* în forma *F*.

idee
A ———————— B
formă

Cine este *A?* Ce idee îşi face despre sine? Ce idee îşi face el despre *B ?* Şi care sînt raporturile lui *A* şi *B* cu *I* şi *F ?*, cu gîndirea şi cu limbajul în general ? Intrăm în curînd într-un joc de oglinzi de o complexitate şi o subtilitate infinite. Putem totuşi reduce problema la trei linii mari : a) natura impresiei sau subiectul.

Nu întrebuinţăm aceleaşi cuvinte, aceleaşi forme sintactice pentru a povesti un accident de cale ferată, o experienţă de fizică sau o durere... b) sursa expresiei. — Expresia este determinată de natura individului sau a grupului care se exprimă... c) scopul expresiei. Vorbirea este comunicarea unei experienţe şi această comunicare este făcută cu o intenţie anumită. Limba literaturii, în special, este totdeauna încărcată de intenţionalitate, căci e vorba nu numai de a comunica lucrurile, ci, mai mult, de a produce o impresie de frumuseţe, de poezie, de pitoresc etc." (p. 115—7).

Cum se realizează în practică aceste interacţiuni dintre idee şi expresie ? Prin efortul constant al scriitorilor de a adapta limbajul la conţinut, de a-l exterioriza pe acesta în forma cea mai expresivă, cea mai sugestivă, şlefuind mereu fraza şi punînd pe primul plan acele elemente de construcţie lingvistică prin care gîndul lor capătă un relief vizibil, izbitor chiar.

În *Tratatul despre stil* al lui Demetrios, autor care a trăit în secolul I, citim această interesantă precizare despre resursele expresivităţii limbajului la scriitori : „Măreţia stilului are trei izvoare: *gîndirea*, *expresia* (mai exact spus: *cuvîntul*) şi *structura frazei*" (adică îmbinarea nouă a cuvintelor). Din efortul de a pune în perfectă concordanţă ideile şi forma lor, expresia lor literară, se nasc formele infinite de modelare a limbii, experienţele instructive, atît de originale, de continuă modernizare a stilului. Vocabularul nostru este limitat, ca şi formele fonetice, ca şi construcţiile gramaticale, dar construcţiile stilistice, acele nuclee expresive prin care un autor se diferenţiază de altul, chiar din aceeaşi epocă, sînt *infinite*. Sextil Puşcariu a explicat astfel fenomenul de continuă dezvoltare a limbii prin acţiunea creatoare de valori noi din opera scriitorilor : „Îmbogăţirea normală a unei limbi se face prin valorificarea elementelor vechi, printr-o necurmată împrospătare a celulelor din organismul viu al limbii."

Întrebarea esenţială pe care şi-o pune orice analiză stilistică este deci : *ce aduce nou*, faţă de nivelul limbii standard, *un text literar* ? Care sînt elementele de construcţie nouă : fonetice, lexicale,

gramaticale pe care le simţim ca pe *o abatere de la uz?* Prin ce figuri de stil: epitete noi, comparaţii, personificări, metafore, hiperbole etc., scriitorul dă o forţă nouă, specifică, mesajului său, imprimînd textului o calitate nouă, un grad sporit de afectivitate? Care sînt notele distinctive ale structurii contextului?

Avem la îndemînă un răspuns la astfel de întrebări în analiza pe care o face Tudor Arghezi unui vers de Eminescu, analiză deosebit de instructivă prin indicaţiile practice pe care le cuprinde. Citez un pasaj din conferinţa lui despre Eminescu (1943):

În cuibar rotind de ape peste care luna zace...

„N-aş putea să precizez — spunea Arghezi — formele anterioare ale acestui stih, ieşit cu limpezimea şi conturul lui din mai multe redactări evidente. Nimeni nu zice: *cuibar de ape.* Toată lumea zice: copcă, vîrtej. Dar *cuibar de ape* e plastic şi frumos. Dacă în loc de cuibar de apă, care ar fi fost frumos numai întrucîtva, poetul ia pluralul şi zice: *cuibar de ape*, imaginea capătă şi tremurul de furnicar al undelor. E locul să mai bănuim că înainte de *cuibar rotind de ape* fusese *cuibar rotund de ape*; numai forma cuibarului fără mişcare. *Cuibar rotind de ape* exprimă tot ce trebuia şi acest rezultat poetul l-a obţinut succesiv. *Peste care luna zace* e o imagine de completare, din cele familiare poetului, dar ea dă tabloului aşternut şi pune un punct de răcoare în mişcarea cuibului de ape. *Cuibar* e şi el un cuvînt căutat şi lucrat. Instinctiv, relativ la limbă, poetul trebuie să fi scris întîi *cuib* şi numai după aceea *cuibar*, dînd versului şi ritmul. Inversiunea *peste care luna zace* cu verbul la urmă, îi dă versului o putere absentă din construcţiile directe. Asta s-ar putea chema stil. *Stilul pare să fie meşteşugul de a da cuvintelor duritate, relief, culoare şi însufleţire*".

Am subliniat definiţia pe care o dă Arghezi stilului, pentru că ea este scoasă dintr-o experienţă personală asupra textelor şi pune în lumină faptul că, fiind „un meşteşug", stilul tinde spre o *calitate nouă a cuvintelor*, imprimîndu-le în contexte noi capacitatea de a reliefa ideile, amănuntele, tablourile vieţii, dîndu-le şi

culoare și însuflețire, adică un miez *afectiv.* Cuvintele sînt *căutate și lucrate* spune poetul și acest lucru se străduiește să-l explice analiza stilistică : alegerea și țesătura nouă în context a cuvintelor, realizarea unor construcții puțin obișnuite în limbajul curent, atît sub raport sintactic, cît mai ales ca *figuri de stil,* adevăratele nuclee expresive ale limbajului scriitorilor.

Vom observa deci că prin selecția cuvintelor și prin folosirea lor în tipare personale, specifice, scriitorul urmărește nu numai o mai frapantă reliefare a ideilor sale, a stărilor afective de care este stăpînit și pe care vrea să le transmită și cititorului, dar scrisul său, prin stil, urmărește *localizarea și datarea acțiunii.* M. Sadoveanu, citind o traducere nouă a unor texte de demult, a rămas nemulțumit de nivelul limbajului, de stilul traducerii și, punînd mîna pe condei, ne-a dat un exemplu de stilizare atentă, pricepută, de adaptare perfectă a limbii la cerințele fondului. Deci nu i-a plăcut o frază ca aceasta : „Nu cerca să fii judecător ca nu cumva să nu poți ridica nedreptățile", — mai întîi pentru că nu e clară, nu are o sintaxă corectă : ce vrea să spună finalul textului — „să nu poți ridica nedreptățile" ? Reluînd textul, i-a dat limpezimea necesară în primul rînd, dar și noutatea expresivă, cu vechimea firească a limbii, pe măsura textului străvechi supus traducerii : *„Nu cerca să fii jude, dacă nu ai destulă tărie ca să sfărmi silințele nedreptății".* Aici limba nu mai este cea obișnuită, a noastră, ci cea utilă expresivității, stilului, prin care faptele sînt fixate în trecut, iar cuvintele se impun printr-o nouă forță de sugestie, prin valoarea lor figurată : *cerca, jude, a sfărma silințele nedreptății.*

*

* *

Vocabularul nostru dispune de toate cuvintele necesare creației literare, pentru a vedea oameni și întîmplări de ieri și de azi ; cuvintele vechi, populare, cele de uz curent, ca și termenii noi, tehnici, oferă un material de construcție extrem de variat. Recunoaștem ușor din cuvinte un anumit fond, o anumită intenție a scriitorului

de a valorifica fondul istoric al limbii, dînd viață nouă cuvintelor rar folosite în limba de azi.

Cuvîntul este unitatea de diferențiere stilistică prin faptul că poate ilustra o epocă sau un mediu (arhaisme, cuvinte ieșite din uz), felul de a se exprima al unui personaj, regiunea de unde este el (regionalisme, termeni populari, familiari, chiar de jargon), dar cuvîntul însuşi se poate înnoi ca sens prin îmbinarea lui în sintagme stilistice expresive. *Raritatea şi noutatea cuvîntului* constituie o componentă importantă a stilului, cu toate că scriitorul nu urmăreşte în general „cuvintele rare, ci o *rară întrebuințare a cuvintelor*" (H. Morier), adică aşezarea lor în construcţii neobişnuite, cu determinări noi, care să lărgească sfera obişnuită a înțelesului, să-i dea valori figurate, metaforice, ca în acest text cu bogate valenţe sugestive:

„Un geniu este, de rîde sau de plînge, un gînditor care lasă o dîră sonoră de foc pe traiectoria lui cosmică, dînd o lecţie de construcţie umanităţii." (CĂLINESCU).

Definiţia geniului apare aici foarte originală, pentru că autorul ei n-a repetat definiţii ştiute, savante, în termeni precişi, ci a recurs la un stil figurat, sugestiv, în care cuvintele sînt uzuale, dar sensul lor în context se înnoieşte pentru a atinge valoarea unui tablou plastic, pe care parcă îl vedem: geniul care este un gînditor profund care lasă urme în conştiinţa posterităţii; Călinescu a fost poet şi prozator de mare talent, care aici se exprimă în formule noi, dar cu termeni la îndemîna oricui; asocierea lor nu este însă la îndemîna fiecărui vorbitor, pentru că numai Călinescu a putut spune: „lasă o dîră sonoră de foc pe traiectoria lui cosmică, dînd o lecţie de construcţie umanităţii." Acelaşi scriitor a explicat odată în ce constă procedeul înnoirii stilului sub puterea viziunii noi despre lume pe care o trăieşte un scriitor, pe care simte nevoia s-o exprime într-o formă nouă: „Un nou mod de a gîndi (de a oglindi universul) atrage după sine *nu un vocabular nou, ci un chip inedit de a descoperi valenţele cuvintelor*".

Practic deci, analiza stilistică se îndreaptă spre categoriile de valenţe noi create de arta scriitorului în sfera cuvintelor şi a construcţiilor noi care ilustrează originalitatea sistemului său de figuri de stil, inepuizabila înnoire a expresiei metaforice, aceasta fiind axa stilului poetic. *Cuvîntul şi contextul* sînt repere semnificative în textul literar şi atitudinea scriitorilor faţă de ele, modul cum ei le reorganizează şi ce efecte obţin din succesiunea lor, din distribuţia lor nouă, determină originalitatea stilistică a creaţiei literare.

Iată cum se impun, ca fapte dominante, cuvintele anume alese şi construcţiile expresive, nucleele stilistice construite anume de scriitor pentru a potenţa afectiv limbajul :

Păr de aur îi ajunge
Undoind pîn' la călcîie;
Ochii-albaştri strălucesc ca
Picături de vecinicie.

Părul ei cel lung de aur,
Faţa marmură curată
Iar în ochii ei albaştri
Vecinicia-i adunată...

Am pus alături două variante ale lui Eminescu la *Crăiasa din poveşti*, pentru a le compara şi reţine din text trecerile de la calitatea primară la cea superioară a textului, prin înnobilarea versului cu unele figuri noi de stil, cu inovaţii frapante, în care cuvintele, aproximativ aceleaşi, se încarcă în a doua variantă cu valori expresive noi, pentru că fraza a fost îmbogăţită calitativ cu unele contexte mai plastice, mai sugestive, mai picturale : faţa *e marmură curată*, iar în ochii albaştri *vecinicia-i adunată*, în raport cu varianta anterioară, care nu era lipsită de invenţie stilistică : părul *de aur îi ajunge undoind pîn' la călcîie*, iar ochii sînt comparaţi cu *picături de vecinicie*. Vocabularul este specific poetic, revin unele cuvinte-cheie ale poetului : *ochii*, *părul*, *albastru*, *vecinic* (a se vedea şi *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*), dar dominante apar în strofele citate figurile de stil, sintagmele poetice noi, mereu şlefuite şi fortificate prin noi elemente expresive, de la comparaţiile iniţiale (păr *de aur* ; ochii strălucesc *ca picăturile de vecinicie*) pînă la metafora apoziţie *(faţa marmură curată)* şi la hiperbola exprimată printr-o metaforă : în ochii fetei *este adunată vecinicia* — con-

strucţie specifică unui limbaj inventiv, imposibilă însă în limba curentă. Arta literară îşi aplică mijloacele ei de construcţie nouă asupra *cuvintele alese* însă şi ele din tezaurul limbii, urmărind *plasticitatea* maximă a contextului prin noile *nuclee stilistice*. Căci poetul nu a fost mulţumit nici de această formă şi a construit o nouă variantă, adăugînd elemente noi tabloului şi încheind strofa cu o viziune absolut *imprevizibilă*, dar în perfect acord cu ataşamentul său faţă de folclor:

Faţa ei ca ceara albă,
Păru-i blond lucesc în lună
Şi în ochii ei albaştri
Toate basmele s-adună.

Dar dacă aici finalul a căpătat o formă pe deplin corespunzătoare intenţiei stilistice, viziunii artistice, strofa nu este încă gata de tipar; poetul se reîntoarce asupra primelor două versuri pentru a le reface. Dintre sinonimele posibile alege unul nou: părul a fost *de aur*, apoi *blond*, iar în final îi spune simplu ca în popor: *galben;* elimină orice epitet pentru *faţă*, dar adaugă un început dinamic, o scurtă propoziţie care dă tabloului mişcare şi strofa apare definitiv închegată pentru tipar, după ce a străbătut cele mai neaşteptate treceri, variante sinonime, construcţii originale, ca finalul, elementul esenţial pentru impresia de ansamblu: *Picături de vecinicie*, apoi *Vecinicia-i adunată* şi finalul *Toate basmele s-adună*, ca o apoteoză a tabloului, cu perspective infinite:

Ea se uită... Păru-i galben,
Faţa ei lucesc în lună,
Iar în ochii ei albaştri
Toate basmele s-adună.

Aceste variante eminesciene, ca multe altele din arsenalul stilistic al poetului, sînt instructive pentru a cunoaşte procedeele artei literare, esenţa invenţiei stilistice, pornind de la elementele de construcţie, care sînt cuvintele, şi ajungînd la contextul plin de con-

strucții expresive, de figuri de stil plastice, îmbinări neașteptate de termeni, cu o sintaxă mlădiată după idee, cu o topică aparte adeseori în sensul aceleiași reliefări a cuvintelor-cheie. „Cercetătorul stilului — spunea Tudor Vianu — are deci îndatorirea să observe faptele de stil caracteristice, adică pe cele frecvente, și să stabilească legătura dintre ele, pînă în momentul în care totalitatea lor se dezvăluie expresivă pentru felul de a fi al scriitorului, pentru ideile, sentimentele și atitudinile lui."

T. Vianu stabilește pe drept cuvînt o strînsă legătură între stilul unei opere și gîndirea, orientările, sentimentele autorului. Volumul său din 1955 *Probleme de stil și artă literară* se deschide chiar cu „Măestria stilistică", capitol care rezumă într-o formă personală credința lui asupra strictei interdependențe dintre fond și formă, dintre idee și stil, căci iată ce spune el : „Forma operei literare este însuși conținutul ei, sesizat în ceea ce el cuprinde mai original. Încercați să desprindeți acest conținut de forma în care ne apare și nu veți întîmpina decît năluca lui palidă și banală."

*

* *

Analiza stilistică înseamnă stabilirea unei legături directe între fondul și forma operei literare, cercetarea acesteia sub raportul structurii lingvistice, pentru a înțelege intenția, scopul unui scriitor care, alegîndu-și totdeauna cuvintele și construind un anumit număr de figuri de stil, vrea să fie mai bine înțeles în esența gîndurilor sale. Dincolo de elementele limbii, de care se ocupă lingvistica, gramatica, studiul lexicului, analiza stilistică înregistrează cantitatea de material, frecvența anumitor cuvinte și construcții pentru a stabili *valoarea lor expresivă*, pentru a reține *calitatea mesajului*, adaptarea limbajului la idee, la fondul viziunii poetice. De aceea, analiza stilistică este o operație care cere bune cunoștințe asupra sistemului fonetic, lexical și gramatical, ca termeni de referință, pentru a putea depista „abaterile" de la uzul curent, pentru a explica rostul unor particularități pe care limba comună,

a noastră a tuturor, în forma ei îngrijită, literară, nu le admite. Dar elementele de fonetică, lexic, morfologie ori sintaxă, imprevizibile sub condeiul scriitorului, care are dreptul să le actualizeze, scoţîndu-le din tezaurul limbii, chiar dacă ele nu mai sînt decît la periferia limbii, pot conţine forţa de sugestie cerută de stilul şi gîndirea unui autor care recurge la puterile latente ale cuvintelor şi ale construcţiilor.

Deoarece există în limbă, ca o acumulare de veacuri şi ca o rafinare a mijloacelor ei prin opera scriitorilor, straturi diferite ale structurii ei : fonetice, de vocabular, morfologie şi sintaxă, acestea toate sînt puse la contribuţie de către scriitor pentru a realiza un stil al său, pentru a localiza şi data acţiunea şi pe eroii săi. Cînd revista „Contemporanul“ din anii trecuţi a pus ca titlu al unui articol formula cu totul neobişnuită : *S-o prostit di tăt*, prin asta a voit să pună în relief specificul vorbirii moldoveneşti, cu fonetica şi gramatica ei aparte, frapante în acel titlu care voia să spună că s-au făcut greşeli mari, oamenii au luat-o razna ; aspecte sugestive, expresive pe un spaţiu atît de mic, apar ca abateri evidente de la limbajul standard, uzual, în fonetică : *di tăt* pentru *de tot*, în lexic : *s-o prostit*, adică : au greşit rău de tot ; dar mai ales în gramatică : un perfect popular (*s-o* pentru *s-au prostit*) şi un superlativ din acelaşi registru afectiv (*di tăt*, *de tot*, adică într-un grad foarte mare, foarte rău). Alteori, numai sintaxa este în joc pentru a obţine efecte de intensitate sugestivă, prin topică, condensare, elipsă chiar, prin repetiţii şi formule specific populare, curente în exprimarea orală. Iată din folclor două versuri :

Cînd eram de nu iubeam,
Unde mă culcam, dormeam.

Analiza stilistică va reţine aici nu numai topica şi simetria dintre propoziţiile temporală şi locală (*Cînd...*, *unde...*), dar mai ales predicativa construită într-o manieră atît de specifică încît ea nu e menţionată în gramaticile noastre ; *eram de nu iubeam* (introducerea predicativei prin *de*). Distihul este extrem de dens şi el i-a

plăcut lui Blaga care l-a reținut în excelenta sa antologie de poezie populară. Deși aici nu există nici o „abatere“ de la nivelul limbii literare de astăzi, stilul prezintă un relief expresiv impresionant prin contextul nou, prin maxima densitate a ideii, exprimată lapidar, aforistic, într-o succesiune de patru propoziții, cu principala la urmă, cu simetria subordonatelor și cu o predicativă echivalentă cu un nume predicativ exprimînd o stare, o calitate. Contrastul între limbajul uzual și acesta poetic este maxim; din opoziția de structură sintactică între ele reiese expresivitatea, pe care o pune în lumină analiza stilului. În această privință reținem o precizare utilă a lui Riffaterre: „Stilul ar fi deci o serie de opoziții, ai căror poli ar fi contextul și un element contrastant, adică un element cu slabă previzibilitate în cadrul contextului“.

Limbajul original al unui scriitor se impune de la prima lectură prin aceste opoziții expresive, marcate prin cuvinte, prin morfologie și sintaxă, cu infinitele variante de construcție, chiar și prin fonetisme aparte, dar mai ales prin noutatea figurilor de stil, prin semnificația metaforică a nucleelor contextuale. Toate aceste fenomene trebuie să intre în sfera analizei stilului, căci în raport cu structura tradițională, generalizată, logică a limbajului obștesc, stilul scriitorului aduce inovații, în conformitate cu structura limbii naționale, dar neconforme cu uzul care tocește cuvintele și construcțiile convenționale. Codificarea modernă a limbii a impus din mai multe variante *numai una* în general, dar creația literară, stilul ei au la îndemînă *toate variantele existente*, chiar și pe cele uitate sau regionale, pentru a spori expresivitatea contextului, pentru a diferenția un stil de altul. Ideea de normă se estompează în creația literară, iar limbajul ei urmează îndeaproape intențiile scriitorului, voința lui de a localiza și data acțiunea cărții sale. Expresia se eliberează de constrîngeri și stilul înnobilează, înnoiește prin asocieri plastice sfera de înțelesuri tradiționale ale cuvintelor.

Studiul stilului și practica analizei lui se impun tot mai mult în ultimii ani ca procedee necesare, atît pentru literați, cît și pentru filologi, preocupați de a cunoaște mai temeinic structura tex-

telor literare, esenţa inovaţiei scriitoriceşti în sfera compoziţiei, în sfera expresiei, de care se leagă direct, intim, ideile, orientările, ţelurile unui autor. Analiza stilistică ne ajută să distingem mai precis originalitatea unui scriitor în raport cu alţii şi ne fereşte de etichete generale, aproximative, care nu pot constata convingător acele diferenţieri subtile, de calitate, dintre un limbaj individual şi altul, vorbind despre scriitori.

Vom încheia aceste consideraţii cu un argument în favoarea studierii stilului, în apărarea stilisticii, formulat de un reputat lingvist, recent dispărut, elveţianul Walther von Wartburg, care scria: „Moştenitoare a vechii retorici, stilistica este, la ora actuală, una dintre ramurile cele mai active şi mai viguroase ale disciplinei lingvistice. Cu toate că există o oarecare nesiguranţă cu privire la scopurile, metodele şi terminologia acestei tinere ştiinţe, se poate prevedea de pe acum că aceste cercetări vor avea o influenţă salutară atît asupra criticii literare, cît şi asupra lingvisticii: asupra celei dintîi pentru că îi aduc criterii precise şi obiective, asupra celei de a doua pentru că îi întăresc latura umanistă într-un moment în care anumite cercuri influente ar vrea s-o orienteze spre un formalism steril. Şi mai mult încă: putem spera că stilistica va reuşi într-o zi să arunce o punte peste şanţul care există astăzi în studiile umaniste între cercetările lingvistice şi cele literare".

Analiza stilistică a textelor literare este în practică o sinteză preţioasă, instructivă între lingvistică şi estetică şi ca atare ea poate consolida atît cunoştinţele de fonetică, lexic, gramatică, figuri de stil, cît şi datele de istorie literară, totul contribuind la mai buna precizare a originalităţii unei opere literare.

Coli de tipar: 12,500

I. P. „Oltenia" Craiova
Str. Mihai Viteazul nr. 4
Republica Socialistă România
Comanda 221/6849

Lei 5,60

Editura didactică şi pedagogică
Bucureşti — 1972